

**OPRACOWANIE RAPORTU
CZĄSTKOWEGO –
REKOMENDACJI DLA NOWEGO
RPO WZ 2021-2027**

Opole, listopad 2021 r.

Zamawiający:

Urząd Marszałkowski
Województwa Zachodniopomorskiego
ul. Korsarzy 34
70-540 Szczecin

Wykonawca:

Openfield Sp. z o.o.
Ozimska 4/7
45-057 Opole

Wykaz skrótów

Skrót	Rozwinięcie
B+R	Prace badawczo-rozwojowe
GUS	Główny Urząd Statystyczny
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
IOB	Instytucje otoczenia biznesu
IZ	Instytucja Zarządzająca
IP	Instytucja Pośrednicząca
JST	Jednostka samorządu terytorialnego
KE	Komisja Europejska
KPOŚK	Krajowy Program Oczyszczania Ścieków Komunalnych
MŚP	Mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa
OP	Oś priorytetowa
OZE	Odnawialne źródła energii
PI	Priorytet Inwestycyjny
PKD	Polska Klasyfikacja Działalności
PKB	Produkt krajowy brutto
PO IIŚ	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
RPO WZ	Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego
PSZOK	Punkty Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych
SOM	Szczeciński Obszar Metropolitalny
SL2014	Centralny system teleinformatyczny
SOOP	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych
SSW	Specjalna Strefa Włączenia
TBE	Theory Based Evaluation
TIK	Technologie informacyjno-Komunikacyjne
UP	Umowa Partnerstwa
WDDT	Wskaźnik Drogowej Dostępności Transportowej
WKDT	Wskaźnik Kolejowej Dostępności Transportowej
WoD	Wniosek o dofinansowanie
WPGO	Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

Spis treści

Wykaz skrótów	2
Streszczenie	4
Wprowadzenie	15
SEKTOR GOSPODARCZY	15
Trendy i scenariusze rozwoju	15
Rekomendowane działania	23
Instrumenty finansowe i wsparcie dotacyjne	26
Wskaźniki	27
Rekomendacje – tabela	30
SEKTOR SPOŁECZNY	35
Trendy i scenariusze rozwoju	35
Ocena ekspercka	44
Rekomendowane działania	47
Instrumenty finansowe i wsparcie dotacyjne	49
Wskaźniki	49
Rekomendacje – tabela	51
SEKTOR ŚRODOWISKOWY	55
Trendy i scenariusze rozwoju	55
Rekomendowane działania wraz z propozycją wskaźników i kryteriów wyboru projektów.	63
Instrumenty finansowe i wsparcie dotacyjne.	81
Rekomendacje – tabela	82

Streszczenie

Niniejszy dokument stanowi Moduł III badania pn. „Ewaluacja ex post Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020”. Poprzednie Moduły obejmowały:

- Moduł I. Diagnoza społeczno-gospodarcza stanowi komplementarny element ewaluacji RPO WZ 2014-2020.
- Moduł II. Ewaluacja skuteczności, efektywności i wpływu RPOWZ 2014-2020 na region.

Na niniejsze opracowanie składają się więc wnioski, obserwacje i analizy przeprowadzone w ramach wskazanych powyżej modułów. Część rekomendacyjna stanowi uzupełnienie powyższych modułów i zostanie dołączona do raportu z etapu ostatniego, stanowiącego podsumowanie wszystkich 3 wskazanych modułów.

Sektor Gospodarczy – kluczowe trendy

W zakresie zmian demograficznych w województwie zachodniopomorskim widoczne jest przede wszystkim starzenie się ludności. W roku 2030 około 1/3 mieszkańców regionu będzie miała więcej niż 60 lat. Znacząco wpłynie to na rynek pracy. W zakładach pracy zwiększać będzie się liczba i udział starszych pracowników. Niekorzystne trendy demograficzne mogą również wpłynąć na lokowanie się przedsiębiorstw w regionie. Konsekwencją zmniejszania się liczby ludności w wieku produkcyjnym i zwiększania grupy w wieku poprodukcyjnym będzie ograniczanie dostępu do zasobów pracy. Zmniejszenie się liczby osób w wieku produkcyjnym, czyli potencjalnych przedsiębiorców może skutkować także spadkiem liczby nowych podmiotów gospodarczych. Drugim widocznym trendem demograficznym jest rosnąca liczba migrantów w regionie - zarówno studentów, jak i pracowników. Istniejący potencjał rozwoju MŚP, zwłaszcza w ich początkowej fazie, nie jest w pełni wykorzystywany. Środowisko gospodarcze do rozwoju przedsiębiorstw nie jest optymalne (niewystarczająca dostępność terenów inwestycyjnych). Istnieje wiele niezagospodarowanych terenów, które mogą stanowić atrakcyjne miejsca do lokowania nowych pomysłów biznesowych.

Województwo zachodniopomorskie cechuje jeden z najwyższych poziomów przedsiębiorczości w Polsce. W roku 2019 województwo zachodniopomorskie posiadało bardzo wysoki wskaźnik podmiotów wpisanych do REGON na 10 tys. mieszkańców, zajmując drugie miejsce w Polsce – zaraz po województwie mazowieckim. W strukturze gospodarczej województwa zachodniopomorskiego, podobnie jak w innych regionach, dominują mikroprzedsiębiorstwa oraz podmioty małe. W okresie 2004-2019 widoczne były jednak niepokojące trendy w zakresie zmiany tej struktury. Tylko nieznacznie, bo o 0,6% wzrósł udział firm małych. Widoczny był również rosnący udział jednoosobowych działalności gospodarczych. Jednocześnie nastąpił spadek liczby firm średnich – ich udział wynosił w roku 2004 - 12,3%, zaś w roku 2019 - 11,5%. Długookresowo, trend zmiany struktury przedsiębiorstw, przełożył się na zmniejszenie potencjału do wdrażania innowacji. Jak wynika z badań znaczenie innowacji oraz możliwość ich wdrażania rośnie wraz z wielkością przedsiębiorstwa. Firmy średnie zdecydowanie częściej niż małe decydują się na tego typu działania inwestycyjne. Najbardziej aktywne w zakresie wdrażania innowacji są natomiast przedsiębiorstwa duże, których w województwie zachodniopomorskim jest relatywnie niedużo.

Pod względem stanu innowacyjności województwo zachodniopomorskie oceniane jest jako jeden z najłabszych regionów w kraju. Charakteryzuje się to przede wszystkim niewielkim odsetkiem firm w regionie które wprowadzają innowacje w swojej działalności. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw wynosił w 2019 roku jedynie 12,1%, czyli był to jeden z najniższych wskaźników w Polsce. Innowacyjność przedsiębiorstw kształtowała się poniżej średniej dla Polski w sektorze przemysłowym i znacznie poniżej średniej w sektorze usług. W efekcie w województwie funkcjonuje mała liczba firm z nowoczesnych branż gospodarki.

Przyczyn niskiego poziomu innowacyjności województwa należy upatrywać w kilku czynnikach. Przede wszystkim niewielki udział małych, średnich i dużych przedsiębiorstw w strukturze gospodarki. Większość zachodniopomorskich przedsiębiorstw nie prowadzi własnej działalności badawczej, ponieważ nie jest w stanie samodzielnie udźwignąć wydatków związanych z procesem badawczym czy z utrzymaniem niezbędnej do tego infrastruktury. Wiele nowatorskich pomysłów i technologii zatrzymuje się na etapie idei, ponieważ ich wdrożenie jest zbyt kosztowne i obarczone dużym ryzykiem niepowodzenia. Niewielki jest udział MŚP w regionalnych nakładach na działalność innowacyjną. Ważny jest również brak regularności. Prace B+R, prowadzone w przedsiębiorstwach, mają charakter dorywczy. Trudność w budowaniu potencjału innowacyjnego firm w regionie, wynika nie tylko ze słabej aktywności samych przedsiębiorstw, ale także ze słabo zintegrowanego systemu instytucji wspierających innowacyjność oraz działalność B+R.

Sektor gospodarczy – kluczowe rekomendacje

- Kluczowe dla włączenia społecznego i budowania gospodarki przyszłości pozostaje wzmacnianie kapitału ludzkiego. W ramach RPO WZ należy zapewnić szeroki dostęp do kształcenia ustawicznego, ale również do klas branżowych i kierunków studiów. Należy przy tym położyć znacznie większy nacisk na moderowanie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a szkołami i uczelniami. Umożliwi to pracownikom pozyskiwanie nowych kompetencji, wymaganych przez zmieniający się rynek. Odpowiednie zachęty i promocja korzyści wynikających z doszkalania pracowników, pozwolą zaś na pozyskanie prywatnych funduszy na szkolenia. Szczególnie istotne będzie zaprojektowanie kompleksowego wsparcia dla branż wpisujących się w regionalne inteligentne specjalizacje. Wsparcie powinno polegać na otwieraniu kierunków studiów i klas w szkołach branżowych dedykowanych zawodom przyszłości.
- Poza kształceniem w zakresie kompetencji zawodowych, warto skoncentrować działania na rozwoju przedsiębiorczości. Wsparcie to powinno zacząć się już na wczesnym etapie kształcenia - podnoszenie wiedzy z zakresu przedsiębiorczości na poziomie szkół podstawowych, średnich, zawodowych, wyższych oraz w ramach kształcenia ustawicznego. Chodzi o poszerzanie wiedzy z zakresu funkcjonowania gospodarki, pokazywanie możliwości odnalezienia się na rynku pracy dzięki własnej działalności gospodarczej, a także zachęcanie do kreatywności oraz podejmowania własnej inicjatywy. Wsparciu przedsiębiorczości musi jednak towarzyszyć równoległe poszerzanie dostępu do finansowania, które jest szczególnie ważne na pierwszym etapie funkcjonowania firmy.
- W celu wzmocnienia włączenia społecznego i zwiększenia integralności regionu, należy podjąć więcej i bardziej kompleksowych działań w obszarze Specjalnej Strefy Włączenia (SSW). Kluczowe znaczenie będzie miała aktywizacja gospodarcza obszaru poprzez zagwarantowanie kompleksowego systemu wsparcia dla przedsiębiorstw podejmujących ryzyko inwestycji na tym obszarze. Pozwoli to pełniej wykorzystywać potencjały regionu i włączyć te przedsiębiorstwa w łańcuchy powiązań gospodarczych i w konsekwencji przyczyni się do podnoszenia konkurencyjności

systemu gospodarczego regionu. Zaleca się działania ukierunkowane na dalszą transformację przemysłową regionu. Celami powinny być: wzrost udziału przemysłu i usług wiedzochłonnych, rozwój przemysłów kreatywnych, zwiększenie wykorzystania wiedzy i nowoczesnych rozwiązań technologicznych we wszystkich sektorach gospodarki, podnoszenie jakości kapitału intelektualnego oraz poprawa konkurencyjności sektorów tradycyjnych.

- W odpowiedzi na postępujące zmiany demograficzne, należy dążyć do wzmocnienia podmiotów przynależących do branż z obszaru silver economy. Konieczne jest stymulowanie powstawania przedsiębiorstw z tego obszaru poprzez: udostępnianie wiedzy o zapotrzebowaniu na dane produkty i usługi, zapewnienie dotacji i pożyczek na rozpoczęcie działalności, a także wsparcie mentorskie w zakresie stosowanych produktów i narzędzi. Konieczne jest wsparcie zwłaszcza usług społecznych, w tym działających w obszarze opieki senioralnej. Zakres takiego wsparcia obejmować powinien przede wszystkim szkolenia z zakresu usług i ich stosowania.
- Ze względu na konieczność zwiększenia poziomu zatrudnienia, warto podkreślać ważność starszych pracowników. Można to osiągnąć poprzez promocję, polegającą na wskazywaniu korzyści wynikających z zatrudniania osób starszych (doświadczenie, cierpliwość, zaangażowanie). Bardzo ważne będzie również wspieranie wdrażania zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach. Działania te mogą mieć różny charakter np. zachęcanie i udostępnienie możliwości przekwalifikowania się, stosowanie elastycznych form czasu pracy, wsparcie merytoryczne dla przygotowywania następców (mentoring, tutoring).
- Rosnąca liczba cudzoziemców może stanowić szansę na pozyskanie nowych pracowników w przedsiębiorstwach regionu. Wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga podjęcia dwóch rodzajów działań. Pierwsze mają charakter integracyjny. Należą do nich kursy zawodowe i językowe oraz szkolenia kompetencyjne i narzędziowe. Drugim działaniem jest wsparcie doradcze dla przedsiębiorstw, które usprawni zarządzanie wielokulturowym zespołem pracowników. Harmonijne wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga bowiem uwzględnienia i poszanowania ich postrzegania pracy, swoistego etosu i wyznawanych wartości. To w końcu przedstawienie i umożliwienie zaadaptowania do polskich, regionalnych i jednostkowych uwarunkowań: kultury pracy, kultury organizacyjnej.
- Obecność imigrantów stanowi również szansę na wzmocnienie przedsiębiorczości w województwie. Imigranci mogą wnieść nowe pomysły i modele biznesowe, których realizacja przyczyni się do dywersyfikacji gospodarki. Wsparcie przedsiębiorczości imigrantów musi mieć charakter kompleksowy. Poza kursami językowymi i dostarczaniem informacji o regionalnym rynku (branże, łańcuchy wartości, stosowane technologie) konieczne jest również zapoznanie ich z potrzebami klientów, kulturą pracy oraz wzorcami konsumpcji.
- Ostatnim punktem jest wsparcie rozwoju innowacyjnych usług dla przedsiębiorstw. Kluczowe działania w tym zakresie to: rozwój potencjału wybranych instytucji świadczących tego rodzaju usługi (na przykład centrów innowacji cyfrowych). Wspierane podmioty będą świadczyć usługi z zakresu podnoszenia kompetencji pracodawców i pracowników, a także wszystkich mieszkańców regionu w zakresie umiejętności cyfrowych. Aby zwiększyć skuteczność interwencji zalecane jest prowadzenie działań promocyjnych z zakresu uświadamiania korzyści wynikających z cyfryzacji i zastosowania rozwiązań w zakresie gospodarki 4.0.
- Jednym z głównych problemów z zakresu polityki gospodarczej regionu jest bardzo ograniczona współpraca między nauką a biznesem. Niezbędna jest intensyfikacja inicjatyw zachęcających do komercjalizacji wiedzy i wprowadzenia innowacyjnego produktu lub usługi na rynek. Pierwszym krokiem w tym kierunku jest przekonanie przedsiębiorców, że innowacje są im niezbędne, aby móc

konkurować na rynku krajowym i zagranicznym. Aby zachęcić przedsiębiorców do wdrażania tego procesu można powołać platformę współpracy dla poszukiwania pomysłów i rozwiązań, które będą sprzyjać codziennym kontaktom biznesu ze światem nauki. Umożliwi to promowanie wśród przedsiębiorców innowacyjności i korzystania z zasobów intelektualnych regionu.

- Drugim krokiem jest szeroko pojęte sieciowanie – moderowanie współpracy między biznesem i nauką, w których rolę powinny odgrywać instytucje zaangażowane w procesy rozwoju innowacji i transferu technologii, takie jak Centra Innowacji i Rozwoju Regionalnego. Wzmacnianie kooperacji między przedstawicielami tych obszarów, w szczególności w zakresie komercjalizacji wyników badań i angażowanie pracowników jednostek naukowych w badania stosowane i prace rozwojowe. Przykładem działania, które można podjąć, jest powoływanie spółek, gromadzących naukowców chcących podjąć współpracę z biznesem. Takie spółki kontaktują się z przedsiębiorcami bezpośrednio, a ich mniejsze (niż w przypadku uczelni) zobowiązania i procedury formalne, czynią z nich bardziej atrakcyjnych partnerów biznesowych dla przedsiębiorców. Są to jednak z założenia działania krótkofalowe – nakierowane na realizację konkretnych projektów przy pojawianiu się potrzeb.
- Skuteczne wsparcie B+R+I wymaga działań skoordynowanych, spójnych, kompleksowych i planowanych w sposób strategiczny. Ze względu na koszty i ryzyko, które przedsiębiorstwa muszą ponieść na tym etapie, aby finalnie wprowadzić innowację do obiegu gospodarczego konieczne jest wsparcie prowadzenia działalności B+R przez przedsiębiorstwa i partnerstwa z ich udziałem oraz wsparcie wdrażania wyników prac B+R. Należy stworzyć szereg zachęt dla MŚP do podejmowania ryzyka realizacji projektów B+R. Kluczową cechą instrumentów wsparcia w ramach tego celu szczegółowego powinna być modułowość form wsparcia, pozwalająca na lepsze dostosowanie pomocy do realnych potrzeb odbiorcy, zawodności rynku oraz stopnia zaawansowania technologicznego projektów (różne wielkości projektów, większa komplementarność wsparcia B+R i wdrożeń).
- Aby budować środowisko sprzyjające przyrostowi innowacji, transferowi wiedzy i technologii, a co za tym idzie rozwojowi inteligentnych specjalizacji regionu, potrzeba zaangażowania samych przedsiębiorców, ale też większej gotowości przedstawicieli nauki do działania w obszarze biznesu. Dlatego też potrzebne jest tworzenie również długofalowych rozwiązań. Należy więc podjąć działania mające na celu powoływanie porozumień między nauką a biznesem - zarówno wspierające tworzenie takich formalnych powiązań, jak i popularyzujące ideę współpracy oraz korzyści z niej płynące.
- Ważnym elementem polityki gospodarczej jest wsparcie przedsiębiorców w początkowej fazie rozwoju ich działalności gospodarczej. Chodzi nie tylko o zapewnienie dostępu do finansowania, ale przede wszystkim o całościowe wzmocnienie systemu wspierającego proces inicjowania i rozwoju początkujących firm. Dobrym i sprawdzonym rozwiązaniem są ekosystemy startupowe, takie jak kompleksowe wsparcie inkubacyjne oraz akcelerycyjne. Działaniem, które może przyczynić się do powstawania innowacyjnych przedsiębiorstw, jest zachęcanie naukowców do zakładania firm typu spin-off i spin-out. Może być to realizowane poprzez pomoc w szukaniu potencjalnych inwestorów, promocję prowadzenia takich form działalności oraz tworzenie dedykowanych im instrumentów finansowych. Szczególne znaczenie powinny mieć przedsiębiorstwa, które działać będą w obszarach inteligentnych specjalizacji regionu.
- Wciąż niewykorzystanym potencjałem województwa zachodniopomorskiego, pozostaje jego położenie: bliskość Niemiec, pełnienie roli bramy na Szwecję oraz na Danię. W zakresie polityki gospodarczej warto wesprzeć internacjonalizację firm, które dzięki położeniu i skomunikowaniu

województwa, mają na to dużą szansę. Oferowanie wsparcia jest szczególnie ważne ze względu na to, że w pasie przygranicznym działają przede wszystkim małe i średnie przedsiębiorstwa, które najczęściej mają mało kapitału oraz ograniczoną liczbę kadry menadżerskiej, co utrudnia im samodzielne prowadzenie ekspansji na obcy rynek. Kluczowym działaniem powinno być organizowanie misji eksportowych. Warto poszerzyć również system informacji o przedsiębiorstwach szukających partnerów zagranicznych, na przykład poprzez zaangażowanie izb gospodarczych. Dobrym rozwiązaniem byłaby również większa obecność organizacji wspierających przedsiębiorców w mediach społecznościowych.

- Szansy należy upatrywać w programach współpracy transgranicznej, co pozwoli na wzmocnienie współpracy z: Brandenburgią, Meklemburgią - Pomorzem Przednim, czy Skanią. Przykładem inicjatywy współpracy jest Park Przemysłowy Berlin – Szczecin, który powstał w oddalonym o 40 km od Szczecina niemieckim Pasewalk.
- Trzecim obszarem polityki publicznej jest wsparcie rozwoju otoczenia biznesowego: klastrów oraz IOB. Wsparcie klastrów polegać powinno przede wszystkim na określeniu kierunków rozwoju polityki klastrowej, stymulowaniu konsolidacji firm oraz wspieraniu powoływania nowych porozumień. Celem takiego wsparcia ma być osiągnięcie efektu synergii we współpracy pomiędzy ośrodkami naukowymi, biznesem i administracją samorządową.
- Wsparcie IOB powinno skoncentrować się na profesjonalizacji usług instytucji otoczenia biznesu. Można to osiągnąć poprzez wykorzystanie pomocy publicznej. Dostęp do zewnętrznych środków finansowych umożliwi: rozwój kompetencji kadr, kształcenie wysokiej jakości oraz dostęp do nowoczesnego sprzętu informatycznego. Poza powyższym, wciąż potrzebne jest moderowanie przez samorząd budowy sieci kooperacji między podmiotami: zarówno IOB, jak i przedsiębiorstwami.
- Jednym z elementów usprawniających efektywność gospodarki są efektywne kadry zarządzające. Ich rola dodatkowo wzrosła w czasie pandemii Covid-19. W jej wyniku dokonane zostały zmiany w funkcjonowaniu firm i instytucji, kadry zaś stanowią bazę do tworzenia nowych produktów, technologii i rozwiązań. Ponadto liczni pracownicy przeszli na tryb zdalny. Wymaga to od kadr posiadania wysokich kompetencji w obszarze komunikacji, motywowania oraz wspierania swoich pracowników. Należy zatem zaoferować wsparcie wzmacniające kompetencje kadr, aby mogli oni efektywnie wspierać przedsiębiorstwa.

Sektor społeczny – kluczowe trendy

- Zwiększenie popytu na usługi opiekuńcze i rehabilitacyjne.
- Rosnące deficyty personelu medycznego.
- Zwiększanie się udziału osób w wieku 55+ wśród klientów pomocy społecznej i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- Zwiększanie się grupy osób wykluczonych społecznie ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę oraz niepełnosprawność.
- Deficyt kadr nauczycielskich, zwłaszcza w kształceniu branżowym i zawodowym.
- Nasilanie się odpływu mieszkańców z powiatów położonych w centralnej i wschodniej części województwa (np. białogardzki, łobeski, szczecinecki).
- Powrót do normalnego funkcjonowania przedsiębiorstw po pandemii.
- Rozwój telemedycyny.
- Utrzymanie się niskich wyników nauczania w województwie.

- Napływ coraz większej liczby imigrantów.
- Utrzymywanie się niskiego poziomu zaangażowania mieszkańców w życie polityczne.
- Dalszy wzrost liczby przedszkoli i punktów przedszkolnych oraz miejsc w tych instytucjach.
- Dalsze zmniejszanie się obszarów ubóstwa w województwie.
- Konieczność likwidacji szkół podstawowych i ponadpodstawowych ze względu na zmniejszającą się liczbę uczniów.
- Deficyt pracowników, zwłaszcza wykwalifikowanych.
- Zwiększenie liczby osób bezrobotnych i biernych zawodowo powyżej 55 roku życia.
- Zmniejszenie liczby podmiotów ekonomii społecznej.
- Utrzymujący się słaby dostęp do kultury w mniejszych miejscowościach.
- Odpływ dużej części imigrantów do Niemiec.
- Zwiększenie dystansu w obszarze rynku pracy i warunków życia między największymi miastami i najlepiej rozwiniętymi powiatami regionu, a obszarami słabszymi gospodarczo (np. położonymi w centralnej i wschodniej części województwa (np. białogardzki, łobeski, szczecinecki)).
- Boom turystyczny po pandemii COVID-19.
- Spowolnienie wzrostu aktywności zawodowej kobiet.

Sektor społeczny - kluczowe rekomendacje:

- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz osób w wieku 55+, zagrożonych wykluczeniem społecznym (aktywizacja społeczna i zawodowa, innowacyjne usługi społeczne etc.);
- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz dostosowania systemu ochrony zdrowia do potrzeb osób w wieku 55+, zwłaszcza na obszarach, na których dostęp do ochrony zdrowia jest najniższy;
- wsparcie w zakresie zatrzymywania kadry medycznej na rynku regionalnym;
- kontynuacja wsparcia na rzecz kompetencji kluczowych, matematycznych i przyrodniczych uczniów;
- dostosowanie systemu pomocy społecznej do potrzeb największych obecnie grup klientów (osoby starsze, przewlekłe chore, osoby z niepełnosprawnościami);
- kontynuacja działań w zakresie tworzenia miejsc opieki nad dziećmi do lat 5, zwłaszcza na terenach, na których miejsc tych jest najmniej;
- modernizacja i zmiana sposobu działania instytucji rynku pracy w celu: dostosowania do potrzeb rosnącej grupy osób w wieku 55+, szybkiego reagowania na deficyty na rynku pracy;
- bony do pracownika na dodatkowe pakiety badań, wykraczające poza podstawowe badania;
- wsparcie rozwoju turystyki zdrowotnej i srebrnej turystyki (usług turystycznych dostosowanych do potrzeb osób w wieku 55+);
- priorytetowe wspieranie działań na rzecz przedłużenia aktywności zawodowej osób 55+ oraz wzmocnienia ich kompetencji deficytowych;
- priorytetowe traktowanie w części konkursów lub organizacja konkursu dedykowanego inwestycjom mającym wspierać *silver economy* zarówno w zakresie angażowania osób 55+ jako pracowników, jak i produkcji innowacyjnych produktów i usług przeznaczonych dla tej grupy osób;
- kontynuacja wsparcia tworzenia miejsc wychowania przedszkolnego na obszarach, na których występują deficyty;
- kontynuacja działań w zakresie aktywizacji zawodowych zwłaszcza na terenach wiejskich;
- przeznaczenie istotnej części alokacji na projekty z zakresu e-zdrowia, wzmacniające dostęp do lekarzy specjalistów zwłaszcza na tych obszarach, na których dostęp ten jest najtrudniejszy;

- kompleksowe wsparcie osób biernych zawodowo: w zakresie aktywizacji zawodowej, wsparcia społecznego i zdrowotnego;
- publiczne, trwałe wsparcie dla podmiotów reintegracyjnych (CIS, ZAZ) oraz zwiększenie liczby miejsc w placówkach opieki, np. w DPS-ach i Środowiskowych Domach Samopomocy;
- tworzenie zachęt do pozostawania w województwie zachodniopomorskim dla imigrantów odpowiadających potrzebom miejscowego rynku pracy;
- priorytetowe traktowanie działań mających na celu zwiększenie zasobów mieszkań socjalnych i wytnieniowych oraz – o ile to możliwe – zwiększania zasobów mieszkaniowych gmin;
- kontynuacja wspierania infrastruktury przedszkolnej, zwłaszcza na obszarach deficytowych;
- rozwój infrastruktury i produktów turystycznych, przede wszystkim w pasie pojeziernym;
- wsparcie urynkowienia i konkurencyjności rynkowych podmiotów ekonomii społecznej;
- kontynuacja i priorytetowe traktowanie działań profilaktycznych;
- wspieranie kształcenia przez całe życie organizowanego we współpracy z pracodawcami;
- wsparcie transformacji kształcenia przez całe życie. Twórcy cytowanego raportu "Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS" rekomendują "Wzmocnienie sektora usług rozwojowych w celu przejścia od tradycyjnej i sformalizowanej wizji kształcenia i szkolenia dorosłych w długotrwałych formach do wizji nowoczesnej, w której kształcenie jest elementem codziennego życia i pracy i łączy wiele krótkich form, przy wykorzystaniu procesów już zachodzących i w synergii z pracodawcami (uczenie się wzajemne w pracy, uczenie się od innych osób (rodziny, znajomych, współpracowników), uczenie się w internecie z filmów instruktażowych, stron, kursów)";
- działania w zakresie integracji społeczno-zawodowej imigrantów (np. na wzór szybkiej ścieżki przekwalifikowania funkcjonującej w Niemczech);
- wspieranie usług społecznych online, wykraczających poza wskazane w FEPZ e-administrację, e-edukację i e-zdrowie, np. poprawiających jakość życia mieszkańców Domów Pomocy Społecznej i kontakt z bliskimi przebywającymi daleko od ich miejsca zamieszkania;
- koncentracja wsparcia na Specjalnej Strefie Włączenia/OSI;
- wzmocnienie e-usług instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych i grup nieformalnych zajmujących się działalnością kulturalną, przede wszystkim mniejszych, działających na obszarach dalekich od dużych miast;
- priorytetowe wspieranie cyfrowej infrastruktury edukacyjnej, przede wszystkim cyfryzacji kształcenia zawodowego z udziałem pracodawców;
- odbudowa sektora kultury po COVID-19 zwłaszcza na obszarach odległych od dużych miast poprzez wsparcie rozwoju publicznych i niepublicznych instytucji kultury (w tym centrów, ośrodków i domów kultury) oraz grup artystycznych, także w zakresie cyfryzacji działalności;
- wspieranie projektów mających na celu ponowne uruchamianie działalności gospodarczej po kryzysie COVID-19.

Sektor środowiskowy – kluczowe trendy

Województwo zachodniopomorskie charakteryzuje nieduża emisja zanieczyszczeń gazowych, która w każdym badanym roku była znacznie poniżej średniej dla kraju. Pod względem emisji zanieczyszczeń gazowych na tle kraju wyróżniają się województwa łódzkie, mazowieckie i śląskie, w których wytwarzanie zanieczyszczeń było w 2019 roku największe. W skali kraju region zajmuje 8-10 miejsce pod względem emisji zanieczyszczeń pyłowych, dwutlenku siarki, dwutlenku węgla i tlenków azotu.

Pod względem wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych emitowanych z zakładów szczególnie uciążliwych województwo zachodniopomorskie zajmowało w 2019 roku 6 miejsce. Analizując stan powietrza należy pamiętać o istotnym czynniku wpływającym na jego jakość jakim jest stężenie pyłu drobnego (PM10). Zanieczyszczenie powietrza związane z emisją pyłu drobnego (PM10) występuje głównie w miastach, a w szczególności w aglomeracji szczecińskiej. Choć poziom zanieczyszczenia PM10 pozostaje stosunkowo niski na tle kraju, to podobne jak w innych województwach główną przyczyną emisji są urządzenia do ogrzewania gospodarstw domowych. Na drugim miejscu pod względem źródeł zanieczyszczeń powietrza znalazła się emisja zanieczyszczeń związana z ruchem pojazdów. Działania na rzecz ograniczenia ruchu pojazdów nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, a liczba samochodów w województwie systematycznie rośnie.

Dokonując analizy pod względem terytorialnym wykorzystywania OZE do produkcji energii należy zauważyć, iż województwo warmińsko-mazurskie produkuje znaczne ilości energii wykorzystując OZE, ale nie produkuje najwięcej energii. Pod tym względem liderem jest województwo zachodniopomorskie, które w 2019 wyprodukowało 17,4% krajowej energii pochodzącej z OZE. Udział OZE w wytwarzaniu energii w regionie wynosił w 2005 roku zaledwie 5,5%, jednak wraz z upływem lat i podejmowanymi inwestycjami wartość wskaźnika sukcesywnie wzrastała.

W Polsce można zaobserwować systematyczny wzrost masy wytworzonych odpadów komunalnych przez jednego mieszkańca w latach 2015-2019, co może być efektem lepszej kontroli nad systemem zbiórki odpadów. Wartość wskaźnika w 2019 roku była najwyższa w województwie dolnośląskim i wynosiła 404 kg. Na drugim miejscu znalazło się województwo zachodniopomorskie, w którym szacuje się, że jeden mieszkaniec wyprodukował 391 kg odpadów komunalnych w ciągu roku. Na wielkość wytwarzanych odpadów w przypadku województwa zachodniopomorskiego ma jego znaczenie w obszarze turystyki. Region zajmuje najwyższe pozycje jeśli chodzi o liczbę udzielonych noclegów, czy miejsc noclegowych w Polsce. Cytując za WPGO¹ „Masa wytwarzanych odpadów komunalnych w regionie w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest znacznie niższa w gminach wiejskich (typowo rolniczych) od średniej dla województwa zachodniopomorskiego. Występują również duże dysproporcje w masie wytwarzanych odpadów komunalnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca między gminami o charakterze turystycznym a pozostałymi gminami”. Sytuacja ta została również uwzględniona w dokumencie na potrzeby prowadzonych prognozowanych zmian w zakresie gospodarki odpadami. Jak wskazują autorzy, prognozuje się, że mieszkaniec województwa będzie w roku 2032 średnio wytwarzał pomiędzy 416 a 440 kg odpadów komunalnych rocznie. Przy tym w mieście Świnoujście oraz powiatach kamieńskim i kołobrzeskim prognozowana masa jest znacznie wyższa niż przeciętna masa wytwarzanych odpadów przez jednego mieszkańca. Wynika to z faktu, iż są to obszary nadmorskie, a to związane jest z dużą ilością turystów, szczególnie w okresie wiosenno-letnim.²

Jednym z głównych problemów dotyczącym gospodarki obiegu zamkniętego jest niska efektywność selektywnego odbierania odpadów u źródła tj. niesegregowanie odpadów w gospodarstwach domowych lub niewłaściwa segregacja.

Właściwe gospodarowanie zasobami wodnymi oraz zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa mają priorytetowe znaczenie dla środowiska. Największym zagrożeniem dla jakości wód stanowią zrzuty punktowe ścieków komunalnych, bytowych i przemysłowych, nadmierny pobór wód oraz

¹ Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2020-2026 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2027-2032, Szczecin 2019 r.

² Ibidem.

zanieczyszczenia dopływające do wód ze źródeł rozproszonych. Negatywny wpływ na środowisko wodne ma również sposób wykorzystywania nawozów w rolnictwie – dotyczy to zarówno produktów sztucznych, jak i naturalnych. Według prowadzonych badań stan jakości rzek uchodzących bezpośrednio do morza stale się poprawia i odnotowuje się mniej zanieczyszczeń organicznych i biogennych (odpowiedzialnych za eutrofizację wód).

Jednym z problemów w województwie zachodniopomorskim dotyczącym gospodarki wodnej jest zapewnienie odpowiedniej ilości i jakości wody. Trudności w zaopatrzeniu w wodę w celach komunalnych występują w zachodniej części pasa nadmorskiego. Mieszkańcy terenów wiejskich zaopatrywani są w wodę pochodzącą z lokalnych wodociągów, jednak ich stan techniczny wymaga modernizacji w związku z zaostrzającymi się wymogami co do jakości wody pitnej.

W województwie zachodniopomorskim funkcjonuje ok. 300 oczyszczalni ścieków, spośród których większość to obiekty komunalne. Wśród oczyszczalni komunalnych dominują oczyszczalnie biologiczne, których liczba w 2019 roku wyniosła 173. W okresie od 2004 do 2019 stopniowo wygaszane zostały oczyszczalnie mechaniczne, zarówno komunalne, jak i przemysłowe. Województwo zachodniopomorskie znajduje się w krajowej czołówce regionów pod względem liczby ludności korzystającej z oczyszczalni, w tym na drugim miejscu biorąc pod uwagę ludność mieszkającą na terenach wiejskich.

Na terenie województwa zachodniopomorskiego obszary prawnie chronione zajmują powierzchnię o wielkości blisko pół miliona hektarów. Jest to jeden z mniejszych wyników na tle innych regionów. Tylko cztery województwa (opolskie, śląskie, łódzkie i dolnośląskie) posiadają mniejszą powierzchnię obszarów prawnie chronionych niż analizowane województwo. Pomimo faktu, iż powierzchnia obszarów chronionych w województwie zachodniopomorskim nie wybija się na tle innych regionów, to należy zauważyć bardzo pozytywną zmianę, polegającą na drugim wyniku w kraju pod względem przyrostu powierzchni obszarów chronionych w latach 2005-2019. W analizowanym województwie przyrost ten wyniósł 5 proc. W 2019 roku lasy w Polsce zajmowały powierzchnię ponad 9,25 mln hektarów. Do obszarów chronionych należą również te objęte programem Natura 2000. Program ma na celu tworzenie w krajach Unii Europejskiej sieci obszarów chronionych prawem unijnym, dla zachowania określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, uważanych za cenne i zagrożone w skali Europy. W województwie znajduje się 21 obszarów specjalnej ochrony ptaków o łącznej powierzchni (z wyłączeniem obszaru morskiego Zatoki Pomorskiej i Przybrzeżnych Wód Bałtyku) 692 857 ha, co stanowi ok. 30,3 % powierzchni województwa oraz 64 specjalne obszary ochrony siedlisk o łącznej powierzchni (z wyłączeniem obszarów morskich Zatoki Pomorskiej) 426 232 ha, co stanowi ok. 18,6% powierzchni województwa. Według informacji zawartych na stronie internetowej Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Szczecinie Plany zadań ochronnych zostały ustanowione dla 43 Planów. Lasy w województwie zachodniopomorskim stanowiły 8,8 proc. ogólnej powierzchni lasów w kraju. To jeden z najwyższych udziałów w zestawieniu województw (ponad 817,5 tys. ha). Do czynników, które mają pozytywny wpływ na stan bioróżnorodności w regionie należy zaliczyć właśnie to, iż region odznacza się bardzo dużym odsetkiem powierzchni zalesionych. Zagrożeniem dla bioróżnorodności jest też rosnąca presja turystyczna i mieszkaniowa w szczególności na terenach nadmorskich. Po pierwsze, powoduje zmiany w krajobrazie (np. na skutek budowy nowych hoteli, domów czy innych obiektów zbiorowego zakwaterowania). Po drugie, zwiększa hałas (szczególnie w sezonie turystycznym) zakłócający spokój zwierząt. Po trzecie, przyczynia się do niszczenia różnorodności biologicznej. Po czwarte, przyczynia się do wyczerpywania zasobów wodnych (woda wykorzystywana jest do zaspakajania potrzeb rozwijającego się sektora turystycznego i mieszkaniowego). I po piąte, generuje wzmożoną produkcję śmieci i odpadów.

Sektor środowiskowy – kluczowe rekomendacje

- Objęcie wymianą źródeł ciepła w budynkach mieszkalnych lub poszczególnych lokalach mieszkalnych, a także budynkach użyteczności publicznej;
- Realizacja projektów w zakresie budowy lub rozbudowy infrastruktury zintegrowanego systemu transportu publicznego w celu ograniczenia ruchu drogowego w centrach miast, w tym zakup zeroemisyjnego taboru transportu miejskiego, zakup i montaż publicznych stacji ładowania pojazdów elektrycznych oraz rozwiązań uzupełniających komunikację publiczną, opartych o rozwiązania zeroemisyjne (np. systemy carsharing, systemy elektrycznych pojazdów transportu indywidualnego, systemy park&ride, bike&ride, etc).
- Organizacja i usprawnianie systemów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, w tym budowa i modernizacja PSZOK, stacji magazynowych i przeładunkowych odpadów selektywnie zebranych wraz z innymi elementami systemów selektywnej zbiórki odpadów.
- Budowa i rozbudowa instalacji do recyklingu, w tym linii sortowania odpadów selektywnie zebranych, instalacji recyklingu organicznego, a także produkcji pelletu z odpadów drzewnych.
- Rekultywacja terenów zdegradowanych, w tym rekultywacja składowisk, likwidacja dzikich wysypisk oraz usuwanie porzuconych odpadów.
- Budowa, rozbudowa lub modernizacja oczyszczalni ścieków.
- Budowa, rozbudowa lub modernizacja sieci kanalizacyjnych.
- Zrównoważona niebieska gospodarka. Tematyką projektów będą działania w zakresie ograniczenia wpływu na środowisko i klimat niebieskiej gospodarki (w tym rybołówstwa, akwakultury, turystyki przybrzeżnej, transportu morskiego, działalności portowej i przemysłu stoczniowego).
- Rozwój i wykorzystanie OZE, w szczególności produkcja i magazynowanie energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu o biomasę, energię wodną, wiatrową, energię geotermalną. Działanie obejmuje rozwój jednostek wytwórczych, magazynowanie i przesyłanie energii, tworzenie klastrów lub spółdzielni energetycznych.
- Realizacja projektów zwiększających adaptację infrastruktury do zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem miast. Projekty zorientowane powinny być na zmniejszenie skali miejskiej wyspy ciepła, dostosowanie infrastruktury do lepszego zagospodarowania wód opadowych, kształtowania zieleni miejskiej. Finansowanie mogą uzyskać projekty rozwoju „zielono-niebieskiej” infrastruktury, likwidacji powierzchni nieprzepuszczalnych, budowy systemów zagospodarowania wód opadowych oraz rozwoju terenów zieleni w miastach, a także informowania i ostrzegania przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych. Proponowane działania są odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.
- Adaptacja do zwiększonej intensywności opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego. Projekty dotyczyć mogą budowy lub modernizacji urządzeń wodnych małej retencji, zastosowania rozwiązań zwiększających małą retencję wodną i wykorzystywanie wody opadowej, rozwój lub odtworzenie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę.
- Wsparcie instytucjonalnych form ochrony przyrody w zakresie tworzenia planów ochrony parków krajobrazowych, monitoringu obszarów chronionych, utworzenia nowych obszarów chronionych.
- Wdrażanie działań ochronnych związanych z poprawą stanu ekosystemów, siedlisk i poszczególnych gatunków (działania ochrony czynnej i biernej), identyfikacji miejsc występowania oraz eliminacji gatunków obcych w tym inwazyjnych, ochrony brzegów morskich, wałów

wydmowych oraz eliminacja niszczenia brzegów klifowych morza, poprzez ochronę naturalnych zbiorowisk roślin.

- Zgodnie z koncepcją koncentracji/rozproszenia ruchu turystycznego dla właściwego zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych możliwa jest alternatywa, należy dążyć do skupienia ruchu turystycznego w określonych miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze). Polega to na takim zagospodarowaniu obszarów chronionych, aby większość turystów przebywała na specjalnie wybranych w tym celu miejscach lub terenach (określanych przez planistów mianem „dzbanków z miodem” – ang. „honeypots”). Zazwyczaj w miejscach tych lokalizowane są parkingi dla samochodów, miejsca piknikowe, punkty informacji turystycznej, toalety itp., a czasami również placówki gastronomiczne, pola biwakowe, kempingi itd. W niektórych przypadkach zagospodarowanie turystyczne w takich miejscach może być wzbogacone o urządzenia i usługi rekreacyjno-sportowe, sklepy, a nawet muzea przyrodnicze czy przyrodniczo-etnograficzne.

Wprowadzenie

Niniejszy dokument stanowi Moduł III badania pn. „Ewaluacja ex post Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020”. Poprzednie Moduły obejmowały:

- Moduł I. Diagnoza społeczno-gospodarcza stanowi komplementarny element ewaluacji RPO WZ 2014-2020.
- Moduł II. Ewaluacja skuteczności, efektywności i wpływu RPOWZ 2014-2020 na region.

Na niniejsze opracowanie składają się więc wnioski, obserwacje i analizy przeprowadzone w ramach wskazanych powyżej modułów. Część rekomendacyjna stanowi uzupełnienie powyższych modułów i zostanie dołączona do raportu z etapu ostatniego, stanowiącego podsumowanie wszystkich 3 wskazanych modułów.

SEKTOR GOSPODARCZY

Trendy i scenariusze rozwoju

Demografia

W zakresie zmian demograficznych w województwie zachodniopomorskim widoczne jest przede wszystkim starzenie się ludności. W roku 2030 około 1/3 mieszkańców regionu będzie miała więcej niż 60 lat. Znacząco wpłynie to na rynek pracy. W zakładach pracy zwiększać będzie się liczba i udział starszych pracowników. Wymusi to zmiany w zakresie rynku pracy: wdrażanie zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach, przekwalifikowywanie się, zmiany stanowisk pracy, wdrażanie elastycznych form czasu pracy, czy przygotowywanie następców. Ponadto będzie należało podjąć działania, nakierowane na wydłużenie aktywności zawodowej: (i) programy zdrowotne w zakresie profilaktyki, diagnostyki i leczenia chorób mających największy wpływ na aktywność zawodową; (ii) działania wspierające rehabilitację, umożliwiającą powrót do pracy po chorobie lub kończeniu aktywności zawodowej; (iii) programy wsparcia psychologicznego, zapobiegające wypaleniu zawodowemu.

Konsekwencją zmian demograficznych będzie również wzrost zapotrzebowania na rozwój branż z obszaru silver economy, na przykład na usługi opiekuńcze. Również postępujący równolegle wzrost liczby jednopokoleniowych gospodarstw domowych, spowoduje wymuszenie zmian w pewnych branżach – na przykład w branży budowlanej.

Niekorzystne trendy demograficzne mogą również wpłynąć na lokowanie się przedsiębiorstw w regionie. Konsekwencją zmniejszania się liczby ludności w wieku produkcyjnym i zwiększania grupy w wieku poprodukcyjnym będzie ograniczanie dostępu do zasobów pracy. Zmniejszenie się liczby osób w wieku produkcyjnym, czyli potencjalnych przedsiębiorców może skutkować także spadkiem liczby nowych podmiotów gospodarczych.

Drugim widocznym trendem demograficznym jest rosnąca liczba migrantów w regionie - zarówno studentów, jak i pracowników. Starzenie się społeczeństwa spowoduje, że trend wzrostu liczby migrantów będzie nasilał się w kolejnych latach. Rosnąca liczba migrantów wymuszać będzie: budowanie inkluzywnego środowiska pracy, tworzenie i zarządzanie zespołami różnorodnymi ze względu na pochodzenie, wspieranie przedsiębiorczości pracodawców.

Przestrzeń

Istniejący potencjał rozwoju MŚP, zwłaszcza w ich początkowej fazie, nie jest w pełni wykorzystywany. Środowisko gospodarcze do rozwoju przedsiębiorstw nie jest optymalne (niewystarczająca dostępność terenów inwestycyjnych). Istnieje wiele niezagospodarowanych terenów, które mogą stanowić atrakcyjne miejsca do lokowania nowych pomysłów biznesowych.

W województwie istnieją korzystne warunki dla rozwoju przemysłu, które wynikają przede wszystkim z położenia geograficznego, dostępności transportowej rejonu ujścia Odry, bazy przemysłowej (w szczególności jeśli chodzi o przemysł stoczniowy, energetykę, przemysły metalowe), możliwości wykorzystania własnej bazy surowcowej (ropa naftowa, gaz ziemny, drewno, produkty rolnictwa) i koncentracji potencjału demograficznego, w tym wykształconej kadry w ośrodkach przemysłowych.

Warunki środowiskowe, biorąc pod uwagę stopień zanieczyszczenia środowiska oraz zasoby wodne nie stanowią bariery dla dalszego zwiększania produkcji przemysłowej i rozwoju nowych rodzajów działalności gospodarczej. Ponadto, województwo dysponuje rezerwami terenowymi umożliwiającymi lokalizację przemysłu, usług i gospodarki morskiej. Jak wskazano w dokumencie dotyczącym planu zagospodarowania przestrzennego Pomorza Zachodniego, potencjałem do zagospodarowania są tereny poprzemysłowe i powojenne, które znajdują się zarówno w miastach, jak i na terenach wiejskich. Na części tych terenów powstały nowe formy działalności produkcyjnej i jej wspierania: specjalne strefy ekonomiczne (SSE), strefy aktywności gospodarczej, parki naukowo-technologiczne i inne.

Przedsiębiorczość

Województwo zachodniopomorskie cechuje jeden z najwyższych poziomów przedsiębiorczości w Polsce. W roku 2004 województwo zachodniopomorskie miało najwyższy w kraju wskaźnik podmiotów wpisanych do REGON na 10 tys. mieszkańców i wyprzedzało nawet, świetnie wypadające w większości rankingów gospodarczych, województwo mazowieckie. W roku 2019 województwo zachodniopomorskie wciąż posiadało bardzo wysoki wskaźnik podmiotów wpisanych do REGON na 10 tys. mieszkańców, zajmując drugie miejsce w Polsce – zaraz po województwie mazowieckim. Należy jednak zauważyć, istnienie dużych dysproporcji w zakresie potencjału przedsiębiorczości w poszczególnych powiatach. Największą przedsiębiorczością charakteryzują się obszary wysoce zurbanizowane – Szczeciński Obszar Metropolitalny – SOM oraz Koszalińsko-Kołobrzesko-Białogardzki Obszar Funkcjonalny – KKBOF.

Wysoki poziom przedsiębiorczości w regionie utrzymuje się dzięki regularnemu wzrostowi liczby podmiotów gospodarczych w latach 2004-2020. W latach 2010-2020 wartość wskaźnika firm nowo zarejestrowanych na 1 tys. mieszkańców w ciągu roku była wyższa niż średnia w Polsce. Jednocześnie jednak w regionie odnotowywano jeden z najwyższych udziałów firm z zawieszoną działalnością w ogólnej licznie podmiotów na tle pozostałych województw. Regularnemu wzrostowi liczby przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim towarzyszy więc znaczący odsetek działalności nieudanych.

Przedstawione trendy świadczą o dużej przedsiębiorczości społeczności województwa, co tworzy fundament pod dywersyfikację działalności gospodarczej. Dowodzą również chęci mieszkańców do podejmowania ryzyka.

Analizując sytuację finansową podmiotów można zauważyć, że w latach 2006-2019 zaszły zmiany w udziale przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych według wielkości. W województwie zachodniopomorskim w latach 2006-2019 największy odsetek takich przychodów notowano w firmach dużych. Warto jednak zauważyć, że w 2019 r. lepszy wynik odnotowano w grupie firm średnich.

Struktura przedsiębiorstw

W strukturze gospodarczej województwa zachodniopomorskiego, podobnie jak w innych regionach, dominują mikroprzedsiębiorstwa oraz podmioty małe. W okresie 2004-2019 widoczne były jednak niepokojące trendy w zakresie zmiany tej struktury. Tylko nieznacznie, bo o 0,6% wzrósł udział firm małych. Widoczny był również rosnący udział jednoosobowych działalności gospodarczych. Jednocześnie nastąpił spadek liczby firm średnich – ich udział wynosił w roku 2004 - 12,3%, zaś w roku 2019 - 11,5%.

Długookresowo, trend zmiany struktury przedsiębiorstw, przełożył się na zmniejszenie potencjału do wdrażania innowacji. Jak wynika z badań znaczenie innowacji oraz możliwość ich wdrażania rośnie wraz z wielkością przedsiębiorstwa. Firmy średnie zdecydowanie częściej niż małe decydują się na tego typu działania inwestycyjne. Najbardziej aktywne w zakresie wdrażania innowacji są natomiast przedsiębiorstwa duże, których w województwie zachodniopomorskim jest relatywnie niedużo.

Struktura branż

Pomiędzy rokiem 2010 a 2020 odnotowano spadek liczby firm z sekcji handel hurtowy i detaliczny, rolnictwa i leśnictwa oraz nieznacznie z branży transportowej. Wzrosła natomiast liczba podmiotów w pozostałych branżach, zwłaszcza zaś w: budownictwie, obszarze działalności związanej z obsługą rynku nieruchomości, działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej, pozostałej działalności usługowej, opiece zdrowotnej oraz pomocy społecznej i edukacji. Nieznacznie zwiększyła się także liczba firm z branży przetwórstwa przemysłowego.

Struktura RIS

Dla gospodarki województwa zachodniopomorskiego wyjątkowo duże znaczenie mają przedsiębiorstwa wpisujące się w regionalne inteligentne specjalizacje. Według raportu „Polityka gospodarcza województwa zachodniopomorskiego” odpowiadają one za generowanie większości przychodów województwa i zdecydowanej większości wartości całego eksportu z regionu. Jednocześnie wartość sprzedana produkcji przemysłowej jest znacznie niższa, co prowadzi do wniosku, że poza kilkoma obszarami, istnieje jeszcze duży potencjał do rozwoju specjalizacji.

Największy udział w eksporcie województwa mają specjalizacje: zaawansowanych wyrobów metalowych - 21,76% oraz nowoczesnego przetwórstwa rolno-spożywczego - 16,93%. W skali kraju

wyróżnia się grupa działalności gospodarczych skupiona wokół wielkogabarytowych konstrukcji wodnych i lądowych. Jej koncentracja na terenie województwa na tle kraju jest bardzo wysoka, a jej znaczenie dla gospodarki zarówno regionu, jak i całej Polski stale rośnie.

Rozwój przedsiębiorczości, zwłaszcza w zakresie inteligentnych specjalizacji, w połączeniu z negatywnymi trendami demograficznymi, prowadzi do napiętrzących się problemów z kształceniem przyszłych pracowników. Szczególna sytuacja występuje w sektorze technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT), z którymi wiąże się jedna z wyodrębnionych inteligentnych specjalizacji regionu.

Innowacyjność

Pod względem stanu innowacyjności województwo zachodniopomorskie oceniane jest jako jeden z najsłabszych regionów w kraju. Charakteryzuje się to przede wszystkim niewielkim odsetkiem firm w regionie które wprowadzają innowacje w swojej działalności. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw wynosił w 2019 roku jedynie 12,1%, czyli był to jeden z najniższych wskaźników w Polsce. Innowacyjność przedsiębiorstw kształtowała się poniżej średniej dla Polski w sektorze przemysłowym i znacznie poniżej średniej w sektorze usług. W efekcie w województwie funkcjonuje mała liczba firm z nowoczesnych branż gospodarki. Mała liczba zgłaszanych patentów w okresie 2009-2019 nie wzrosła znacząco. Ponadto powstające zasoby innowacyjne charakteryzują się nierównomiernym rozkładem. Koncentracja prac badawczych głównie w dwóch ośrodkach regionu (Szczecinie i Koszalinie) ogranicza możliwości innowacyjne firm działających na pozostałym obszarze województwa. W regionie nie ma wielu produktów lub usług o charakterze innowacyjnym, co istotnie wpływa na rozwój najważniejszych branż w tym obszarze, zgodnie z ideą inteligentnych specjalizacji.

Przyczyn niskiego poziomu innowacyjności województwa należy upatrywać w kilku czynnikach. Przede wszystkim niewielki udział małych, średnich i dużych przedsiębiorstw w strukturze gospodarki. Większość zachodniopomorskich przedsiębiorstw nie prowadzi własnej działalności badawczej, ponieważ nie jest w stanie samodzielnie udźwignąć wydatków związanych z procesem badawczym czy z utrzymaniem niezbędnej do tego infrastruktury. Wiele nowatorskich pomysłów i technologii zatrzymuje się na etapie idei, ponieważ ich wdrożenie jest zbyt kosztowne i obarczone dużym ryzykiem niepowodzenia. Niewielki jest udział MŚP w regionalnych nakładach na działalność innowacyjną. Ważny jest również brak regularności. Prace B+R, prowadzone w przedsiębiorstwach, mają charakter dorywczy. Trudność w budowaniu potencjału innowacyjnego firm w regionie, wynika nie tylko ze słabej aktywności samych przedsiębiorstw, ale także ze słabo zintegrowanego systemu instytucji wspierających innowacyjność oraz działalność B+R.

Nakłady przedsiębiorstw na działalność B+R w województwie zachodniopomorskim są niewystarczające. W latach 2006-2018 poziom nakładów na działalność B+R w relacji do PKB był w regionie dwu-, a nawet trzykrotnie niższy niż w skali kraju. W roku 2018 poziom nakładów na działalność B+R w relacji do PKB wyniósł jedynie 0,55%, przy średniej krajowej 1,21%. Również w przeliczeniu na jednego mieszkańca nakłady w województwie zachodniopomorskim są niskie i wynoszą 53 zł przy średniej krajowej wynoszącej 120 zł.

W niemal całym analizowanym okresie, czyli w latach 2006-2019, wydatki na innowacje w województwie zachodniopomorskim znacząco odbiegały od średniej krajowej. Jedynie w 2015 r. nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach nieznacznie przekroczyły średnią krajową i wyniosły 2736 zł/osobę, podczas, gdy średnia dla Polski wynosiła 2 515 zł/osobę. W roku 2019 nakłady na działalność innowacyjną wyniosły zaledwie 677 zł w przeliczeniu na osobę, przy średniej krajowej 2 267 zł.

W regionie występują niedostatki w infrastrukturze badawczo-rozwojowej. Zaplecze badawczo-rozwojowe nie jest dostosowane do potrzeb gospodarki regionu. Cały ciężar współpracy sfery B+R z gospodarką spoczywa na uczelniach. Ponadto w latach 2007-2019 w województwie zachodniopomorskim odsetek przedsiębiorstw, które współpracowały z innymi podmiotami w zakresie działalności innowacyjnej, spadł aż sześciokrotnie – 17,9% do 3,0%. Choć był to trend ogólnopolski (spadek odsetka z 21,3% do 5,1% w całej Polsce), malejąca liczba porozumień pomiędzy nauką a biznesem jest faktem. Współpracę biznesu z nauką cechuje brak systematyczności. Nie ma ona charakteru strategicznego zorientowanego na długookresowy rozwój innowacji. W konsekwencji przedsiębiorstwa mają niewielki wpływ na kierunek i zakres regionalnych działań podejmowanych w obszarze B+R przez jednostki naukowe.

Na tle innych województw, zachodniopomorskie ma dość słaby wskaźnik tzw. EPC, czyli ekwiwalentu pełnego czasu pracy związanego z działalnością badawczo – rozwojową. Za pozytywne należy uznać, że wskaźnik ten w latach 2016-2019 wzrósł z 425 EPC do 884 EPC, co świadczy o większym zaangażowaniu pracowników w sferę B+R. Wciąż jest to jednak zdecydowanie mniej niż w takich regionach, jak: mazowieckie (ponad 28 900 EPC), małopolskie (ponad 10 000 EPC), czy dolnośląskie (ponad 7300 EPC).

Nakłady wewnętrzne na działalność B+R w relacji do PKB w latach 2002-2018 w województwie zachodniopomorskim rosły, jednak dość znacznie odbiegały od średniej krajowej.

Udało się rozwiązać niektóre trudności, które już wcześniej hamowały wzrost konkurencyjności regionu. Przykładem takiego wskaźnika jest udział produkcji sprzedanej wyrobów nowych/ulepszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych w wartości sprzedaży wyrobów ogółem w województwie zachodniopomorskim. Przeanalizowano dane za lata 2005-2019. Odsetek takich wyrobów uległ zmniejszeniu w analizowanym okresie. W 2009 r. wyniósł ogółem blisko 9,5%, natomiast w 2019 r. było to 4,3%. W omawianym okresie dostrzeżono wahania w tym zakresie zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym. Przy czym w sektorze publicznym można mówić o obniżaniu się trendu, natomiast w sektorze prywatnym udział produkcji sprzedanej wyrobów nowych/ ulepszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych w wartości sprzedaży wyrobów ogółem wzrastał.

Kooperacja

W województwie zachodniopomorskim istnieje bardzo duży potencjał przedsiębiorstw do kooperacji, współpracy i wdrażania nowych modeli biznesowych. W latach 2009-2019 regularnie wzrastał udział przedsiębiorstw przemysłowych współpracujących w ramach inicjatywy klastrowej lub innej sformalizowanej współpracy wśród przedsiębiorstw aktywnych innowacyjnie. Dzięki temu wzrostowi w

roku 2019 r. odsetek ten wyniósł aż 45, czym ponad dwukrotnie przekroczył średnią dla Polski, wynoszącą 20,5% i zapewnił województwu zachodniopomorskiemu pierwsze miejsce w Polsce.

Badania prowadzone w Katedrze Efektywności Innowacji Wydziału Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego wskazują, że jednym z czynników istotnie determinujących rozwój potencjału innowacyjnego regionu zachodniopomorskiego jest wciąż niewystarczające zaufanie przedsiębiorstw do innych firm regionu oraz brak informacji o gospodarce regionu. Przedsiębiorcy nie mają odpowiedniej wiedzy o innych podmiotach działających w regionie zachodniopomorskim, ich potrzebach i ofertach³.

Bardzo ważnym problemem w tej kwestii pozostaje też brak znaczącej liczby porozumień między nauką a biznesem – w latach 2007-2019 w województwie zachodniopomorskim odsetek przedsiębiorstw, które współpracowały z innymi podmiotami w zakresie działalności innowacyjnej, spadł aż sześciokrotnie – 17,9% do 3,0%. Choć był to trend ogólnopolski (spadek odsetka z 21,3% do 5,1% w całej Polsce), malejąca liczba porozumień pomiędzy nauką a biznesem jest faktem. Zjawisko to pozostaje jednym z fundamentalnych czynników wpływających na przyrost innowacji. Brakuje kooperacji między MŚP a jednostkami naukowymi, przez co MŚP nie mają wystarczającego dostępu do technologii. Warunki współpracy przedsiębiorstw z jednostkami naukowymi nie są optymalne. Skuteczne wsparcie B+R+I wymaga działań skoordynowanych, spójnych, kompleksowych i planowanych w sposób strategiczny. Współpraca tych dwóch sfer w regionie charakteryzuje się brakiem systematyczności i nie jest ona wynikiem strategicznego działania zorientowanego na długookresowy rozwój innowacji. Przedsiębiorcy nie posiadają wiedzy o badaniach prowadzonych przez jednostki B+R regionu zachodniopomorskiego. Efektem jest brak współpracy z jednostkami B+R lub zła ocen tej współpracy. Niekorzystny jest udział środków przeznaczanych przez przedsiębiorstwa regionu na finansowanie nauki, wynoszący 0,6% przy średniej krajowej 9,9%. Mimo iż zwiększyła się liczba uczelni i studentów, jednak transfer wiedzy i technologii między sektorem naukowo-badawczym a praktyką gospodarczą w regionie pozostał na niskim poziomie.

Działalność IOB

W ostatnich latach nastąpił znaczący wzrost liczby IOB w województwie zachodniopomorskim. Na chwilę obecną w regionie zidentyfikowano łącznie 56 funkcjonujących podmiotów. Przyrost ich liczby to efekt wzmożonej dynamiki napływu nowych inwestorów. Znaczej poprawie uległy również zakres i jakość oferowanych usług, co było wynikiem dostosowywania się do potrzeb inwestycyjnych przedsiębiorstw. Wzrasta również ich potencjał do wdrażania nowoczesnych usług wsparcia innowacji.

Obecnie w regionie zaobserwować można szerokie spektrum instytucji otoczenia biznesu, których zadaniem jest wspomaganie innowacyjnych przedsięwzięć. Zauważalne są również efekty działalności IOB - następuje wzrost liczby przedsięwzięć mających wspierać przedsiębiorczość oraz aktywność innowacyjną zachodniopomorskich firm. Dyskusyjna pozostaje jednak kwestia dopasowania powstających usług i infrastruktury wsparcia przedsiębiorców do potrzeb na rynku.

³ Norek T., Analiza dynamiki zmian zdolności innowacyjnych przedsiębiorstw regionu zachodniopomorskiego, w: Problemy transferu wiedzy do praktyki gospodarczej, pod red. G. Wolskiej, Szczecin 2012

Niestety przestrzenne rozmieszczenie IOB, które koncentrują się niemal wyłącznie wokół Szczecina, może utrudniać tworzenie sieci wspierającej rozwój gospodarczy województwa w sposób równomierny. Jednostki samorządu terytorialnego oraz uczelnie wykazują umiarkowaną aktywność w zakresie rozbudowy zaplecza inkubacyjnego dla młodych firm oraz parków technologicznych.

Rozwiązaniem trudności z transferem wiedzy i technologii mogłyby być jednostki i organizacje, których zadaniem jest tworzenie i transfer technologii. Niestety jednostki te działają bardzo słabo - województwo zachodniopomorskie zajmuje ostatnie miejsce w kraju pod względem udziału prac rozwojowych w wydatkach na B+R. Występują trudności z określeniem własnych potrzeb technologicznych i organizacyjnych, niewystarczające wsparcie organizacyjne ze strony instytucji okołobiznesowych dla przedsiębiorstw regionu zachodniopomorskiego.

Duża część przedsiębiorców wpisujących się w obszary inteligentnych specjalizacji Pomorza Zachodniego nie posiada wiedzy na temat wsparcia w ramach strategii rozwoju tych specjalizacji – co potwierdzają wnioski zawarte w raporcie dotyczącym roli RPO WZ we wzmacnianiu regionalnych inteligentnych specjalizacji. Ponadto, zauważa się obszary problemowe związane ze słabą aktywnością projektową instytucji otoczenia biznesu, mały stopień realizacji projektów z zakresu wdrażania prac badawczo-rozwojowych oraz kooperacji przedsiębiorstw – niskie zainteresowanie wsparciem oferowanym przez RPO WZ w tych zakresach wskazywać może na wcześniej wspomniane braki wiedzy nie tylko o oferowanym wsparciu, ale też ogółem o zagadnieniu inteligentnych specjalizacji i jego znaczeniu dla rozwoju⁴. Niedostateczny jest przepływ informacji o możliwych źródłach finansowania działalności innowacyjnej⁵.

Scenariusz optymistyczny

Starzeniu się społeczeństwa towarzyszy rosnąca liczba imigrantów, którzy doskonale integrują się w polskim społeczeństwie. Nowe zapotrzebowania powodują powstawanie firm z obszaru silver economy. Przedsiębiorstwa wdrażają systemy zarządzania wiekiem oraz wdrażania migrantów, zaś system szkolnictwa skutecznie kształci w zawodach przyszłości. W konsekwencji poziom zatrudnienia wzrasta, a mieszkańcy pracują nawet do późnego wieku. Rozwija się przedsiębiorczość imigrantów, którzy zakładają własne działalności.

Przedsiębiorczość rozwija się dynamicznie, zwłaszcza w oparciu o naturalne surowce województwa (drewno, gaz ziemny). Wykorzystanie nowych obszarów sprzyja integralności terytorialnej – obszary dotychczas wykluczone doświadczają wzrostu aktywności gospodarczej. Małe firmy ewoluują w średnie, a średnie w duże.

Coraz więcej przedsiębiorstw kooperuje w celu wdrożenia innowacji. IOB zapewniają dostęp do finansowania badań oraz moderują współpracę między nauką a biznesem. Dofinansowane uczelnie oferują coraz wyższy poziom i jakość badań. Wraz z rosnącymi nakładami na badania i ich liczbą,

⁴ Bluehill sp. z o.o. na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego, Rola RPO WZ we wzmacnianiu regionalnych inteligentnych specjalizacji, Warszawa 2020

⁵ Norek T., Analiza dynamiki zmian zdolności innowacyjnych przedsiębiorstw regionu zachodniopomorskiego, w: Problemy transferu wiedzy do praktyki gospodarczej, pod red. G. Wolskiej, Szczecin 2012.

wzrasta liczba wdrażanych innowacji oraz zgłoszeń patentowych. W konsekwencji rosną dochody firm z regionu i wielkość eksportu.

Scenariusz neutralny

Starzeniu się społeczeństwa towarzyszy rosnąca liczba imigrantów, którzy mają jednak problemy z odnalezieniem się na rynku pracy. Mimo wzrostu zapotrzebowania, gospodarka nie rozwija się w kierunku silver economy. Przedsiębiorstwa starając się zatrzymać pracowników na dłużej wdrażają systemy zarządzania wiekiem, przede wszystkim zaś przygotowywanie następców. System edukacji nie nadąża za postępującymi zmianami – brakuje pracowników w obszarze nowych technologii, zwłaszcza w ITC. Poziom zatrudnienia utrzymuje się na zbliżonym poziomie. W ograniczonym zakresie rozwija się przedsiębiorczość imigrantów, którzy zakładają własne działalności.

Przedsiębiorczość nadal się rozwija, nadal dotyczy to jednak przede wszystkim obszaru Szczeciński Obszar Metropolitalny – SOM oraz Koszalińsko-Kołobrzesko-Białogardzki Obszar Funkcjonalny – KKBOF. Dominują branże należące do inteligentnych specjalizacji, które generują większość przychodu i eksportu województwa. Struktura przedsiębiorstw nie zmienia się znacząco – wciąż dominują mikro i małe przedsiębiorstwa.

Kooperacja przedsiębiorstw pozostaje na średnim poziomie, co wynika z ograniczonej wiedzy przedsiębiorców o rynku oraz ograniczonego zaufania. Rosnąca liczba IOB zapewnia dostęp do finansowania badań, nie zmienia jednak słabego powiązania nauki i biznesu. Nieliczne przedsiębiorstwa korzystają ze środków unijnych w celu prowadzenia prac B+R, co przekłada się na wdrażanie umiarkowanej liczby innowacji i zgłoszeń patentowych. Dochody firm z regionu i wielkość eksportu rosną, ale wzrost ten jest generowany głównie przez przedsiębiorstwa należące do RIS.

Scenariusz pesymistyczny

Mała liczba imigrantów nie pozwala na wypełnianie luki pokoleniowej powstającej w starzejącym się społeczeństwie. Przedsiębiorstwa nie dbają o zatrzymanie starszych pracowników, ani o wdrożenie nielicznych migrantów. Ponadto system szkolnictwa nie nadąża za zmianami na rynku pracy. W efekcie w województwie zaczyna brakować pracowników, zarówno w sektorze przemysłu, jak i w sektorze usług.

Liczba przedsiębiorstw pozostaje na niezmiennym poziomie, jednak wiele z nich upada, a nowopowstałe mają trudności z pozyskaniem pracowników i utrzymaniem się na rynku. W poszukiwaniu pracowników przedsiębiorstwa przenoszą się do miast, co pogłębia problemy obszarów zmarginalizowanych.

Brak pracowników pogłębia nieufność pomiędzy przedsiębiorstwami, przez co rzadko podejmują one wspólne projekty. Mimo dostępności środków unijnych firmy nie starają się o pozyskanie ich na B+R – swoje wysiłki koncentrują na relokacji i szkoleniu pracowników. Nieliczne przedsiębiorstwa z nowoczesnych i wysokomarżowych specjalizacji, generują gros innowacji i zgłoszeń patentowych. To one decydują o strukturze dochodów i eksportu regionu.

Rekomendowane działania

Kluczowe dla włączenia społecznego i budowania gospodarki przyszłości pozostaje wzmocnienie kapitału ludzkiego. W ramach FEPZ 2021-2027 należy zapewnić szeroki dostęp do kształcenia ustawicznego, ale również do klas branżowych i kierunków studiów. Należy przy tym położyć znacznie większy nacisk na moderowanie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a szkołami i uczelniami. Umożliwi to pracownikom pozyskiwanie nowych kompetencji, wymaganych przez zmieniający się rynek. Promocja korzyści wynikających z doszkalania pracowników, pozwoli na pozyskanie prywatnych funduszy na szkolenia, czyli np. wkładu finansowego pracodawcy. Szczególnie istotne będzie zaprojektowanie kompleksowego wsparcia dla branż wpisujących się w regionalne inteligentne specjalizacje. Wsparcie powinno polegać na otwieraniu kierunków studiów i klas w szkołach branżowych dedykowanych zawodom przyszłości.

Poza kształceniem w zakresie kompetencji zawodowych, warto skoncentrować działania na rozwoju przedsiębiorczości. Wsparcie to powinno zacząć się już na wczesnym etapie kształcenia - podnoszenie wiedzy z zakresu przedsiębiorczości na poziomie szkół podstawowych, średnich, zawodowych, wyższych oraz w ramach kształcenia ustawicznego. Chodzi o poszerzanie wiedzy z zakresu funkcjonowania gospodarki, pokazywanie możliwości odnalezienia się na rynku pracy dzięki własnej działalności gospodarczej, a także zachęcanie do kreatywności oraz podejmowania własnej inicjatywy. Wsparciu przedsiębiorczości musi jednak towarzyszyć równoległe poszerzanie dostępu do finansowania, które jest szczególnie ważne na pierwszym etapie funkcjonowania firmy.

W celu wzmocnienia włączenia społecznego i zwiększenia integralności regionu, należy podjąć więcej bardziej kompleksowych działań w obszarze Specjalnej Strefy Włączenia (SSW). Kluczowe znaczenie będzie miała aktywizacja gospodarcza obszaru poprzez zagwarantowanie kompleksowego systemu wsparcia dla przedsiębiorstw podejmujących ryzyko inwestycji na tym obszarze. Pozwoli to pełniej wykorzystywać potencjały regionu i włączyć te przedsiębiorstwa w łańcuchy powiązań gospodarczych i w konsekwencji przyczyni się do podnoszenia konkurencyjności systemu gospodarczego regionu. Zaleca się działania ukierunkowane na dalszą transformację przemysłową regionu. Celami powinny być: wzrost udziału przemysłu i usług wiedzochłonnych, rozwój przemysłów kreatywnych, zwiększenie wykorzystania wiedzy i nowoczesnych rozwiązań technologicznych we wszystkich sektorach gospodarki, podnoszenie jakości kapitału intelektualnego oraz poprawa konkurencyjności sektorów tradycyjnych.

W odpowiedzi na postępujące zmiany demograficzne, należy dążyć do wzmocnienia podmiotów przynależących do branż z obszaru silver economy. Konieczne jest stymulowanie powstawania przedsiębiorstw z tego obszaru poprzez: udostępnianie wiedzy o zapotrzebowaniu na dane produkty i usługi, zapewnienie dotacji i pożyczek na rozpoczęcie działalności, a także wsparcie mentorskie w zakresie stosowanych produktów i narzędzi. Konieczne jest wsparcie zwłaszcza usług społecznych, w tym w szczególności usług opiekuńczych. Zakres takiego wsparcia obejmować powinien przede wszystkim szkolenia z zakresu usług i ich stosowania.

Ze względu na konieczność zwiększenia poziomu zatrudnienia, warto podkreślać ważność starszych pracowników. Można to osiągnąć poprzez promocję, polegającą na wskazywaniu korzyści wynikających z zatrudniania osób starszych (doświadczenie, cierpliwość, zaangażowanie). Bardzo

ważne będzie również wspieranie wdrażania zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach. Działania te mogą mieć różny charakter np. zachęcanie i udostępnienie możliwości przekwalifikowania się, stosowanie elastycznych form czasu pracy, wsparcie merytoryczne dla przygotowywania następców (mentoring, tutoring). Należy również podejmować działania, które przyczynią się do zatrzymania tych osób na rynku pracy oraz do wydłużenia aktywności zawodowej (co zostało opisane w części „Sektor Społeczny”).

Rosnąca liczba migrantów może stanowić szansę na pozyskanie nowych pracowników w przedsiębiorstwach regionu. Wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga podjęcia dwóch rodzajów działań. Pierwsze mają charakter integracyjny. Należą do nich kursy zawodowe i językowe oraz szkolenia kompetencyjne i narzędziowe. Drugim działaniem jest wsparcie doradcze dla przedsiębiorstw, które usprawni zarządzanie wielokulturowym zespołem pracowników. Harmonijne wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga bowiem uwzględnienia i poszanowania ich postrzegania pracy, swoistego etosu i wyznawanych wartości. Trzecim działaniem jest integracja społeczna, która umożliwi zaadaptowanie imigrantów do polskich, regionalnych i jednostkowych uwarunkowań: kultury pracy, kultury organizacyjnej.

Obecność imigrantów stanowi również szansę na wzmocnienie przedsiębiorczości w województwie. Imigranci mogą wnieść nowe pomysły i modele biznesowe, których realizacja przyczyni się do dywersyfikacji gospodarki. Wsparcie przedsiębiorczości imigrantów musi mieć charakter kompleksowy. Poza kursami językowymi i dostarczaniem informacji o regionalnym rynku pracy (branże, łańcuchy wartości, stosowane technologie) konieczne jest również zapoznanie ich z potrzebami klientów, kulturą pracy oraz wzorcami konsumpcji.

Ostatnim punktem jest wsparcie rozwoju innowacyjnych usług dla przedsiębiorstw. Kluczowe działania w tym zakresie to: rozwój potencjału wybranych instytucji świadczących tego rodzaju usługi (na przykład centrów innowacji cyfrowych). Wspierane podmioty będą świadczyć usługi z zakresu podnoszenia kompetencji pracodawców i pracowników, a także wszystkich mieszkańców regionu w zakresie umiejętności cyfrowych. Aby zwiększyć skuteczność interwencji zalecane jest prowadzenie działań promocyjnych z zakresu uświadamiania korzyści wynikających z cyfryzacji i zastosowania rozwiązań w zakresie gospodarki 4.0.

Jednym z głównych problemów z zakresu polityki gospodarczej regionu jest bardzo ograniczona współpraca między nauką a biznesem. Niezbędna jest intensyfikacja inicjatyw zachęcających do komercjalizacji wiedzy i wprowadzenia innowacyjnego produktu lub usługi na rynek. Pierwszym krokiem w tym kierunku jest przekonanie przedsiębiorców, że innowacje są im niezbędne, aby móc konkurować na rynku krajowym i zagranicznym. Aby zachęcić przedsiębiorców do wdrażania tego procesu można powołać platformę współpracy dla poszukiwania pomysłów i rozwiązań, które będą sprzyjać codziennym kontaktom biznesu ze światem nauki. Umożliwi to promowanie wśród przedsiębiorców innowacyjności i korzystania z zasobów intelektualnych regionu.

Drugim krokiem jest szeroko pojęte sieciowanie – moderowanie współpracy między biznesem i nauką, w których rolę powinny odgrywać instytucje zaangażowane w procesy rozwoju innowacji i transferu technologii, takie jak Centra Innowacji i Rozwoju Regionalnego. Wzmacnianie kooperacji między przedstawicielami tych obszarów, w szczególności w zakresie komercjalizacji wyników badań i

angażowania pracowników jednostek naukowych w badania stosowane i prace rozwojowe. Przykładem działania, które można podjąć, jest powoływanie spółek, gromadzących naukowców chcących podjąć współpracę z biznesem. Takie spółki kontaktują się z przedsiębiorcami bezpośrednio, a ich mniejsze (niż w przypadku uczelni) zobowiązania i procedury formalne, czynią z nich bardziej atrakcyjnych partnerów biznesowych dla przedsiębiorców. Są to jednak z założenia działania krótkofalowe – nakierowane na realizację konkretnych projektów przy pojawianiu się potrzeb.

Skuteczne wsparcie B+R+I wymaga działań skoordynowanych, spójnych, kompleksowych i planowanych w sposób strategiczny. Ze względu na koszty i ryzyko, które przedsiębiorstwa muszą ponieść na tym etapie, aby finalnie wprowadzić innowację do obiegu gospodarczego konieczne jest wsparcie prowadzenia działalności B+R przez przedsiębiorstwa i partnerstwa z ich udziałem oraz wsparcie wdrażania wyników prac B+R. Należy stworzyć szereg zachęt dla MŚP do podejmowania ryzyka realizacji projektów B+R. Kluczową cechą instrumentów wsparcia w ramach tego celu szczegółowego powinna być modułowość form wsparcia, pozwalająca na lepsze dostosowanie pomocy do realnych potrzeb odbiorcy, zawodności rynku oraz stopnia zaawansowania technologicznego projektów (różne wielkości projektów, większa komplementarność wsparcia B+R i wdrożeń).

Aby budować środowisko sprzyjające przyrostowi innowacji, transferowi wiedzy i technologii, a co za tym idzie rozwojowi inteligentnych specjalizacji regionu, potrzeba zaangażowania samych przedsiębiorców, ale też większej gotowości przedstawicieli nauki do działania w obszarze biznesu. Dlatego też potrzebne jest tworzenie również długofalowych rozwiązań. Należy więc podjąć działania mające na celu powoływanie porozumień między nauką a biznesem - zarówno wspierające tworzenie takich formalnych powiązań, jak i popularyzujące ideę współpracy oraz korzyści z niej płynących.

Ważnym elementem polityki gospodarczej jest wsparcie przedsiębiorców w początkowej fazie rozwoju ich działalności gospodarczej. Chodzi nie tylko o zapewnienie dostępu do finansowania, ale przede wszystkim o całościowe wzmocnienie systemu wspierającego proces inicjowania i rozwoju początkujących firm. Dobrym i sprawdzonym rozwiązaniem są ekosystemy startupowe, takie jak kompleksowe wsparcie inkubacyjne oraz akceleryacyjne. Działaniem, które może przyczynić się do powstawania innowacyjnych przedsiębiorstw, jest zachęcanie naukowców do zakładania firm typu spin-off i spin-out. Może być to realizowane poprzez pomoc w szukaniu potencjalnych inwestorów, promocję prowadzenia takich form działalności oraz tworzenie dedykowanych im instrumentów finansowych. Szczególne znaczenie powinny mieć przedsiębiorstwa, które działać będą w obszarach inteligentnych specjalizacji regionu.

Wciąż niewykorzystanym potencjałem województwa zachodniopomorskiego, pozostaje jego położenie: bliskość Niemiec, pełnienie roli bramy na Szwecję oraz na Danię. W zakresie polityki gospodarczej warto wesprzeć internacjonalizację firm, które dzięki położeniu i skomunikowaniu województwa, mają na to dużą szansę. Oferowanie wsparcia jest szczególnie ważne ze względu na to, że w pasie przygranicznym działają przede wszystkim małe i średnie przedsiębiorstwa, które najczęściej mają mało kapitału oraz ograniczoną liczbę kadry menadżerskiej, co utrudnia im samodzielne prowadzenie ekspansji na obcy rynek. Kluczowym działaniem powinno być organizowanie misji eksportowych. Warto poszerzyć również system informacji o przedsiębiorstwach szukających partnerów zagranicznych, na przykład poprzez zaangażowanie izb gospodarczych.

Szansy należy upatrywać w programach współpracy transgranicznej, co pozwoli na wzmocnienie współpracy z: Brandenburgią, Meklemburgią - Pomorzem Przednim, czy Skanią. Przykładem inicjatywy współpracy jest Park Przemysłowy Berlin – Szczecin, który powstał w oddalonym o 40 km od Szczecina niemieckim Pasewalk.

Trzecim obszarem polityki publicznej jest wsparcie rozwoju otoczenia biznesowego: klastrów oraz IOB. Wsparcie klastrów polegać powinno przede wszystkim na określeniu kierunków rozwoju polityki klastrowej, stymulowaniu konsolidacji firm oraz wspieraniu powoływania nowych porozumień. Celem takiego wsparcia ma być osiągnięcie efektu synergii we współpracy pomiędzy ośrodkami naukowymi, biznesem i administracją samorządową.

Wsparcie IOB powinno skoncentrować się na profesjonalizacji usług instytucji otoczenia biznesu. Można to osiągnąć poprzez wykorzystanie pomocy publicznej. Dostęp do zewnętrznych środków finansowych umożliwi: rozwój kompetencji kadr, kształcenie wysokiej jakości oraz dostęp do nowoczesnego sprzętu informatycznego. Poza powyższym, wciąż potrzebne jest moderowanie przez samorząd budowy sieci kooperacji między podmiotami: zarówno IOB, jak i przedsiębiorstwami.

Jednym z elementów usprawniających efektywność gospodarki są efektywne kadry zarządzające. Ich rola dodatkowo wzrosła w czasie pandemii Covid-19. W jej wyniku dokonane zostały zmiany w funkcjonowaniu firm i instytucji, kadry zaś stanowią bazę do tworzenia nowych produktów, technologii i rozwiązań. Ponadto, liczni pracownicy przeszli na tryb zdalny. Wymaga to od kadr posiadania wysokich kompetencji w obszarze komunikacji, motywowania oraz wspierania swoich pracowników.

Instrumenty finansowe i wsparcie dotacyjne

Nieco ponad połowa badanych przedsiębiorstw, będących beneficjentami i nieskutecznymi wnioskodawcami RPO WZ 2014-2020, pozytywnie oceniła zdolności jednostki do rozwoju z wykorzystaniem instrumentów rynkowych, np. kredytów bankowych. Pozostali nie widzieli takiej możliwości, albo nie mieli zdania. Ponadto respondenci badania jakościowego byli zdania, że niewielu beneficjentów uważa za korzystniejsze rozwiązanie pozyskanie środków zwrotnych. Tacy przedsiębiorcy rozwijają się bez wsparcia ze strony funduszy unijnych⁶.

Wsparcia wymagają te przedsiębiorstwa, które działają w obszarach specyficznych dla regionu - w obszarze regionalnych i inteligentnych specjalizacji. Instrumenty finansowe są ukierunkowane przede wszystkim na rozwój przedsiębiorstw poprzez wzmacnianie podstawowej działalności, realizację nowych projektów lub wchodzenie na nowe rynki. Wspierają więc inwestycje w środki trwałe, wartości niematerialne i prawne oraz w kapitał obrotowy. Dla samych przedsiębiorców korzystanie ze wsparcia środkami unijnymi musi wiązać się z wymiernymi korzyściami: wsparcie finansowe musi przekraczać koszty uzyskania wsparcia oraz jego rozliczenia. Zastosowanie instrumentów finansowych powinno być rozważone w przypadku wsparcia inwestycji, które są potencjalnie finansowo wykonalne. Korzystać powinny z nich firmy realizujące stosunkowo nieduże projekty inwestycyjne, o krótkim okresie realizacji i niewielkim ryzyku finansowym.

⁶ Na podstawie badania CATI z beneficjentami i wnioskodawcami RPO WZ 2014-2020

W zakresie wsparcia oferowanego przedsiębiorcom dotacje cieszą się największym zainteresowaniem. Większość badanych korzystających ze wsparcia w ramach OP I RPO WZ korzystała z niego sporadycznie, ale chętnie, a co trzeci badany korzystał regularnie. Zdaniem większości przedsiębiorców, rozwój ich firmy byłby tylko częściowo możliwy bez środków publicznych. Realizacja projektów ma znaczenie dla osiągnięcia celów postawionych w programie, ale pośrednio wpływa również na sytuację samego przedsiębiorstwa oraz jego najbliższego otoczenia (spadek bezrobocia, inwestycje w infrastrukturę).

Wsparcie dotacyjne powinno więc zostać utrzymane w początkowej fazie rozwoju przedsiębiorstwa – gdy nie ma ono jeszcze możliwości pozyskania instrumentów finansowych, ale dzięki dotacji może dokonać skoku rozwojowego. Ponadto należy ukierunkować wsparcie dotacyjne terytorialnie – tam, gdzie doprowadzi to do poprawy sytuacji mieszkańców regionu. Takim obszarem jest SSW. Zaleca się wsparcie dotacyjne dla przedsiębiorstw realizujących strategiczne inwestycje rozwojowe na tym obszarze. W dobie kryzysu gospodarczego kluczowe jest wspieranie tam znaczących inwestycji przedsiębiorstw, które wygenerują liczne i trwałe miejsca pracy oraz przyczynią do rozwijania kooperacji z lokalnymi dostawcami, samorządami i IOB. Ponadto systemem wsparcia dotacyjnego i mieszanego mogą zostać objęte te branże, które mają szczególne znaczenie dla rozwoju regionu, a ze względu na kryzys gospodarczy wywołany skutkami pandemii COVID-19 borykają się z ogromnymi trudnościami, które w sposób znaczący dotknąć mogą rozwój całego regionu, np. inteligentne specjalizacje.

Dotacje powinny być stosowane również w przypadku wsparcia działalności B+R. Niektóre bardziej innowacyjne projekty wiążą się z ryzykiem problemów ze zwrotem pożyczki. Wspierane powinny być projekty B+R o różnej wielkości: niewielkie projekty realizowane w formule grantów, zakupy usług B+R w jednostce naukowej lub akredytowanym laboratorium, większe projekty B+R realizowane samodzielnie, projekty realizowane we współpracy z innymi przedsiębiorstwami lub z organizacjami badawczymi oraz projekty realizowane w partnerstwach złożonych z kilku podmiotów.

Wskaźniki

Poszukując najbardziej trafnych wskaźników efektów, które służyć mogą do pomiaru sytuacji gospodarczej, należy skoncentrować się na wskaźnikach syntetycznych – mierzących sytuację w sposób wielowymiarowy, a nie odnoszących się do tylko do konkretnej interwencji. Ponadto wskaźniki powinny mieć charakter relatywny – odnosić się do liczby ludności, aby redukować różnice wynikające z wielkości województw. Takim najbardziej podstawowym i syntetycznym wskaźnikiem makroekonomicznym, wskazującym na kondycję gospodarki, jest produkt krajowy brutto (PKB) w cenach bieżących. Wskaźnik ten pozwala na ocenę sytuacji województwa zachodniopomorskiego wobec innych województw, ale również bardzo dobrze wychwytuje zróżnicowanie obszarów w ramach regionu.

Do określenia struktury gospodarki stosowany jest wskaźnik struktury pracujących wedle sektorów gospodarki. Pokazuje on, że struktura województwa zachodniopomorskiego jest najbardziej zbliżona do struktury uśrednionej dla całego kraju.

Podstawowym wskaźnikiem do pomiaru poziomu przedsiębiorczości jest liczba podmiotów wpisanych do REGON na 10 tys. ludności. Taki wskaźnik jest jednak zróżnicowany w zależności od liczby osób niepełnoletnich w danym regionie. Bardziej miarodajna jest więc liczba podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Kolejnym przydatnym wskaźnikiem jest liczba aktywnych MŚP na 1000 mieszkańców. Uwzględnia on tylko przedsiębiorstwa o wysokim potencjale do zmiany sytuacji gospodarczej województwa – jednoosobowe działalności gospodarcze są na ogół prowadzone w bardzo małej skali, bądź stanowią w rzeczywistości wykonywanie zleceń na kontrahenta - ekwiwalent pracy etatowej.

Kolejnym czynnikiem ukazującym efekty interwencji gospodarczej jest atrakcyjność inwestycyjna. Można ją mierzyć poprzez liczbę firm z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Województwo zachodniopomorskie plasuje się w tym zakresie na drugiej pozycji wśród regionów Polski.

Syntetyczny pomiar konkurencyjności gospodarki może zostać dokonany za pomocą indeksu Regional Competitiveness Index (RCI), który przygotowany jest regularnie co trzy lata. Zawarta w nim ocena regionów europejskich dokonywana jest w oparciu o 11 filarów (czynników konkurencyjności mających znaczenie dla przedsiębiorstw i mieszkańców), które przyporządkowano do trzech grup: filarów podstawowych (instytucje, stabilność makroekonomiczna, infrastruktura, zdrowie, jakość edukacji podstawowej), filarów efektywności (edukacja na poziomie wyższym oraz szkolenia i uczenie się przez całe życie, wydajność rynku pracy, wielkość rynku) i filarów innowacyjności (otwartość na postęp techniczny, stan rozwoju przedsiębiorstw, innowacyjność). Zgodnie z edycją RCI 2019, województwo zachodniopomorskie (tak jak większość polskich województw) znalazła się w grupie jednostek o względnie niskiej atrakcyjności i konkurencyjności (etap rozwoju określony na poziomie 2 na skali od 1 do 5).

Wskaźniki produktu mierzyć mają bezpośrednie efekty interwencji. Uwzględniając rekomendowane działania z zakresu wsparcia przedsiębiorczości należy zastosować takie wskaźniki jak:

- Liczba przedsiębiorstw objętych wsparciem w podziale na mikro, małe, średnie i duże;
- Przedsiębiorstwa objęte wsparciem w formie dotacji;
- Przedsiębiorstwa objęte wsparciem z instrumentów finansowych;
- Nowe przedsiębiorstwa objęte wsparciem.

Produkty rekomendowanego wsparcia w zakresie B+R oraz sieciowania współpracy nauki i biznesu można mierzyć poprzez:

- Liczba naukowców pracujących we wspieranych obiektach badawczych;
- Nowe przedsiębiorstwa objęte wsparciem na realizację działalności B+R;
- Liczba organizacji badawczych uczestniczących we wspólnych projektach badawczych;
- Liczba przedsiębiorstw współpracujących z organizacjami badawczymi.

Produkty rekomendowanego wsparcia dla IOB można mierzyć poprzez:

- Wartość usług, produktów i procesów cyfrowych opracowanych dla przedsiębiorstw
- Instytucje publiczne otrzymujące wsparcie na opracowywanie usług, produktów i procesów cyfrowych;
- Udział podmiotów instytucjonalnych w procesie przedsiębiorczego odkrywania.

W zakresie wskaźników rezultatu rekomendowane jest zastosowanie takich, które mierzyć będą zmianę we wspieranych podmiotach:

- Liczba naukowców pracujących we wspieranych obiektach badawczych;
- Liczba użytkowników nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych;
- Liczba miejsc pracy utworzonych we wspieranych jednostkach

Zaleca się również pomiar efektów w postaci podjęcia dodatkowych działań przez wspierane podmioty:

- Inwestycje prywatne uzupełniające wsparcie publiczne (w tym: dotacje, instrumenty finansowe).

Rekomendacje – tabela

Tabela 1. Tabela rekomendacji - sektor gospodarczy

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
1.	<p>Kluczowe dla włączenia społecznego i budowania gospodarki przyszłości pozostaje wzmocnienie kapitału ludzkiego. W ramach RPO WZ należy zapewnić szeroki dostęp do kształcenia ustawicznego, ale również do klas branżowych i kierunków studiów. Należy przy tym położyć znacznie większy nacisk na moderowanie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a szkołami i uczelniami. Umożliwi to pracownikom pozyskiwanie nowych kompetencji, wymaganych przez zmieniający się rynek. Odpowiednie zachęty i promocja korzyści wynikających z doszkalania pracowników, pozwolą zaś na pozyskanie prywatnych funduszy na szkolenia. Szczególnie istotne będzie zaprojektowanie kompleksowego wsparcia dla branż wpisujących się w regionalne inteligentne specjalizacje. Wsparcie powinno polegać na otwieraniu kierunków studiów i klas w szkołach branżowych dedykowanych zawodom przyszłości.</p> <p>s.23.</p>	<p>W ramach FEPZ 2021-2027 należy zapewnić szeroki dostęp do kształcenia ustawicznego, ale również do klas branżowych i kierunków studiów.</p>	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Kontynuacja wsparcia środkami FEPZ Nacisk na moderowanie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a szkołami i uczelniami. Umożliwi to pracownikom pozyskiwanie nowych kompetencji, wymaganych przez zmieniający się rynek. zaprojektowanie kompleksowego wsparcia dla branż wpisujących się w regionalne inteligentne specjalizacje, np. poprzez otwieranie kierunków studiów i klas w szkołach branżowych dedykowanych zawodom przyszłości (w tym branż wpisujących się w regionalne i inteligentne specjalizacje) 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
2.	W odpowiedzi na postępujące zmiany demograficzne, należy dążyć do wzmocnienia podmiotów przynależących do branż z obszaru silver economy. Konieczne jest stymulowanie powstawania przedsiębiorstw z tego obszaru poprzez: udostępnianie wiedzy o zapotrzebowaniu na dane produkty i usługi, zapewnienie dotacji i pożyczek na rozpoczęcie działalności, a także wsparcie mentorskie w zakresie stosowanych produktów i narzędzi. Konieczne jest wsparcie zwłaszcza usług społecznych, w tym działających w obszarze opieki senioralnej. Zakres takiego wsparcia obejmować powinien przede wszystkim szkolenia z zakresu usług i ich stosowania. s.23.	Wzmocnienie podmiotów przynależących do branż z obszaru silver economy.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Należy dążyć do wzmocnienia podmiotów przynależących do branż z obszaru silver economy, poprzez stymulowanie powstawania przedsiębiorstw z tego obszaru, czyli np. udostępnianie wiedzy o zapotrzebowaniu na dane produkty i usługi, zapewnienie dotacji i pożyczek na rozpoczęcie działalności, a także wsparcie mentorskie w zakresie stosowanych produktów i narzędzi. Wsparcie zwłaszcza usług społecznych, w tym działających w obszarze opieki senioralnej. Zakres takiego wsparcia obejmować powinien przede wszystkim szkolenia z zakresu usług i ich stosowania. 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
3.	Wsparcie rozwoju innowacyjnych usług dla przedsiębiorstw. Kluczowe działania w tym zakresie to: rozwój potencjału wybranych instytucji świadczących tego rodzaju usługi (na przykład centrów innowacji cyfrowych). Wspierane podmioty będą świadczyć usługi z zakresu podnoszenia kompetencji pracodawców i pracowników, a także wszystkich mieszkańców regionu w zakresie umiejętności cyfrowych. Aby	Wsparcie rozwoju innowacyjnych usług dla przedsiębiorstw.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Kluczowe działania w tym zakresie to: rozwój potencjału wybranych instytucji świadczących innowacyjne usługi dla przedsiębiorców (na przykład centrów innowacji cyfrowych). Wspierane podmioty powinny świadczyć usługi z zakresu podnoszenia kompetencji pracodawców i pracowników, a 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	zwiększyć skuteczność interwencji zalecane jest prowadzenie działań promocyjnych z zakresu uświadamiania korzyści wynikających z cyfryzacji i zastosowania rozwiązań w zakresie gospodarki 4.0. s.24			także wszystkich mieszkańców regionu w zakresie umiejętności cyfrowych.		
4.	Jednym z głównych problemów z zakresu polityki gospodarczej regionu jest bardzo ograniczona współpraca między nauką a biznesem. Niezbędna jest intensyfikacja inicjatyw zachęcających do komercjalizacji wiedzy i wprowadzenia innowacyjnego produktu lub usługi na rynek. Pierwszym krokiem w tym kierunku jest przekonanie przedsiębiorców, że innowacje są im niezbędne, aby móc konkurować na rynku krajowym i zagranicznym. Aby zachęcić przedsiębiorców do wdrażania tego procesu można powołać platformę współpracy dla poszukiwania pomysłów i rozwiązań, które będą sprzyjać codziennym kontaktom biznesu ze światem nauki. Umożliwi to promowanie wśród przedsiębiorców innowacyjności i korzystania z zasobów intelektualnych regionu. s.24.	Intensyfikacja inicjatyw zachęcających do komercjalizacji wiedzy i wprowadzenia innowacyjnego produktu lub usługi na rynek.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Działania informacyjno - promocyjne mające na celu przekonanie przedsiębiorców, że innowacje są im niezbędne, aby móc konkurować na rynku krajowym i zagranicznym. Powołanie platformy współpracy dla poszukiwania pomysłów i rozwiązań, które będą sprzyjać codziennym kontaktom biznesu ze światem nauki. Umożliwi to promowanie wśród przedsiębiorców innowacyjności i korzystania z zasobów intelektualnych regionu. 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
5.	Sieciowanie – moderowanie współpracy między biznesem i nauką, w których rolę powinny odgrywać instytucje	Sieciowanie – moderowanie współpracy między biznesem i nauką,	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Wzmacnianie kooperacji w szczególności w zakresie komercjalizacji wyników badań i 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	zaangażowane w procesy rozwoju innowacji i transferu technologii, takie jak Centra Innowacji i Rozwoju Regionalnego. Wzmacnianie kooperacji między przedstawicielami tych obszarów, w szczególności w zakresie komercjalizacji wyników badań i angażowanie pracowników jednostek naukowych w badania stosowane i prace rozwojowe. Przykładem działania, które można podjąć, jest powoływanie spółek, gromadzących naukowców chcących podjąć współpracę z biznesem. Takie spółki kontaktują się z przedsiębiorcami bezpośrednio, a ich mniejsze (niż w przypadku uczelni) zobowiązania i procedury formalne, czynią z nich bardziej atrakcyjnych partnerów biznesowych dla przedsiębiorców. Są to jednak z założenia działania krótkofalowe – nakierowane na realizację konkretnych projektów przy pojawianiu się potrzeb. s.24-25	w których rolę powinny odgrywać instytucje zaangażowane w procesy rozwoju innowacji i transferu technologii.		<p>angażowanie pracowników jednostek naukowych w badania stosowane i prace rozwojowe.</p> <ul style="list-style-type: none"> Można wykorzystać możliwość tworzenia spółek, gromadzących naukowców chcących podjąć współpracę z biznesem, w przypadku mniejszych projektów. 		
6.	Ważnym elementem polityki gospodarczej jest wsparcie przedsiębiorców w początkowej fazie rozwoju ich działalności gospodarczej. Chodzi nie tylko o zapewnienie dostępu do finansowania, ale przede wszystkim o całościowe wzmocnienie systemu wspierającego proces inicjowania i rozwoju początkujących firm. Dobrym i	Wsparcie przedsiębiorców w początkowej fazie rozwoju ich działalności gospodarczej, jako istotny element polityki regionu.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Zapewnienie dostępu do finansowania; całościowe wzmocnienie systemu wspierającego proces inicjowania i rozwoju początkujących firm, np. poprzez ekosystemy startupowe, takie jak kompleksowe wsparcie 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	<p>sprawdzonym rozwiązaniem są ekosystemy startupowe, takie jak kompleksowe wsparcie inkubacyjne oraz akceleracyjne. Działaniem, które może przyczynić się do powstawania innowacyjnych przedsiębiorstw, jest zachęcanie naukowców do zakładania firm typu spin-off i spin-out. Może być to realizowane poprzez pomoc w szukaniu potencjalnych inwestorów, promocję prowadzenia takich form działalności oraz tworzenie dedykowanych im instrumentów finansowych. Szczególne znaczenie powinny mieć przedsiębiorstwa, które działać będą w obszarach inteligentnych specjalizacji regionu.</p> <p>s. 25.</p>			<p>inkubacyjne oraz akceleracyjne. Działaniem, które może przyczynić się do powstawania innowacyjnych przedsiębiorstw, jest zachęcanie naukowców do zakładania firm typu spin-off i spin-out. Może być to realizowane poprzez pomoc w szukaniu potencjalnych inwestorów, promocję prowadzenia takich form działalności oraz tworzenie dedykowanych im instrumentów finansowych.</p>		

SEKTOR SPOŁECZNY

Trendy i scenariusze rozwoju

Rynek pracy

W latach 2014-2020 rosła w województwie liczba zatrudnionych, z niewielkim spadkiem w roku pandemii. Najbliższe 2-3 lata powinny przynieść kontynuację pozytywnych trendów na rynku pracy pod warunkiem, że nie będą powracać kolejne fale pandemii wraz z lockdownami. W dłuższym okresie nasilać się będzie jednak narastający od dłuższego czasu trend braku pracowników, zwłaszcza wykwalifikowanych, przede wszystkim w zawodach technicznych, w branży budowlanej i transportowo-spedycyjno-logistycznej. Deficyty te będą się pogłębiać zwłaszcza bez dodatkowych działań na rzecz wsparcia kształcenia zawodowego. W przyszłości dadzą się odczuć także efekty zmian demograficznych i starzenia się społeczeństwa, w związku z czym coraz więcej osób będzie odchodzić z rynku pracy.

Lata 2022-2030, przy założeniu, że granice nie zostaną zamknięte ze względu na kolejne fale pandemii, przyniosą także zarówno wzrost migracji z państw, z których ta migracja w ostatnich latach była największa (Ukraina, Białoruś), jak i z państw Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej (NACE). To, w jakim stopniu deficyty na rynku pracy zostaną pokryte przez migrantów, zależy od struktury socjodemograficznej i zawodowej grup napływających do województwa, jak i od polityki migracyjnej tworzonej na poziomie rządowym. Jednakże już w tej chwili w województwie należy poczynić kroki mające na celu integrację społeczno-zawodową przyszłych migrantów oraz stworzyć zachęty do pozostawania w województwie zachodniopomorskim dla imigrantów odpowiadających potrzebom miejscowego rynku pracy. Jest to tym bardziej istotne, że ważnym czynnikiem wpływającym na tę sytuację w regionie jest także bliskość granicy z Niemcami. Ze względu na korzystną sytuację gospodarczą w tym państwie, jak i na politykę coraz bardziej przyjazną względem migrantów (np. wprowadzone w 2020 szybkie ścieżki potwierdzania ich kwalifikacji w ramach ustawy o napływie fachowców (Fachkräfteeinwanderungsgesetz)), część migrantów pożądanых na zachodniopomorskim rynku pracy może wybrać Niemcy jako docelowe miejsce pobytu.

Wprawdzie przed 2015 rokiem zmniejszały się różnice w aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet, jednak wprowadzenie świadczenia wychowawczego w ramach programu "Rodzina 500 plus" spowodowało spowolnienie wzrostu aktywności zawodowej kobiet (i jednocześnie wzrost odsetka osób biernych zawodowo ze względu na opiekę nad rodziną i zajmowanie się domem). Trend ten może się utrzymywać w przyszłości, a w niektórych przypadkach może przyczyniać się do długotrwałego pozostawania bez pracy w czasie wychowywania dzieci, co może wiązać się w późniejszym okresie z trudnościami z powrotem na rynek pracy. Dotyczy to także kobiet, które sprawują opiekę nad innymi osobami zależnymi, np. członkami rodziny, którzy wymagają wsparcia w codziennym funkcjonowaniu ze względu na wiek i choroby.

Bez znaczących inwestycji i wsparcia zewnętrznego pogłębiać się też będzie trend zwiększenia dystansu w obszarze rynku pracy między największymi miastami i najlepiej rozwiniętymi powiatami regionu (M. Szczecin, M. Koszalin, M. Świnoujście, powiat policki i powiat kołobrzeski) a ośrodkami najslabiej rozwiniętymi, położonymi w centrum i na wschodzie województwa (powiaty świdwiński, białogardzki, łobeski, drawski). W obszarach tych bez dodatkowego wsparcia np. w zakresie opieki nad dziećmi, osobami zależnymi oraz usług społecznych pogarszać się będzie także jakość życia. Konieczne jest w tym zakresie wsparcie zintegrowane i kompleksowe, obejmujące usługi edukacyjne, społeczne, zdrowotne i związane z rynkiem pracy.

Wskazana wcześniej tendencja do starzenia się społeczeństwa prowadzić będzie w latach 2022-2030 do zwiększenia liczby osób bezrobotnych i biernych zawodowo powyżej 55 roku życia. Grupa ta będzie wymagała działań aktywizacyjnych w zakresie rynku pracy, kompetencji cyfrowych oraz innych kompetencji związanych z funkcjonowaniem w szybko zmieniającym się w świecie, zgodnie z zasadami *silver economy* (wsparcie seniora jako pracownika, konsumenta i odbiorcy usług publicznych).

Wykluczenie społeczne i przeciwdziałanie ubóstwu

Przy założeniu, że pandemia COVID-19 będzie stopniowo ustępować, można przewidywać, że lata 2022-2030 przyniosą dalsze zmniejszenie się obszarów ubóstwa w województwie zachodniopomorskim. Poprawi się sytuacja materialna mieszkańców zarówno pod względem subiektywnym jak i obiektywnym, zmniejszy się odsetek osób poniżej granicy ubóstwa.

Starzenie się społeczeństwa w najbliższych latach będzie coraz ważniejszą przyczyną ubóstwa i wykluczenia społecznego. Tendencją, która prawdopodobnie będzie nasilać się w najbliższych latach, będzie zwiększenie udziału osób w wieku 55+ wśród klientów pomocy społecznej i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Powiązane to będzie ze zwiększaniem się tej grupy i prognozowanymi trudnościami systemu emerytalnego. W związku z tym rosnąć będzie też grupa osób wykluczonych społecznie ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę oraz niepełnosprawność.

Bez dodatkowego kompleksowego wsparcia utrzymywać się zła sytuacja pod względem deprywacji lokalnej oraz dostępu do usług społecznych w powiatach położonych w centralnej i wschodniej części województwa (np. białogardzki, łobeski, szczecinecki). Na tych terenach (zwłaszcza na obszarach wiejskich) występuje też najszybszy odpływ mieszkańców, co może nasilać się w kolejnych latach. Najprawdopodobniej w kolejnych latach – jeżeli nie nastąpi istotna zmiana społeczno-polityczna – utrzymywać się będą stosunkowo niski poziom zaangażowania mieszkańców w życie polityczne, wyrażany niskim zaufaniem do władz samorządowych oraz niską frekwencją w wyborach.

W całym kraju prognozuje się na najbliższy okres dalszy wzrost cen mieszkań, zwłaszcza w dużych miejscowościach⁷. Nawet jeśli po pewnym czasie nastąpi stabilizacja, wysokie ceny mieszkań pozostaną ważnym czynnikiem złych warunków mieszkaniowych w województwie.

Ekonomia społeczna

Liczba podmiotów ekonomii społecznej znacząco rosła w województwie przede wszystkim w latach 2007-2020, kiedy to na ich rozwój przeznaczone były szczególnie duże środki z funduszy

⁷ Por. <https://www.money.pl/gospodarka/na-stabilizacje-cen-mieszkan-nie-ma-co-liczyc-najwiekszy-wzrost-notuja-lokale-z-drugiej-reki-6650909331106688a.html>, dostęp: 16.09.2021

strukturalnych. Bez dodatkowego wsparcia można przewidywać dalszy trend spadkowy w sektorze. Szanse na stabilność mają tylko te spośród podmiotów ekonomii społecznej, które odniosły sukces rynkowy. Jak wskazuje diagnoza, usamodzielnienie i urynkowanie jest bardzo mało prawdopodobne w przypadku CIS, KIS i ZAZ, a niemożliwe w przypadku WTZ. Występują pojedyncze przypadki usamodzielnionych ZAZ-ów i CIS-ów, jednak są zbyt rzadkie, by rezygnować ze wsparcia dla tych podmiotów.

Trend starzenia się społeczeństwa prognozowany na kolejne lata może być szansą na stworzenie szczególnej niszy na styku ekonomii społecznej i *silver economy*. Należy zatem podjąć działania wspierające podmioty ekonomii społecznej działające w obszarze *silver economy* – wykonujące usługi społeczne, w tym opiekuńcze na rzecz seniorów, m.in. poprzez współpracę z samorządami terytorialnymi i poprzez zlecanie przez nie podmiotom ES wykonywanie tego rodzaju usług, jak również zatrudniające seniorów i prowadzone przez nich

Wskazany wcześniej trend polaryzacji gospodarczej województwa może wpływać negatywnie na rozwój sektora ekonomii społecznej w najsłabszych gospodarczo obszarach województwa.

Kultura i turystyka

Mimo negatywnego wpływu pandemii COVID-19, w województwie zachodniopomorskim od lat utrzymuje się stabilny, powolny trend wzrostowy w obszarze turystyki, zwłaszcza w powiatach nadmorskich (kołobrzeski, koszaliński) oraz w Szczecińskim Obszarze Metropolitalnym. Powstają nowe obiekty noclegowe, rozwija się agroturystyka, znacząco wzrasta liczba turystów polskich i zagranicznych przyjeżdżających do regionu. Jeżeli pandemia zostanie opanowana, można spodziewać się dalszego trendu wzrostowego w tym zakresie, a nawet jego przyśpieszenia (turyści chcący "nadrobić" czas pandemii). Bez dodatkowego wsparcia utrzymywać się będzie natomiast wolniejszy wzrost na pozostałych, niewymienionych wyżej obszarach, także w atrakcyjnym dla turystów pasie pojeziernym w południowej części województwa.

W obszarze kultury sytuacja województwa jest zróżnicowana. Oferta kulturalna w dużych miastach jest bogata i zróżnicowana, jednak obserwuje się także np. spadek liczby galerii sztuki i grup artystycznych. W ostatnich latach dzięki funduszom strukturalnym nastąpiła istotna poprawa jakości infrastruktury. Jednak dostęp do kultury jest zróżnicowany. Wzmacniane są (i prawdopodobnie będą) przede wszystkim duże instytucje w większych miastach (np. Filharmonia Szczecińska czy Centrum Dialogu Przełomy), zaś niski pozostaje dostęp do kultury z dala od dużych miast. Wraz z negatywnym wpływem pandemii COVID-19, z czasem może pogłębiać się przepaść między największymi a mniejszymi miejscowościami i następować będzie uwiędnięcie kultury oddolnej, obywatelskiej (np. zmniejszenie liczby grup artystycznych czy mniejszych ośrodków kultury). Wsparcie kultury zwłaszcza w mniejszych ośrodkach mogłoby doprowadzić do spowolnienia lub odwrócenia tego trendu.

Zdrowie

Pod względem wielu wskaźników w tym obszarze region osiąga średnie i niskie wartości (np. liczba łóżek w szpitalach na 10 tys. mieszkańców (11 pozycja)). Dostęp do ochrony zdrowia w województwie poprawił się znacząco w ostatnich latach. Należy jednak spodziewać się dalszego wzrostu, jednak

kryzys związany z pandemią COVID-19 spowoduje w nadchodzących latach spowolnienie trendu wzrostowego.

Kolejne lata przyniosą nasilanie się trendu starzenia się społeczeństwie, co będzie miało bardzo duży wpływ na ochronę zdrowia. Znacząco będzie się zwiększać popyt na usługi zdrowotne, opiekuńcze, rehabilitacyjne itp., na leczenie chorób wieku podeszłego i chorób przewlekłych.

Ze względu na ustawę "apteka dla aptekarza" w całej Polsce spada liczba aptek i punktów aptecznych. To zjawisko będzie w najbliższych latach dotyczyć także województwa zachodniopomorskiego, jednak na tle innych regionów obecna sytuacja województwa może być oceniona pozytywnie (5 miejsce wśród regionów pod względem wskaźnika liczby osób przypadających na jedną aptekę).

Liczba lekarzy i pielęgniarek na 10 tys. ludności była w 2019 r. wyższa niż w 2005 r., jednakże w dłuższym okresie liczba ta może spadać także ze względu na migracje części personelu na Zachód starzenie się społeczności i przechodzenie kolejnych roczników pracowników ochrony zdrowia na emeryturę. Deficyty personelu medycznego już są istotnym problemem w regionie, a problem ten może się pogłębić w przyszłości. Konieczna jest więc intensyfikacja kształcenia na kierunkach medycznych i wsparcie uczniów szkół ponadpodstawowych w zakresie przygotowania do egzaminów na takie studia, jak również wprowadzenie zachęt do pozostania w regionie dla personelu medycznego (stypendia, dodatki mieszkaniowe, finansowanie udziału w sympozjach i konferencjach etc.).

Istotnym trendem, który będzie obecny w dziedzinie ochrony zdrowia w kolejnych latach, a który został wzmocniony w czasie pandemii COVID-19 jest rozwój telemedycyny – usług medycznych świadczonych online. Rozwój telemedycyny w czasie pandemii nie jest trendem jednoznacznie pozytywnym – nie wszystkie działania medyczne można wykonać w takim trybie. Ponadto w czasie pandemii COVID-19 część pacjentów była się odwiedzać placówki ochrony zdrowia, czego efektem było zmniejszenie wykrywalności chorób przewlekłych i ograniczenie badań profilaktycznych. Jednak w pewnej mierze rozwój telemedycyny może przyczynić się rozwiązaniem problemu z nierównomiernością dostępu usług medycznych zwłaszcza na terenach wiejskich i oddalonych od dużych miast, gdzie występują jednocześnie problemy z transportem publicznym, co zwłaszcza starsze osoby wyklucza z dostępu do opieki zdrowotnej. Konieczne jest wzmocnienie zarówno kompetencji, jak i infrastruktury w zakresie telemedycyny i teleopieki i uzupełnienie tych działań o stacjonarną opiekę medyczną.

Edukacja i kształcenie ustawiczne

Pod warunkiem dalszego wsparcia ze środków publicznych, w tym unijnych, można prognozować dalszy wzrost liczby przedszkoli i punktów przedszkolnych oraz miejsc w tych instytucjach.

Przemiany demograficzne (spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym) sprawiają, że w kolejnych latach spadać będzie liczba uczniów w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. To z kolei może oznaczać konieczność likwidacji kolejnych szkół. Zmniejszy się także liczba studentów, zwłaszcza że część z nich będzie wyjeżdżać do uczelni w innych województwach.

Jednocześnie od lat utrzymuje się trend niedostosowania kształcenia do potrzeb rynku pracy, co wynika z trwającego od czasów transformacji ustrojowej kryzysu kształcenia zawodowego oraz z braków wykwalifikowanej kadry w edukacji. Kryzys ten może pogłębiać się w najbliższych latach ze względu na nasilone procesy starzenia się, co powodować będzie braki w kadrze nauczycielskiej, szczególnie wśród nauczycieli zawodu. Dlatego konieczne jest podejmowanie działań mających na celu

uzupełnianie kadr szkół, podnoszenie ich kwalifikacji zgodnie ze zmieniającym się rynkiem pracy, oraz łączenie kształcenia w szkole z kształceniem w przedsiębiorstwie w formie staży czy *on-the-job-training* – krótszych szkoleń w miejscu pracy, a także umożliwianie większego udziału specjalistów i przedsiębiorców w kształceniu zawodowym.

Można prognozować, że wyniki nauczania w województwie (mierzone punktacją z egzaminów) utrzymają się w najbliższych latach na podobnym (niskim w porównaniu z innymi województwami) poziomie, z jakim mamy do czynienia od lat. Należy zatem sukcesywnie wspierać jakość edukacji zwłaszcza w obszarach o największych deficytach (najniższe wyniki egzaminów, deficyty kadry, infrastruktury etc.) poprzez wprowadzanie innowacyjnych metod nauczania, wprowadzenie systemowych rozwiązań, działania dedykowane uczniom o szczególnych trudnościach w nauce (edukacja włączająca – np. rozwiązywanie problemów w nauce przy wykorzystaniu potencjału innych interesariuszy, np. poradni psychologiczno-pedagogicznych itp.).

Dostępność transportowa w regionie

Kwestia dostępności transportowej regionu, jest rozpatrywana jako atut województwa. Realizowane inwestycje, zarówno te dotyczące transportu drogowego, kolejowego jak i morskiego przyczyniają się do polepszenia sytuacji w regionie. Istotną rolę odgrywa również realizacja projektów w obszarze multimodalnej mobilności miejskiej. Szczególne znaczenie ma również realizowanie przedsięwzięć typu centra przesiadkowe, które łączą różne typy transportu, umożliwiając płynne poruszanie się po miastach, bez potrzeby korzystania z transportu osobowego. Ponadto w miastach rozwija się infrastruktura takich obiektów jak park and ride, czy też ta dotycząca możliwości ładowania pojazdów elektrycznych (w centrach miast pojawiają się uprzywilejowane warunki parkowania dla aut elektrycznych, czy hybrydowych). Ważnym elementem mającym wpływ na możliwość swobodnego poruszania się po miastach, bez konieczności korzystania z aut osobowych jest dostępność takich form transportu jak rower miejski (możliwość wypożyczenia na określony czas roweru), na tej samej zasadzie działają wypożyczalnie hulajnóg elektrycznych, czy skuterów elektrycznych. Tabory kolejowe, ale także autobusowe również podlegają modernizacji, dokonywany jest zakup pojazdów hybrydowych, wodorowych. Dokonywane zmiany obejmują również coraz częściej wykorzystywany tzw. dojazd na żądanie. Region charakteryzuje rozstrzelona sieć osadnicza, w wielu miejscowościach utrudniony jest dostęp komunikacyjny, a wprowadzanie transportu autobusowego – liniowego, jest nieopłacalne dla przedsiębiorstwa komunikacyjnego. Wykorzystanie tego typu rozwiązania sprzyja zwiększaniu dostępności transportowej w regionie. Region to również transport wodny na wodach morskich oraz śródlądowych. Realizowane inwestycje dotyczą zarówno modernizacji/budowy/przebudowy w obszarze portów Świnoujście, Police, Szczecin, ale także w zakresie zwiększania atrakcyjności turystycznej, poprzez rozwijanie projektu zachodniopomorskiego szlaku żeglarskiego.

Scenariusz optymistyczny

Po szybkim wygaszeniu pandemii COVID-19, w województwie następuje znaczący wzrost gospodarczy. Przekłada się on na zwiększenie zatrudnienia. Występujące obecnie braki na rynku pracy, zwłaszcza w branżach takich jak budownictwo i TSL, są skutecznie zapełniane po części dzięki rozwojowi nowoczesnego kształcenia zawodowego, a po części dzięki efektywnej i skutecznej polityce

migracyjnej zarówno na poziomie wojewódzkim jak i centralnym, umożliwiającej szybką i skuteczną integrację migrantów oraz selekcję tych spośród nich, których kwalifikacje, umiejętności i motywacja do pracy odpowiadają potrzebom zachodniopomorskiego rynku pracy. Dostosowanie umiejętności i kwalifikacji pracowników do potrzeb rynku pracy jest coraz większe, także dzięki wsparciu z funduszy unijnych. Zmienia się wprawdzie struktura wiekowa społeczeństwa i powiększa się udział grupy osób w wieku 55+, jednak dzięki podejmowanym kompleksowym działaniom z zakresu silver economy, osoby te utrzymują aktywność społeczną i zawodową dłużej niż w poprzednich pokoleniach. Szanse kobiet i mężczyzn na rynku wyrównują się, a dzięki sprawnej polityce rodzinnej i opiekuńczej możliwe jest skuteczne godzenie życia rodzinnego i zawodowego i łatwy powrót na rynek pracy po zakończeniu okresu wychowania dzieci.

Zmniejszają się różnice społeczne i gospodarcze między największymi miastami i najsilniejszymi powiatami województwa (Szczecin, Koszalin, Świnoujście, powiat policki i kołobrzeski) a ośrodkami najslabiej rozwiniętymi, położonymi w centrum i na wschodzie województwa (powiaty świdwiński, białogardzki, łobeski, drawski), także dzięki polityce rozwoju regionalnego zorientowanej na równoważenie szans, zbudowanej w sposób kompleksowy, obejmującej zarówno działania miękkie, jak i infrastrukturalne. Obszary ubóstwa w województwie zmniejszają się, region dysponuje możliwościami wsparcia grup najbardziej zagrożonych. Zwiększają się natomiast zasoby mieszkaniowe gmin, w związku z czym istnieje możliwość zapewnienia potrzebującym lokali komunalnych i socjalnych. W województwie w sposób równomierny rozwija się sektor ekonomii społecznej. Podmioty rynkowe mają coraz większe przychody, osiągając jednocześnie efekty społeczne, zaś wspierane w sposób efektywny podmioty reintegracyjne rozwijają się i zwiększa się liczba ich uczestników. W regionie tworzy się także silny sektor *silver social economy*.

Województwo zachodniopomorskie umacnia się na pozycji krajowego lidera turystyki. Rozwija się w tym zakresie zarówno pas nadmorski, jak i pas pojezierny, a miasta stają się coraz ciekawszą destynacją turystyczną. Rozwijają się zarówno duże, ponadlokalne instytucje kultury, jak i kultura oddolna, obywatelska. Powstają także nowe centra i ośrodki kultury na terenach wiejskich. Dostęp do usług zdrowotnych jest zadowalający i równomierny na terenie całego województwa. Instytucje ochrony zdrowia odpowiadają w sposób skuteczny na wyzwania związane ze starzeniem się społeczeństwa. Tworzone są programy kompleksowej opieki dla osób starszych, od profilaktyki do leczenia. Kadry ochrony zdrowia są uzupełniane sukcesywnie zarówno dzięki skutecznej polityce edukacyjnej, jak i migracyjnej. Rozwija się także e-zdrowie i telemedycyna.

Dostęp do usług edukacyjnych na wysokim poziomie jest w województwie równomierny. Wyniki nauczania zbliżają się do średniej krajowej. Edukacja, zwłaszcza zawodowa, jest dostosowana (i na bieżąco dostosowywana) do potrzeb rynku pracy. Doskonalone są kadry nauczycielskie, a proces kształcenia szkolnego uzupełniany jest przez kształcenie ustawiczne i wsparcie przedsiębiorców. Region wykorzystuje potencjał wynikający z dostępności transportowej. Miasta zwiększają dostępność w centrach dla pieszych i rowerzystów. Ludność miast wykorzystuje zrównoważony transport w życiu codziennym, gdyż korzysta z udostępnionej, sprawnie działającej infrastruktury transportu miejskiego. Osoby mieszkające poza obszarami miast mają dostęp do transportu na żądanie, co zwiększa ich mobilność. Transport miejski jest przyjazny środowisku i ludziom. Auta osobowe pozostają na obrzeżach miast, a kierowcy korzystają z rozwiązań typu park&ride. Transport wewnątrz regionu opiera się na poruszaniu się po drogach szybkiego ruchu, oraz wykorzystuje się obwodnice miast, co

zwiększa przepustowość i skraca dojazd. Ludzie wykorzystują transport kolejowy, do miejsc najbardziej narażonych na zwiększony ruch samochodowy, czyli region pasa nadmorskiego. Region wykorzystuje potencjał dróg wodnych, na znaczeniu zyskuje transport śródlądowy, coraz więcej turystów przybywa do regionu drogą wodną.

Scenariusz neutralny

Kolejne fale pandemii COVID-19 są coraz mniejsze, co ostatecznie prowadzi do jej wygaszenia. Przedsiębiorstwa wracają do stabilności. Utrzymuje się stabilne zatrudnienie. Nadal występują braki na rynku pracy, zwłaszcza w branżach takich jak budownictwo i TSL, częściowo zapełniane są one dzięki napływowi migrantów. Zmienia się struktura wiekowa społeczeństwa i powiększa się udział grupy osób w wieku 55+. Część z tych osób utrzymuje aktywność społeczną i zawodową dłużej niż w poprzednich pokoleniach.

Poprawia się możliwość godzenie życia rodzinnego i zawodowego, jednak częściowo utrzymują się nierówności między kobietami i mężczyznami na rynku pracy. Różnice społeczne i gospodarcze między największymi miastami i najsilniejszymi powiatami województwa (Szczecin, Koszalin, Świnoujście, powiat policki i kołobrzeski) a ośrodkami najsłabiej rozwiniętymi, położonymi w centrum i na wschodzie województwa (powiaty świdwiński, białogardzki, łobeski, drawski) pozostają na podobnym poziomie. Obszary ubóstwa w województwie zmniejszają się. Zasoby mieszkaniowe gmin pozostają na podobnym poziomie.

Sektor ekonomii społecznej rozwija się stabilnie, choć nie w pełni odpowiada nowym trendom takim jak starzenie się społeczeństwa. Utrzymuje się natomiast dobra sytuacja w turystyce, co dotyczy przede wszystkim pasa nadmorskiego (powiaty kamieński, kołobrzeski, koszaliński). Duże, ponadlokalne instytucje kultury, cieszą się dużym zainteresowaniem, jednak kultura oddolna, zwłaszcza na terenach wiejskich, pozostaje słabo rozwinięta.

Dostęp do usług zdrowotnych jest coraz bardziej zadowalający, choć na terenach wiejskich pozostawia wiele do życzenia. Instytucje ochrony zdrowia przygotowują się do wyzwań związane ze starzeniem się społeczeństwa. Nadal występują braki kadrowe. Rozwija się natomiast (także dzięki działaniom podejmowanym na poziomie centralnym) telemedycyna.

Dostęp do usług edukacyjnych jest w województwie coraz bardziej równomierny, ale ich jakość nadal nie jest tak samo wysoka na terenie różnych powiatów. Wyniki nauczania są coraz lepsze. Podejmowane są wysiłki na rzecz dostosowania kształcenia do potrzeb rynku pracy.

Region wykorzystuje potencjał wynikający z dostępności transportowej. Miasta zwiększają dostępność w centrach dla pieszych i rowerzystów, ale wciąż część obszarów pozostaje niedostępna, brakuje dróg rowerowych, przestrzeni przyjaznych dla pieszych. Ludność w większości wykorzystuje zrównoważony transport w życiu codziennym, ale wciąż pojawiają się obszary wymagające usprawnienia i zwiększenia komfortu podróży. Osoby mieszkające poza obszarami miast, szczególnie na obszarach Specjalnej Strefy Włączenia, mają częściowo dostęp do transportu na życzenie, pojawiają się jednak wciąż białe plamy. Transport wewnątrz regionu częściowo opiera się na poruszaniu się po drogach szybkiego ruchu lub powstały odpowiednie połączenia z drogami szybkiego ruchu, oraz wykorzystuje się

obwodnice miast, co zwiększa przepustowość i skraca dojazd. Ludzie wykorzystują transport kolejowy, do miejsc najbardziej narażonych na zwiększony ruch samochodowy, czyli region pasa nadmorskiego, ale tylko w przypadku podróży spoza regionu. Region wykorzystuje potencjał dróg wodnych, na znaczeniu zyskuje transport śródlądowy, w większości w przypadku znaczenia gospodarczego, częściowo wykorzystywany jest obszar turystyki.

Scenariusz pesymistyczny

Mimo starań różnych instytucji, nadchodzą kolejne fale pandemii COVID-19, co powoduje konieczność kolejnych lockdownów. W związku z tym w niektórych branżach (gastronomiczna, kulturalna, rozrywkowa) następuje spadek zatrudnienia (choć nie jest on tak duży, jak zakładano). Jednocześnie w innych branżach (budowlana, transportowo-spedycyjno-logistyczna, medyczna, edukacyjna) brakuje pracowników. Migracja do regionu jest coraz mniejsza, a migranci bardziej atrakcyjni na rynku pracy, zwłaszcza w branżach takich jak budownictwo i TSL, przenoszą się do Niemiec i innych państw zachodnich. Dostosowanie umiejętności i kwalifikacji pracowników do potrzeb rynku pracy pozostaje na niskim poziomie. Ze względu na brak działań aktywizujących, w grupie osób w wieku 55+ jest coraz więcej biernych zawodowo, bezrobotnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, zwłaszcza w tych obszarach województwa, które są oddalone od największych ośrodków miejskich. Jednocześnie wśród kobiet spada współczynnik aktywności zawodowej, a możliwości godzenia życia rodzinnego i zawodowego nie poprawiają się.

Różnice społeczne i gospodarcze między największymi miastami i najsilniejszymi powiatami województwa (Szczecin, Koszalin, Świnoujście, powiat policki i kołobrzeski) a ośrodkami najstabilniej rozwiniętymi, położonymi w centrum i na wschodzie województwa (powiaty świdwiński, białogardzki, łobeski, drawski) rosną, co prowadzi do pojawienia się trwałych obszarów strukturalnego wykluczenia. Po okresie spadku rosną rozmiary ubóstwa w województwie. Niska jakość życia powoduje zmniejszenie zaufania do polityków i jeszcze słabszą frekwencję wyborczą, a także obniżenie poziomu zaufania mieszkańców do siebie nawzajem i ich aktywności społecznej.

Sektor ekonomii społecznej, wcześniej rozwijający się dynamicznie, pozbawiony silnego wsparcia podlega regresji. Nie zostaje wykorzystana szansa rozwoju silver social economy. Likwidowane są kolejne podmioty (głównie spółdzielnie socjalne i przedsiębiorstwa społeczne, które nie są w stanie usamodzielniać się i utrzymać na rynku).

Problemy strukturalne powodują, że turyści coraz rzadziej przybywają do regionu i traci on pozycję krajowego lidera turystyki na rzecz województw takich jak pomorskie, warmińsko-mazurskie i małopolskie. Degradowane są atrakcyjne przyrodniczo obszary pasa pojeziernego. Zainteresowaniem cieszy się tylko kilka największych instytucji kultury, zaś upada kultura oddolna zwłaszcza na terenach oddalonych od dużych miast.

Pogarsza się sytuacja w zakresie dostępu do usług zdrowotnych, zwłaszcza na terenach wiejskich. Starzenie się społeczeństwa powoduje znaczący wzrost pacjentów zwłaszcza cierpiących na choroby przewlekłe i choroby wieku podeszłego, jednak system ochrony zdrowia nie ma wystarczającego potencjału, żeby ich przyjąć.

Utrzymują się bardzo słabe wyniki nauczania oraz niedostosowanie kształcenia zawodowego do potrzeb przedsiębiorców. Zaczyna poważnie brakować kadr nauczycielskich, zwłaszcza w dziedzinie kształcenia zawodowego/branżowego, oraz dobrze wykwalifikowanych pracowników.

Region nie wykorzystuje potencjału wynikającego z dostępności transportowej. Miasta utrzymują aktualną dostępność w centrach dla pieszych i rowerzystów, ale nie podlegają w większości modernizacji, brakuje dróg rowerowych, przestrzeni przyjaznych dla pieszych. Ludność nie wykorzystuje zrównoważonego transportu w życiu codziennym, korzysta z niego okazjonalnie, w większości są to osoby, nie posiadające własnego środka transportu osobowego. Osoby korzystające na co dzień z samochodów osobowych, nie zmieniały swoich nawyków. Osoby mieszkające poza obszarami miast, szczególnie na obszarach Specjalnej Strefy Włączenia, nie mają dostępu do transportu na życzenie, wciąż muszą polegać na transporcie osobowym lub pozostają nadal wykluczone komunikacyjnie. Transport wewnątrz regionu częściowo opiera się na poruszaniu się po drogach szybkiego ruchu. Obszary bez dostępu do tego typu dróg pozostają wykluczone komunikacyjnie, nie rozwijają się połączenia drogowe, powstające obwodnice nie są w budowane w wystarczającej ilości. Ludzie wykorzystują transport kolejowy tylko w przypadku braku własnego środka transportu osobowego. Region wykorzystuje potencjał dróg wodnych, na znaczeniu zyskuje transport śródlądowy, ale tylko w przypadku znaczenia gospodarczego, wciąż niewykorzystany pozostaje obszar turystyki.

Ocena ekspercka

W ramach metody delfickiej, eksperci ocenili proponowane scenariusze i główne tezy badania. W pierwszej kolejności, ocenili trendy, które według diagnozy mogą wystąpić w województwie w najbliższych latach. Średnią ocenę ekspercką w skali od 1 – wystąpienie bardzo mało prawdopodobne do 10 – wystąpienie bardzo prawdopodobne przedstawia poniższa tabela.

Trend	Średnia
Zwiększenie popytu na usługi opiekuńcze i rehabilitacyjne	9,33
Rosnące deficyty personelu medycznego	9,00
Zwiększanie się udziału osób w wieku 55+ wśród klientów pomocy społecznej i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	8,67
Zwiększanie się grupy osób wykluczonych społecznie ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę oraz niepełnosprawność	8,67
Deficyt kadr nauczycielskich, zwłaszcza w kształceniu branżowym i zawodowym	8,67
Nasilanie się odpływu mieszkańców z powiatów położonych w centralnej i wschodniej części województwa (np. białogardzki, łobeski, szczecinecki)	8,33
Powrót do normalnego funkcjonowania przedsiębiorstw po pandemii	8,00
Rozwój telemedycyny	8,00
Utrzymanie się niskich wyników nauczania w województwie	8,00
Napływ coraz większej liczby imigrantów	7,67
Utrzymywanie się niskiego poziomu zaangażowania mieszkańców w życie polityczne	7,67
Dalszy wzrost liczby przedszkoli i punktów przedszkolnych oraz miejsc w tych instytucjach	7,67
Dalsze zmniejszanie się obszarów ubóstwa w województwie	7,33
Konieczność likwidacji szkół podstawowych i ponadpodstawowych ze względu na zmniejszającą się liczbę uczniów	7,33
Deficyt pracowników, zwłaszcza wykwalifikowanych	7,00
Zwiększenie liczby osób bezrobotnych i biernych zawodowo powyżej 55 roku życia	7,00
Zmniejszenie liczby podmiotów ekonomii społecznej	7,00
Utrzymujący się słaby dostęp do kultury w mniejszych miejscowościach	6,67
Odpływ dużej części imigrantów do Niemiec	6,00
Zwiększenie dystansu w obszarze rynku pracy i warunków życia między największymi miastami i najlepiej rozwiniętymi powiatami regionu, a obszarami słabszymi gospodarczo (np. położonymi w centralnej i wschodniej części województwa (np. białogardzki, łobeski, szczecinecki))	6,00
Boom turystyczny po pandemii COVID-19	6,00
Spowolnienie wzrostu aktywności zawodowej kobiet	5,67

Jak wskazuje powyższa tabela, do trendów, które wg ekspertów z największym prawdopodobieństwem pojawią się w województwie do roku 2030 należą te związane ze starzeniem się społeczeństwa: zwiększenie popytu na usługi opiekuńcze i rehabilitacyjne, rosnące deficyty personelu medycznego oraz zwiększanie się udziału osób w wieku 55+ wśród klientów pomocy społecznej i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i grupy osób wykluczonych społecznie ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę oraz niepełnosprawność. Ponadto istotnym trendem będzie wzrost deficytu kadr nauczycielskich, zwłaszcza w kształceniu branżowym i zawodowym. Za

najmniej prawdopodobny trend eksperci uznali spowolnienie wzrostu aktywności zawodowej kobiet.

Wskazali dodatkowo następujące inne trendy:

- 1) niska aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością na otwartym rynku pracy;
- 2) niski udział osób na rynku pracy w wieku powyżej 55 roku życia;
- 3) wzrost dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej/ mała liczba rodzinnych form pieczy zastępczej;
- 4) niewystarczająca liczba placówek zajmująca się zdrowiem psychicznym dzieci i młodzieży.

Eksperti zgadzają się z większością rekomendacji wskazanych przez autorów raportu. Poniższa tabela przedstawia średnią zgodność ekspertów z rekomendacjami w skali od 1 – zupełnie się nie zgadzam do 10 – całkowicie się zgadzam.

Rekomendacja	Średnia
tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz osób w wieku 55+, zagrożonych wykluczeniem społecznym (aktywizacja społeczna i zawodowa, innowacyjne usługi społeczne etc.)	9,00
tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz dostosowania systemu ochrony zdrowia do potrzeb osób w wieku 55+, zwłaszcza na obszarach, na których dostęp do ochrony zdrowia jest najniższy.	9,00
wsparcie w zakresie zatrzymywania kadry medycznej na rynku regionalnym	9,00
kontynuacja wsparcia na rzecz kompetencji kluczowych, matematycznych i przyrodniczych uczniów	9,00
dostosowanie systemu pomocy społecznej do potrzeb największych obecnie grup klientów (osoby starsze, przewlekle chore, osoby z niepełnosprawnościami)	9,00
kontynuacja działań w zakresie tworzenia miejsc opieki nad dziećmi do lat 5, zwłaszcza na terenach, na których miejsc tych jest najmniej	8,67
modernizacja i zmiana sposobu działania instytucji rynku pracy w celu: dostosowania do potrzeb rosnącej grupy osób w wieku 55+, szybkiego reagowania na deficyty na rynku pracy	8,67
boni do pracownika na dodatkowe pakiety badań, wykraczające poza podstawowe badania.	8,67
wsparcie rozwoju turystyki zdrowotnej i srebrnej turystyki (usług turystycznych dostosowanych do potrzeb osób w wieku 55+)	8,33
priorytetowe wspieranie działań na rzecz przedłużenia aktywności zawodowej osób 55+ oraz wzmocnienia ich kompetencji deficytowych	8,33
priorytetowe traktowanie w części konkursów lub organizacja konkursu dedykowanego inwestycjom mającym wspierać <i>silver economy</i> zarówno w zakresie angażowania osób 55+ jako pracowników, jak i produkcji innowacyjnych produktów i usług przeznaczonych dla tej grupy osób.	8,00
kontynuacja wsparcia tworzenia miejsc wychowania przedszkolnego na obszarach, na których występują deficyty	8,00
kontynuacja działań w zakresie aktywizacji zawodowych zwłaszcza na terenach wiejskich	8,00
przeznaczenie istotnej części alokacji na projekty z zakresu e-zdrowia, wzmacniające dostęp do lekarzy specjalistów zwłaszcza na tych obszarach, na których dostęp ten jest najtrudniejszy	7,67
kompleksowe wsparcie osób biernych zawodowo: w zakresie aktywizacji zawodowej, wsparcia społecznego i zdrowotnego	7,67
publiczne, trwałe wsparcie dla podmiotów reintegracyjnych (CIS, ZAZ) oraz zwiększenie liczby miejsc w placówkach opieki, np. w DPS-ach i Środowiskowych Domach Samopomocy.	7,67
tworzenie zachęt do pozostawiania w województwie zachodniopomorskim dla imigrantów odpowiadających potrzebom miejscowego rynku pracy	7,67

Rekomendacja	Średnia
priorytetowe traktowanie działań mających na celu zwiększenie zasobów mieszkań socjalnych i wytnieniowych oraz – o ile to możliwe – zwiększania zasobów mieszkaniowych gmin.	7,67
kontynuacja wspierania infrastruktury przedszkolnej, zwłaszcza na obszarach deficytowych	7,50
rozwój infrastruktury i produktów turystycznych, przede wszystkim w pasie pojeziernym	7,33
wsparcie urynkowania i konkurencyjności rynkowych podmiotów ekonomii społecznej	7,33
kontynuacja i priorytetowe traktowanie działań profilaktycznych	7,33
wspieranie kształcenia przez całe życie organizowanego we współpracy z pracodawcami	7,33
wsparcie transformacji kształcenia przez całe życie. Twórcy cytowanego raportu " Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS" rekomendują "Wzmocnienie sektora usług rozwojowych w celu przejścia od tradycyjnej i sformalizowanej wizji kształcenia i szkolenia dorosłych w długotrwałych formach do wizji nowoczesnej, w której kształcenie jest elementem codziennego życia i pracy i łączy wiele krótkich form, przy wykorzystaniu procesów już zachodzących i w synergii z pracodawcami (uczenie się wzajemne w pracy, uczenie się od innych osób (rodziny, znajomych, współpracowników), uczenie się w internecie z filmów instruktażowych, stron, kursów)"	7,33
działania w zakresie integracji społeczno-zawodowej imigrantów (np. na wzór szybkiej ścieżki przekwalifikowania funkcjonującej w Niemczech)	7,33
wspieranie usług społecznych online, wykraczających poza wskazane w FEPZ e-administrację, e-edukację i e-zdrowie, np. poprawiających jakość życia mieszkańców Domów Pomocy Społecznej i kontakt z bliskimi przebywającymi daleko od ich miejsca zamieszkania.	7,00
koncentracja wsparcia na Specjalnej Strefie Włączenia/OSI	7,00
wzmocnienie e-usług instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych i grup nieformalnych zajmujących się działalnością kulturalną, przede wszystkim mniejszych, działających na obszarach dalekich od dużych miast	6,33
priorytetowe wspieranie cyfrowej infrastruktury edukacyjnej, przede wszystkim cyfryzacji kształcenia zawodowego z udziałem pracodawców	6,00
odbudowa sektora kultury po COVID-19 zwłaszcza na obszarach odległych od dużych miast poprzez wsparcie rozwoju publicznych i niepublicznych instytucji kultury (w tym centrów, ośrodków i domów kultury) oraz grup artystycznych, także w zakresie cyfryzacji działalności	6,00
wspieranie projektów mających na celu ponowne uruchamianie działalności gospodarczej po kryzysie COVID-19.	5,67

Jedyną rekomendacją, co do której średnia zgodność ekspertów jest mniejsza niż 6,0 jest wspieranie projektów mających na celu ponowne uruchamianie działalności gospodarczej po kryzysie COVID-19 i ze względu na to rekomendacja ta została usunięta z kolejnego podrozdziału.

Ponadto eksperci wskazali na potrzebę następujących działań (które zostały ujęte w rekomendacjach):

- 1) Wsparcie i wzmocnianie działań dotyczących świadczenia wysokiej jakości usług opiekuńczych, rehabilitacyjnych;
- 2) Wspieranie rozwoju usług opiekuńczych świadczonych w formach środowiskowych i dziennych.
- 3) Wspieranie rozwoju interwencji kryzysowej, w tym psychologicznej;
- 4) Wspieranie usług opiekuńczych świadczonych w formach środowiskowych i dziennych.

Rekomendowane działania

W obszarze społecznym związanym z cyfryzacją rekomendacje obejmują:

- przeznaczenie istotnej części alokacji na projekty z zakresu telemedycyny/teleopieki, wzmacniające dostęp do lekarzy specjalistów zwłaszcza na tych obszarach, na których dostęp ten jest najtrudniejszy;
- wspieranie usług społecznych online, np. poprawiających jakość życia mieszkańców Domów Pomocy Społecznej i kontakt z bliskimi przebywającymi daleko od ich miejsca zamieszkania⁸;
- wzmocnienie e-usług instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych i grup nieformalnych zajmujących się działalnością kulturalną, przede wszystkim mniejszych, działających na obszarach dalekich od dużych miast.

W obszarze społecznym związanym z zatrudnieniem rekomendacje obejmują:

- priorytetowe traktowanie w części konkursów lub organizacja konkursów dedykowanych inwestycjom mającym wspierać *silver economy* zarówno w zakresie angażowania osób 55+ jako pracowników, jak i produkcji innowacyjnych produktów i usług przeznaczonych dla tej grupy osób.

W obszarze społecznym dotyczącym kształcenia, edukacji przedszkolnej rekomendacje obejmują:

- kontynuacja wsparcia tworzenia miejsc wychowania przedszkolnego na obszarach, na których występują deficyty;
- priorytetowe wspieranie cyfrowej infrastruktury edukacyjnej, przede wszystkim cyfryzacji kształcenia zawodowego z udziałem pracodawców;
- kontynuacja wsparcia na rzecz kompetencji kluczowych, matematycznych i przyrodniczych oraz cyfrowych, proinnowacyjnych, prozdrowotnych i proekologicznych;
- wspieranie kształcenia przez całe życie organizowanego we współpracy z pracodawcami;
- wsparcie transformacji kształcenia przez całe życie w kierunku szeroko rozumianego kształcenia pozaformalnego. Twórcy cytowanego raportu "Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS" rekomendują: "Wzmocnienie sektora usług rozwojowych w celu przejścia od tradycyjnej i sformalizowanej wizji kształcenia i szkolenia dorosłych w długotrwałych formach do wizji nowoczesnej, w której kształcenie jest elementem codziennego życia i pracy i łączy wiele krótkich form, przy wykorzystaniu procesów już zachodzących i w synergii z pracodawcami (uczenie się wzajemne w pracy, uczenie się od innych osób (rodziny, znajomych, współpracowników), uczenie się w internecie z filmów instruktażowych, stron, kursów)".

W obszarze społecznym dotyczącym wykluczenia społeczno-ekonomicznego rekomendacje obejmują:

- koncentracja wsparcia na Specjalnej Strefie Włączenia/OSI;
- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz osób w wieku 55+, zagrożonych wykluczeniem społecznym (aktywizacja społeczna i zawodowa, innowacyjne usługi społeczne etc.), zwłaszcza dotyczących wydłużania aktywności zawodowej tych osób, w szczególności dla osób aktywnych zawodowo.

⁸ Por. Tu nie chodzi o maseczki. Placówki opieki w dobie koronawirusa. Raport, http://cpt.org.pl/wp-content/uploads/2021/01/Raport-DPS_ThinkTank_NPS.pdf, dostęp: 16.09.2021

W obszarze społecznym dotyczącym obszaru ochrony zdrowia rekomendacje obejmują:

- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz dostosowania systemu ochrony zdrowia do potrzeb osób w wieku 55+ (m.in. poprzez wdrażanie standardu dostępności) zwłaszcza na obszarach, na których dostęp do ochrony zdrowia jest utrudniony;
- wsparcie i wzmacnianie działań dotyczących świadczenia wysokiej jakości usług opiekuńczych, rehabilitacyjnych, w tym przede wszystkim prowadzonych w trybie dziennym i środowiskowym.

W obszarze społecznym dotyczącym kultury i turystyki rekomendacje obejmują:

- odbudowa sektora kultury po COVID-19 zwłaszcza na obszarach odległych od dużych miast poprzez wsparcie rozwoju szeroko rozumianej kultury formalnej i nieformalnej (w tym centrów, ośrodków i domów kultury, grup artystycznych, nieformalnych inicjatyw lokalnych w zakresie kultury), a także w zakresie cyfryzacji działalności instytucji i organizacji działających w tym obszarze;
- rozwój infrastruktury i produktów turystycznych, przede wszystkim w pasie pojeziernym;
- wsparcie rozwoju turystyki zdrowotnej i srebrnej turystyki (usług turystycznych dostosowanych do potrzeb osób w wieku 55+).

W obszarze społecznym dotyczącym zatrudnienia rekomendacje obejmują:

- priorytetowe wspieranie działań na rzecz przedłużenia aktywności zawodowej osób 55+ oraz wzmocnienia ich kompetencji deficytowych;
- kontynuacja działań w zakresie aktywizacji zawodowej zwłaszcza na terenach wiejskich (instrumenty i usługi rynku pracy realizowane przez publiczne służby zatrudnienia, uzupełniane o działania innowacyjne, ukierunkowane na specyficzne lokalne problemy, bazujące na diagnozie lokalnej);
- wsparcie w zakresie zatrzymywania kadry medycznej na rynku regionalnym (stypendia, dodatki mieszkaniowe dla młodych pracowników, finansowanie udziału w konferencjach i sympozjach);
- wsparcie urynkowania i konkurencyjności rynkowych podmiotów ekonomii społecznej;

W obszarze społecznym dotyczącym wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz w obszarze ekonomii społecznej rekomendacje obejmują:

- kompleksowe wsparcie osób biernych zawodowo: w zakresie aktywizacji zawodowej, wsparcia społecznego i zdrowotnego;
- wsparcie dla tworzenia centrów usług społecznych;
- publiczne, trwałe wsparcie dla podmiotów reintegracyjnych (CIS, KIS, WTZ i ZAZ) oraz działania na rzecz deinstytucjonalizacji poprzez rozwój opieki w środowisku lokalnym zbliżonym do naturalnego środowiska życia;
- priorytetowe traktowanie działań mających na celu zwiększenie zasobów mieszkań chronionych, wytchnieniowych i wspomaganych

W obszarze społecznym dotyczącym wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, imigrantów rekomendacje obejmują:

- działania w zakresie integracji społeczno-zawodowej imigrantów (np. na wzór szybkiej ścieżki przekwalifikowania funkcjonującej w Niemczech);

- tworzenie zachęt do pozostawania w województwie zachodniopomorskim dla imigrantów odpowiadających potrzebom miejscowego rynku pracy.

Należy utrzymać wsparcie dotacyjne w obszarach:

- usług rozwojowych dla przedsiębiorców i pracowników przedsiębiorstw;
- outplacementu w zakresie niwelowania skutków kryzysu po COVID-19;
- wsparcia przedsiębiorczości i samozatrudnienia;
- kompleksowego wsparcia dla osób bezrobotnych i biernych zawodowo;
- programów integracyjnych dla osób i rodzin zagrożonych ubóstwem;
- wsparcia ekonomii społecznej, przede wszystkim w zakresie urynkwienia i tworzenia miejsc pracy;
- wsparcia rozwoju usług społecznych;
- wsparcia edukacji na każdym poziomie.

Instrumenty finansowe i wsparcie dotacyjne

W obszarze rynku pracy instrumenty zwrotne stosowane były w ramach Działania 6.4 "Wsparcie przedsiębiorczości, samozatrudnienia oraz tworzenia nowych miejsc pracy, poprzez środki finansowe na rozpoczęcie działalności gospodarczej oraz wsparcie doradczo-szkoleniowe". Jak wskazuje ewaluacja, w trakcie realizacji działania wystąpił problem niskiego zainteresowania instrumentami zwrotnymi ze względu na fakt, że na początku realizacji działania wsparcie było skoncentrowane na osobach o szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. W kolejnej perspektywie programowania jednak nie zaplanowano wsparcia zwrotnego na poziomie regionalnym.

Jak wskazuje diagnoza, w obszarze ekonomii społecznej, łączącym sektor biznesowy z III sektorem, zainteresowanie wsparciem w formie zwrotnej jest stosunkowo niewielkie w związku z niskim potencjałem finansowym organizacji i stabilnością, na co negatywny wpływ mogła mieć także pandemia COVID-19. Jednocześnie niezbędne są działania w celu wzmocnienia konkurencyjności podmiotów ES o większym potencjale rynkowym, i w tym zakresie (np. dla stabilnie funkcjonujących spółdzielni socjalnych i NGOs prowadzących działalność gospodarczą), jednak wsparcie zwrotne będzie udzielane na poziomie krajowym, zaś na poziomie regionalnym – wsparcie bezzwrotne na utworzenie i utrzymanie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych. Warto zadbać o synergię tych dwóch rodzajów wsparcia i wzajemne informowanie o możliwościach dofinansowania oraz pożyczek (współpraca z krajowym operatorem).

Trzecim obszarem w sektorze społecznym, w którym można rozważyć zastosowanie instrumentów finansowych, jest wsparcie dla odbudowy sektora turystycznego po zakończeniu pandemii COVID-19. Przy założeniu, że pandemia nie powróci w przyszłości, i przy jednoczesnym utrzymywaniu się województwa zachodniopomorskiego na pozycji krajowego lidera turystyki, przedsiębiorstwa prowadzące działalność w obszarze turystyki mają duże szanse na szybkie i bezproblemowe spłacenie pożyczek.

Wskaźniki

Wykonana analiza wskazała, że w okresie programowania 2014-2020 następujące wskaźniki budziły wątpliwości:

- pracowników zagrożonych zwolnieniem z pracy oraz osób zwolnionych z przyczyn dotyczących zakładu pracy objętych wsparciem w programie – wskaźnik usunięto ze względu na brak zainteresowania działaniami outplacementowymi;
- liczba osób pozostających bez pracy, które skorzystały z instrumentów zwrotnych na podjęcie działalności gospodarczej w programie (PI 8iii) – wartość docelowa wskaźnika została znacząco zmniejszona ze względu na brak zainteresowania instrumentami zwrotnymi w początkowym okresie realizacji Działania 6.4;
- liczba osób biernych zawodowo objętych wsparciem w programie – wartość docelowa wskaźnika została znacząco zmniejszona ze względu na mniejsze zainteresowanie wsparciem w tej grupie;
- liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie (PI 9i) – wartość docelowa wskaźnika została znacząco zmniejszona ze względu na mniejsze zainteresowanie wsparciem w tej grupie;
- liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie (PI 9iv) – wartość docelowa wskaźnika została znacząco zwiększona ze względu na mniejsze zainteresowanie wsparciem w tej grupie;
- Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją – szacunki beneficjentów okazały się zbyt optymistyczne.

Z punktu widzenia charakteru wsparcia, najbardziej trafne okazują się wskaźniki mierzące przede wszystkim fizyczne efekty projektów (np. "liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych") oraz liczbę osób korzystających z tych efektów (np. "Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu"), bez znaczącego rozdrobnienia i szczegółowego wskazywania grup docelowych – sytuacja społeczno-gospodarcza jest bowiem zmienna, a działania RPO muszą być odpowiednio elastyczne, by dostosować się do tej zmienności.

Rekomendacje – tabela

Tabela 2. Tabela rekomendacji - sektor społeczny

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
1.	Zwiększenie popytu na usługi opiekuńcze i rehabilitacyjne. Zwiększanie się udziału osób w wieku 55+ wśród klientów pomocy społecznej i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. s.36.	Wsparcie i wzmacnianie działań dotyczących świadczenia wysokiej jakości usług opiekuńczych, rehabilitacyjnych, w tym przede wszystkim prowadzonych w trybie dziennym i środowiskowym.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Kontynuacja wsparcia w zakresie działań dotyczących świadczenia wysokiej jakości usług opiekuńczych i rehabilitacyjnych. Tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz dostosowania systemu ochrony zdrowia do potrzeb osób w wieku 55+ (m.in. poprzez wdrażanie standardu dostępności) zwłaszcza na obszarach, na których dostęp do ochrony zdrowia jest utrudniony. 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
2.	Zwiększanie się grupy osób wykluczonych społecznie ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę oraz niepełnosprawność. s.36 i 37.	Realizacja wsparcia na rzecz osób w wieku 55+ zagrożonych wykluczeniem społecznym.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> koncentracja wsparcia na Specjalnej Strefie Włączenia/OSI; tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz osób w wieku 55+, zagrożonych wykluczeniem społecznym (aktywizacja społeczna i zawodowa, innowacyjne usługi społeczne etc.), zwłaszcza dotyczących wydłużania aktywności zawodowej tych 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
				osób, w szczególności dla osób aktywnych zawodowo.		
3.	Niewystarczająca ilość miejsc wychowania przedszkolnego, w szczególności na obszarach wiejskich, oddalonych od głównych ośrodków miejskich, w tym na terenach objętych SSW. s. 38-39	Wspieranie tworzenia nowych miejsc wychowania przedszkolnego.	IZ RPO WZ	Kontynuacja wsparcia tworzenia miejsc wychowania przedszkolnego na obszarach, na których występują deficyty, w tym na obszarach wchodzących w skład SSW.	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
4.	Utrzymanie się niskich wyników nauczania w województwie. Niewystarczające wykorzystywanie możliwości nauki przez całe życie. s. 38-39	<ul style="list-style-type: none"> Wspieranie działań w zakresie lepszego przygotowania uczniów, do zdawania egzaminów (po szkole podstawowej oraz matury). Promocja nauki przez całe życie. 	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Kontynuacja wsparcia na rzecz kompetencji kluczowych, matematycznych i przyrodniczych oraz cyfrowych, proinnowacyjnych, prozdrowotnych i proekologicznych; Wspieranie kształcenia przez całe życie organizowanego we współpracy z pracodawcami. Wsparcie transformacji kształcenia przez całe życie w kierunku szeroko rozumianego kształcenia pozaformalnego. 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
5.	Trend starzenia się społeczeństwa prognozowany na kolejne lata może być szansą na stworzenie szczególnej niszy na styku ekonomii społecznej i <i>silver economy</i> .	Wsparcie podmiotów w obszarze silver – economy.	IZ RPO WZ	Należy podjąć działania wspierające podmioty ekonomii społecznej działające w obszarze <i>silver economy</i> – wykonujące usługi społeczne, w tym opiekuńcze na rzecz seniorów, m.in. poprzez współpracę z	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	Wskazany wcześniej trend polaryzacji gospodarczej województwa może wpływać negatywnie na rozwój sektora ekonomii społecznej w najsłabszych gospodarczo obszarach województwa. s.36.			samorządami terytorialnymi i poprzez zlecenie przez nie podmiotom ES wykonywanie tego rodzaju usług, jak również zatrudniające seniorów i prowadzone przez nich.		
6.	Mimo negatywnego wpływu pandemii COVID-19, w województwie zachodniopomorskim od lat utrzymuje się stabilny, powolny trend wzrostowy w obszarze turystyki, zwłaszcza w powiatach nadmorskich (kołobrzeski, koszaliński) oraz w Szczecińskim Obszarze Metropolitalnym. Powstają nowe obiekty noclegowe, rozwija się agroturystyka, znacząco wzrasta liczba turystów polskich i zagranicznych przyjeżdżających do regionu. Jeżeli pandemia zostanie opanowana, można spodziewać się dalszego trendu wzrostowego w tym zakresie, a nawet jego przyspieszenia (turyści chcący "nadrobić" czas pandemii). Bez dodatkowego wsparcia utrzymywać się będzie natomiast wolniejszy wzrost na pozostałych, niewymienionych wyżej	Wsparcie sektora turystyki, w obszarach najbardziej dotkniętych negatywnymi skutkami pandemii COVID-19.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Rozwój infrastruktury i produktów turystycznych, przede wszystkim w pasie pojeziernym; Wsparcie rozwoju turystyki zdrowotnej i srebrnej turystyki (usług turystycznych dostosowanych do potrzeb osób w wieku 55+). 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	obszarach, także w atrakcyjnym dla turystów pasie pojeziernym w południowej części województwa. s.37.					
7.	Wskazana wcześniej tendencja do starzenia się społeczeństwa prowadzić będzie w latach 2022-2030 do zwiększenia liczby osób bezrobotnych i biernych zawodowo powyżej 55 roku życia. Grupa ta będzie wymagała działań aktywizacyjnych w zakresie rynku pracy, kompetencji cyfrowych oraz innych kompetencji związanych z funkcjonowaniem w szybko zmieniającym się w świecie, zgodnie z zasadami <i>silver economy</i> (wsparcie seniora jako pracownika, konsumenta i odbiorcy usług publicznych). s.35-36.	Wsparcie dla zatrudnienia osób 55+.	IZ RPO WZ	<ul style="list-style-type: none"> Priorytetowe traktowanie w części konkursów lub organizacja konkursów dedykowanych inwestycjom mającym wspierać <i>silver economy</i> zarówno w zakresie angażowania osób 55+ jako pracowników, jak i produkcji innowacyjnych produktów i usług przeznaczonych dla tej grupy osób. 	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

SEKTOR ŚRODOWISKOWY

Trendy i scenariusze rozwoju

Gospodarka niskoemisyjna (ochrona powietrza)

Województwo zachodniopomorskie charakteryzuje nieduża emisja zanieczyszczeń gazowych, która w każdym badanym roku była znacznie poniżej średniej dla kraju. Pod względem emisji zanieczyszczeń gazowych na tle kraju wyróżniają się województwa łódzkie, mazowieckie i śląskie, w których wytwarzanie zanieczyszczeń było w 2019 roku największe. Zgodnie z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego przetwórstwo paliw jest głównym źródłem zanieczyszczeń pyłowych zarówno w Polsce, jak i w województwie zachodniopomorskim. W skali kraju region zajmuje 8-10 miejsce pod względem emisji zanieczyszczeń pyłowych, dwutlenku siarki, dwutlenku węgla i tlenków azotu. Pod względem wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych emitowanych z zakładów szczególnie uciążliwych województwo zachodniopomorskie zajmowało w 2019 roku 6 miejsce. Analizując stan powietrza należy pamiętać o istotnym czynniku wpływającym na jego jakość jakim jest stężenie pyłu drobnego (PM10). Zanieczyszczenie powietrza związane z emisją pyłu drobnego (PM10) występuje głównie w miastach, a w szczególności w aglomeracji szczecińskiej. Chociaż poziom zanieczyszczenia PM10 pozostaje stosunkowo niski na tle kraju, to podobne jak w innych województwach główną przyczyną emisji są urządzenia do ogrzewania gospodarstw domowych. Na drugim miejscu pod względem źródeł zanieczyszczeń powietrza znalazła się emisja zanieczyszczeń związana z ruchem pojazdów. Działania na rzecz ograniczenia ruchu pojazdów nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, a liczba samochodów w województwie systematycznie rośnie. W 2019 roku liczba samochodów osobowych w regionie była niemal trzy razy wyższa niż w roku 2004. W kontekście zanieczyszczeń powietrza nie bez znaczenia jest wiek samochodów osobowych używanych w województwie, a także rodzaj stosowanego paliwa. Najwięcej samochodów w regionie to pojazdy w wieku 16-25 lat, które stanowią 36% wszystkich użytkowanych aut. Na drugim miejscu znalazły się samochody w wieku 26 lat i więcej. Oznacza to że ponad 60% aut w województwie zachodniopomorskim to pojazdy, które nie spełniają norm emisji spalin, a zużycia mechaniczne również mogą powodować zagrożenie dla środowiska. Dodatkowo ponad 1/3 z nich to samochody o silnikach diesla, których emisja stanowi większe zagrożenie dla jakości powietrza niż np. auta zasilane benzyną.

Oprócz zanieczyszczeń emitowanych przez przemysł oraz transport miejski, wpływ na jakość powietrza ma także sposób produkcji energii elektrycznej. Liderem pod względem udziału OZE w ogóle wytwarzanej energii było w 2019 roku województwo warmińsko-mazurskie, w którym aż 85,7% wytwarzanej energii pochodziło z OZE. Wynika to głównie z faktu, iż na jego terenie nie znajduje się żadna elektrownia konwencjonalna. Warto podkreślić, że pomimo tego, że województwo warmińsko-mazurskie produkuje znaczne ilości energii wykorzystując OZE, to nie produkuje więcej energii. Pod tym względem liderem jest województwo zachodniopomorskie, które w 2019 wyprodukowało 17,4%

krajowej energii pochodzącej z OZE. Udział OZE w wytwarzaniu energii w regionie wynosił w 2005 roku zaledwie 5,5%, jednak wraz z upływem lat i podejmowanymi inwestycjami wartość wskaźnika sukcesywnie wzrastała.

Gospodarka obiegu zamkniętego (ochrona gleby)

W 2019 roku powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji i zagospodarowania wynosiła 62,1 tys. ha co stanowiło 0,2% powierzchni kraju. W stosunku do 2010 roku powierzchnia ta wzrosła o 1,5%. Większość stanowiły grunty zdewastowane (88,5%), a powierzchnia gruntów zdegradowanych wynosząca 7,1 tys. ha stanowiła 11,5%. Z badania jakości gleb przeprowadzonego w latach 2015 – 2017 wynika, że większość gleb poddanych analizie posiadała odczyn zasadowy lub obojętny, natomiast zawartość metali ciężkich określono jako niską. Poziom zanieczyszczeń wnoszonych do gleb w wyniku opadów atmosferycznych był w regionie w 2016 roku wyższy niż średnia wartość tego wskaźnika dla Polski (45,1 kg/ha). Zanieczyszczenia transportowane w atmosferze i wprowadzane wraz z mokrym opadem atmosferycznym na teren województwa zachodniopomorskiego stanowią znaczące źródło zanieczyszczeń obszarowych.

W Polsce można zaobserwować systematyczny wzrost masy wytworzonych odpadów komunalnych przez jednego mieszkańca w latach 2015-2019. Wartość wskaźnika w 2019 roku była najwyższa w województwie dolnośląskim i wynosiła 404 kg. Na drugim miejscu znalazło się województwo zachodniopomorskie, w którym szacuje się, że jeden mieszkaniec wyprodukował 391 kg odpadów komunalnych w ciągu roku. Jednym z głównych problemów dotyczącym gospodarki obiegu zamkniętego jest niska efektywność selektywnego odbierania odpadów u źródła tj. niesegregowanie odpadów w gospodarstwach domowych lub niewłaściwa segregacja. Do odpadów zmieszanych trafiają odpady, które po odpowiedniej selekcji mogłyby ulec biodegradacji np. papier, opakowania z tworzyw naturalnych czy odpady kuchenne. Dodatkowo wśród zmieszanych odpadów komunalnych znajdują się zużyte baterie, sprzęt elektroniczny i elektryczny, chemikalia, a nawet zużyte opony. Świadczy to o niskiej świadomości społeczeństwa w zakresie należytego segregowania odpadów, a także o niskiej skuteczności programów edukacyjnych. Jednym z głównych problemów w województwie zachodniopomorskim jest nielegalne porzucanie odpadów w miejscach niedozwolonych. Najwięcej tzw. dzikich wysypisk znajduje się przy drogach, w rowach, lasach czy na nieużytkach rolnych, gdzie porzucane są głównie odpady z remontów i budowy, odpady wielkogabarytowe, zużyte opony i odpady komunalne niesegregowane. Liczba dzikich wysypisk w Polsce wynosiła w 2019 roku 1 868, w czego 117 zlokalizowanych było w województwie zachodniopomorskim. W województwie zachodniopomorskim za wytwarzanie odpadów odpowiadają przedsiębiorstwa, mieszkańcy oraz turyści. Turystyka to obszar, który znacząco wpływa na stan środowiska w regionie w szczególności w kontekście zanieczyszczania Morza Bałtyckiego i plaż odpadami. Świadomość ekologiczna społeczeństwa to temat, który wymaga jeszcze działań edukacyjnych ukierunkowanych na należyte postępowanie odpadami na statkach, plażach i w ich sąsiedztwie.

Gospodarka wodno-ściekowa (ochrona wód)

Właściwe gospodarowanie zasobami wodnymi oraz zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa mają priorytetowe znaczenie dla środowiska. Największym zagrożeniem dla jakości wód stanowią zrzuty

punktowe ścieków komunalnych, bytowych i przemysłowych, nadmierny pobór wód oraz zanieczyszczenia dopływające do wód ze źródeł rozproszonych. Negatywny wpływ na środowisko wodne ma również sposób wykorzystywania nawozów w rolnictwie – dotyczy to zarówno produktów sztucznych, jak i naturalnych. Według prowadzonych badań stan jakości rzek uchodzących bezpośrednio do morza stale się poprawia i odnotowuje się mniej zanieczyszczeń organicznych i biogenych (odpowiedzialnych za eutrofizację wód). Badania jakości wód w jeziorach wykazały, że stan 12 z nich znajdujących się na terenie województwa zachodniopomorskiego można ocenić jako zły. Głównym powodem zanieczyszczeń są źródła komunalne i rolnicze. Jakość wód Zatoki Pomorskiej zależna jest od wód Zalewu Szczecińskiego, zanieczyszczanego głównie przez rzekę Odrę. Rzeki wpływające do Zalewu Szczecińskiego oraz Bałtyku niosą z wodami znaczące ilości azotu i fosforu, w konsekwencji powodując eutrofizację tych wód. Jedynie w przypadku wód przejściowych JCWP Zalew Kamieński zaobserwowano niewielką poprawę stanu elementów biologicznych, co wpłynęło na podwyższenie ich stanu ekologicznego ze słabego na umiarkowany.

Jednym z problemów w województwie zachodniopomorskim dotyczącym gospodarki wodnej jest zapewnienie odpowiedniej ilości i jakości wody. Trudności w zaopatrzeniu w wodę w celach komunalnych występują w zachodniej części pasa nadmorskiego. Mieszkańcy terenów wiejskich zaopatrywani są w wodę pochodzącą z lokalnych wodociągów, jednak ich stan techniczny wymaga modernizacji w związku z zaostrzającymi się wymogami co do jakości wody pitnej. Problem ten dotyczy ponad 250 tys. mieszkańców Dorzecza Parsęty. Należy zwrócić uwagę, że region zachodniopomorski to obszar z jednym z najwyższych wskaźników zużycia wody na 1 mieszkańca pomimo tego, że odnotowuje się jego spadek – województwo zachodniopomorskie zajmuje w tym aspekcie 2 miejsce w kraju.

W województwie zachodniopomorskim funkcjonuje ok. 300 oczyszczalni ścieków, spośród których większość to obiekty komunalne. Wśród oczyszczalni komunalnych dominują oczyszczalnie biologiczne, których liczba w 2019 roku wyniosła 173. W okresie od 2004 do 2019 stopniowo wygaszane zostały oczyszczalnie mechaniczne, zarówno komunalne, jak i przemysłowe. Województwo zachodniopomorskie znajduje się w krajowej czołówce regionów pod względem liczby ludności korzystającej z oczyszczalni, w tym na drugim miejscu biorąc pod uwagę ludność mieszkającą na terenach wiejskich.

Pod względem długości czynnej sieci kanalizacyjnej odprowadzającej ścieki na pierwszym miejscu w 2019 roku znalazło się województwo podkarpackie, gdzie długość sieci wynosiła 17 720 km. W województwie zachodniopomorskim wskaźnik ten wynosił znacznie mniej – 8 115,6 km, dzięki czemu region zajmował 9 miejsce. Rozbudowa sieci kanalizacyjnej trwa sukcesywnie od 2004 roku, przy czym w latach 2010-2012 długość sieci wzrosła aż o 58% w stosunku do roku bazowego. Analizując dane dotyczące długości sieci wodociągowej województwo zachodniopomorskie uplasowało się dopiero na 14 miejscu w kraju – w 2019 roku długość wynosiła 11 378 km (1 miejsce zajmowało województwo mazowieckie – 46 568,1 km). Na przestrzeni lat 2004-2019 długość sieci wodociągowej wzrosła o 3 441,7 km.

Jednym z czynników wpływających na zasoby wodne na terenie województwa zachodniopomorskiego jest turystyka. Naturalne walory przyrodnicze przyciągają turystów, jednakże niejednokrotnie skutki dla obszarów nadmorskich i ekosystemów słodkowodnych są dotkliwe. Odpady pozostawiane

w rejonie zbiorników wodnych lub wyrzucane np. ze statków to poważne zagrożenie dla środowiska i żyjących w akwenach zwierząt. Dodatkowo wody zostają zanieczyszczone przez wycieki benzyny lub ropy z łodzi motorowych, a także przez ścieki toaletowe z łodzi i statków. Skutkiem wymienionych działań jest przede wszystkim proces eutrofizacji wody, czyli obniżenia zawartości tlenu w wodzie.

Zmiana Klimatu

Odnotowywane w ostatnich latach na terenie Polski i województwa zachodniopomorskiego roczne temperatury powietrza wskazują na znaczne ocieplenie klimatu. W okresie 1971-2000 średnia temperatura w województwie oscylowała w okolicach 8 stopni Celsjusza. W północno-zachodniej części regionu średnia temperatura była nieco wyższa niż w części wschodniej. Trzeba też podkreślić, iż średnia temperatura w województwie była nieco wyższa od średniej obliczonej dla kraju. Średnia roczna wysokość opadów na terenie województwa zachodniopomorskiego nie należy do wysokich na tle innych regionów Polski. W okresie 1981-2010 średnia wysokość opadów dla analizowanego regionu oscylowała w okolicach 650 mm, choć północno-wschodnia część województwa cechowała się nieco wyższą średnią (na poziomie 750 mm). Odczyty opadów z ostatnich lat pokazują, iż maleje wysokość opadów atmosferycznych. Po 2017 roku, kiedy opady atmosferyczne były bardzo wysokie zarówno w regionie (średnia na poziomie 800-900 mm), jak i w całym kraju, 3 kolejne lata były czasem bardzo niskich opadów atmosferycznych (średnia wysokość opadów na poziomie 500-550 mm). W 2020 roku, kiedy południowo-wschodnia część kraju notowała wysokie opady atmosferyczne, w niektórych częściach województwa zachodniopomorskiego poziom opadów był poniżej 500 mm. Problem ten dotyczył obszarów znajdujących się w okolicach Szczecina. Nieco lepiej wyglądała sytuacja w pasie przybrzeżnym. Wraz ze zmieniającym się klimatem rośnie liczba ekstremalnych zjawisk pogodowych, w tym gwałtownych opadów atmosferycznych. Na potrzeby niniejszej diagnozy zebrano dane Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej, obejmujące lata 2014-2019. Na podstawie zebranych danych ustalono liczbę zagrożeń spowodowanych gwałtownymi opadami atmosferycznymi. W całym kraju zanotowano ponad 109 tys. zagrożeń wynikających z gwałtownych opadów. 3,8 proc. wszystkich zagrożeń pochodziło z województwa zachodniopomorskiego. Był to jednocześnie jeden z najniższych odsetków na tle wszystkich województw. Najwięcej zagrożeń wystąpiło w województwach leżących na południu Polski (małopolskie – 17,8 proc., śląskie 11,8 proc.).

Stopniowo rosnące temperatury powietrza oraz deficyt opadów atmosferycznych, tworzą sprzyjające warunki do występowania zjawiska suszy. Należy też zwrócić uwagę na fakt, iż coraz częściej pojawiające się bezśnieżne zimy powodują negatywne skutki dla poziomu nawodnienia gleb. Z danych zebranych przez Wody Polskie wynika, iż województwo zachodniopomorskie podzielone jest na dwie strefy. W zachodniej części regionu panuje umiarkowane zagrożenie suszą (wyjątkiem jest stolica województwa i przyległe tereny gdzie zagrożenie suszą jest ekstremalne). Natomiast wschodnia część województwa jest znacznie bardziej zagrożona zjawiskiem suszy (zagrożenie III klasy).

W okresie 2014-2019 odnotowano w całej Polsce prawie 6,5 tys. zagrożeń z powodu gwałtownych przyborów wody i zatorów lodowych. W województwie zachodniopomorskim tego typu zagrożeń stwierdzono 160. Był to jeden z najniższych wyników na tle kraju (2,5 proc. wszystkich zagrożeń).

Motorem napędzającym zmiany klimatu jest efekt cieplarniany. Wiele z gazów cieplarnianych występuje w warunkach naturalnych, jednak działalność człowieka wpływa na zwiększenie obecności

niektórych spośród nich w atmosferze, w szczególności: dwutlenku węgla, metanu, podtlenku azotu czy fluorowanych gazów cieplarnianych. Istnieje konsensus naukowy co do tego, iż to właśnie dwutlenek węgla pochodzący z działalności człowieka w największym stopniu przyczynia się do globalnego ocieplenia. Do 2020 r. jego stężenie w atmosferze wzrosło do 48 proc. powyżej poziomu sprzed epoki przemysłowej (do 1750 r.)⁹. W 2019 roku emisja dwutlenku węgla z zakładów szczególnie uciążliwych dla powietrza wyniosła w skali kraju prawie 197,3 tys. ton. Na terenie województwa zachodniopomorskie emisja CO₂ przekroczyła poziom 7 tys. ton, co stanowiło 3,2 proc. całej emisji w skali kraju. W skali całego kraju emisja CO₂ z zakładów szczególnie uciążliwych dla powietrza zmniejszyła się o 6,8 proc. w latach 2004-2019. W siedmiu regionach zanotowano spadek emisji dwutlenku węgla w tego typu zakładach. Wśród nich jest obecne Zachodniopomorskie. Spadek o wartości 22 proc. jest piątym wynikiem w rankingu województw. Ogromnym osiągnięciem województwa zachodniopomorskiego jest wzrost udziału OZE w produkcji energii elektrycznej.

Bioróżnorodność

Na terenie województwa zachodniopomorskiego obszary prawnie chronione zajmują powierzchnię o wielkości blisko pół miliona hektarów. Jest to jeden z mniejszych wyników na tle innych regionów. Tylko cztery województwa (opolskie, śląskie, łódzkie i dolnośląskie) posiadają mniejszą powierzchnię obszarów prawnie chronionych niż analizowane województwo. Pomimo faktu, iż powierzchnia obszarów chronionych w województwie zachodniopomorskim nie wybija się na tle innych regionów, to należy zauważyć bardzo pozytywną zmianę, polegającą na drugim wyniku w kraju pod względem przyrostu powierzchni obszarów chronionych w latach 2005-2019. W analizowanym województwie przyrost ten wyniósł 5 proc. Tylko w województwie łódzkim powierzchnia obszarów prawnie chronionych zwiększyła się w większym stopniu (o 19,1 proc.). Aż w siedmiu regionach zmniejszyła się powierzchnia tego typu obszarów. Choć w województwie zachodniopomorskim istotnie wzrosła powierzchnia obszarów prawnie chronionych, co należy ocenić pozytywnie, to zarazem udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem nadal utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie. W 2005 roku wynosił 20,8 proc., a na koniec 2019 roku 21,8 proc. Średnia obliczona dla kraju była w 2019 roku wyższa o 10,5 punktu proc.

Należy też zwrócić uwagę na fakt, iż analizowane województwo może pochwalić się dość wysoką lokatą na tle innych regionów pod względem liczby pomników przyrody w stosunku do wszystkich pomników przyrody w kraju. Zachodniopomorskie pomniki przyrody to 7,6 proc. wszystkich pomników zarejestrowanych w kraju. Jest to jednocześnie czwarty wynik w rankingu województw.

Udział gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w powierzchni ogólnej kraju wynosi 0,199 proc. W województwie zachodniopomorskim udział ten jest niższy od średniej obliczonej dla kraju (0,125). Wynik uzyskany przez województwo sytuuje go na piątym miejscu w zestawieniu regionów (im niższy udział, tym lepiej to świadczy o stanie obszarów w danym województwie).

W 2019 roku lasy w Polsce zajmowały powierzchnię ponad 9,25 mln hektarów. Lasy w województwie zachodniopomorskim stanowiły 8,8 proc. ogólnej powierzchni lasów w kraju. To jeden z najwyższych

⁹ https://ec.europa.eu/clima/change/causes_pl

udziałów w zestawieniu województw (ponad 817,5 tys. ha). Do czynników, które mają pozytywny wpływ na stan bioróżnorodności w regionie należy zaliczyć właśnie to, iż region odznacza się bardzo dużym odsetkiem powierzchni zalesionych.

Pozytywnym czynnikiem, mającym znaczenie dla bioróżnorodności jest fakt, iż województwo cechuje się silnym rozwojem rolnictwa ekologicznego. Powierzchnia upraw ekologicznych w województwie w 2019 roku należała do jednych z największych w Polsce i wynosiła około 101,6 tys. ha (według danych GUS). Liczba gospodarstw ekologicznych z certyfikatem w 2019 roku wynosiła 1 570, co lokowało region na piątym miejscu w Polsce (po warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim i mazowieckim).

Podkreślenia wymaga fakt, iż środowisko naturalne, w tym bioróżnorodność w województwie zachodniopomorskim znajduje się w dobrej kondycji. Służą temu: liczne walory przyrodnicze, duży odsetek powierzchni zalesionych, obecność parków narodowych i krajobrazowych, rozległy obszar Natura 2000, a także wysoka liczba gospodarstw ekologicznych. Istotnym sukcesem, o którym warto wspomnieć, jest rozwój OZE. Dzięki odnawialnym źródłom energii zmniejsza się na terenie regionu emisję dwutlenku węgla do powietrza.

W związku z obserwowanymi zmianami klimatycznymi zagrożenia dla bioróżnorodności będą jednak rosnąć. W związku z postępującym ocieplaniem klimatu przewidywany jest wzrost poziomu mórz, w tym Bałtyku, co rodzić będzie zmiany w ekosystemach nadmorskich tj. intensyfikacja erozji i zwiększone zasolenie stref przybrzeżnych. Należy spodziewać się, iż na skutek tych zmian mogą ucierpieć siedliska na wydmach nadmorskich i śródlądowych. Zagrożeniem dla zasobów przyrodniczych regionu, w szczególności położonych w obszarach leżących w strefie pojezierzy, będzie prognozowane obniżanie się poziomu wód gruntowych oraz postępująca eutrofizacja zbiorników wodnych. Z kolei skutkiem wzrostu temperatury może być stopniowy zanik małych powierzchniowych zbiorników wodnych (bagien, stawów, oczek wodnych, małych płytkich jezior, a także potoków i małych rzek), które są siedliskami wielu gatunków ptaków licznie występujących na terenie Pomorza Zachodniego. Ponadto silne wiatry i burze naruszają dotychczasowe zależności przestrzenne i pokarmowe dla wielu gatunków zwierząt. Ponadto silne wiatry i burze rodzą zagrożenie dla życia wielu gatunków zwierząt. Powodują też uszkodzenia lasów, lokalne podtopienia lub wręcz powodzie, które negatywnie wpływają na bioróżnorodność, ponieważ naruszają dotychczasowe zależności przestrzenne czy pokarmowe pomiędzy gatunkami, a w konsekwencji mogą działać destabilizująco na istniejące ekosystemy.

Zagrożeniem dla bioróżnorodności jest też rosnąca presja turystyczna i mieszkaniowa w szczególności na terenach nadmorskich. Rozwój turystyki i mieszkalnictwa niesie szereg zagrożeń dla bioróżnorodności. Po pierwsze, powoduje zmiany w krajobrazie (np. na skutek budowy nowych hoteli, domów czy innych obiektów zbiorowego zakwaterowania). Po drugie, zwiększa hałas (szczególnie w sezonie turystycznym) zakłócający spokój zwierząt. Po trzecie, przyczynia się do niszczenia różnorodności biologicznej. Po czwarta, przyczynia się do wyczerpywania zasobów wodnych (woda wykorzystywana jest do zaspakajania potrzeb rozwijającego się sektora turystycznego i mieszkaniowego). I po piąte, generuje wzmożoną produkcję śmieci i odpadów.

Scenariusz optymistyczny

Region charakteryzuje się niską emisją zanieczyszczeń oraz dobrą jakością powietrza, bez względu na powiat, czy gminę. Widoczną charakterystyką jest również efektywność energetyczna, w budynkach mieszkalnych, a także użyteczności publicznej wymiana źródła ciepła na ekologiczne i ekonomiczne nie stanowi problemu, dzięki możliwości uzyskania wsparcia środkami publicznymi. Rozwojowi uległ także transport publiczny, dostępny jest transport zeroemisyjny w większości miast, co sprzyja dobrej jakości powietrza. Dostępna jest infrastruktura stacji ładowania pojazdów elektrycznych, co zachęca do wyboru tego typu pojazdów. W regionie sprawnie funkcjonuje gospodarka odpadami komunalnymi, usprawniono system selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, w tym zainwestowano w budowę i modernizację PSZOK, stacji magazynowych i przeładunkowych odpadów selektywnie zebranych wraz z innymi elementami systemów selektywnej zbiórki odpadów. Poprawiła się jakość selektywnej zbiórki odpadów komunalnych. Dokonano inwestycji mających na celu przywrócenie terenom zdegradowanych wartości użytkowych, znacznie zmniejszono liczbę nielegalnych wysypisk śmieci. W znacznej części dokonano modernizacji sieci kanalizacyjnej i deszczowej. Dokonano działań mających na celu adaptację do zwiększonej intensywności opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego. Tam gdzie określono braki, dokonano inwestycji w oczyszczalnie ścieków. Stale zwiększa się ilość energii pozyskana z OZE, polepsza się również sytuacja związana z magazynowaniem i przesyłaniem wytworzonej energii. Zmniejsza się presja człowieka na środowisko, na znaczeniu zyskuje zrównoważona turystyka, a kierunki rozwoju turystyki w regionach uwzględniają poszanowanie dla środowiska. Wsparcie w obszarze ochrony przyrody jest priorytetem w regionie. Tworzone są plany ochrony parków krajobrazowych, monitorowane są obszary chronione, tworzone są nowe obszary poddane ochronie. Podjęto działania mające na celu przywrócenie właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków, które uzyskują widoczne efekty.

Scenariusz neutralny

W regionie utrzymuje się stała emisja zanieczyszczeń oraz dobra jakość powietrza, prowadzone są działania mające na celu zmniejszenie emisji oraz poprawę jakości powietrza, widoczne są jednak białe plamy w regionie. Możliwość wymiany źródła ciepła na ekologiczne i ekonomiczne jest dostępna dla wszystkich, brakuje jednak odpowiedniej edukacji w tym względzie i zaangażowania mieszkańców. Transport publiczny zmienia się na niskoemisyjny, ale tylko w największych miastach oraz w bardziej zamożnych gminach. Wciąż w mniejszych miastach oraz w gminach zaliczonych do SSW widoczny jest problem w osiągnięciu zmiany. Infrastruktura stacji ładowania pojazdów dostępna jest tylko w największych miastach, problem jest nadal widoczny w mniejszych miejscowościach oraz na obszarze SSW. W regionie wzmocniono gospodarkę odpadami komunalnymi, brakuje wciąż odpowiedniej edukacji oraz wsparcia na obszarach w strefie SSW. Powstrzymano proces degradacji terenu oraz tworzenia nielegalnych wysypisk, rozpoczęto działania mające na celu minimalizację pojawiania się tego typu zjawisk. Dokonano modernizacji sieci kanalizacyjnej oraz deszczowej, ale w niewielkim stopniu pokrywa się ona z realnymi potrzebami. Utrzymuje się ilość energii pozyskanej z OZE, planowane są nowe inwestycje. Turystyka ukierunkowuje się na poszanowanie przyrody, utrzymywany jest dobry stan środowiska naturalnego w obszarach atrakcyjnych turystycznie. Utrzymywane są inwestycje w ochronę przyrody, tworzone są plany ochrony parków krajobrazowych, monitorowane są obszary chronione, ale nie powstają nowe obszary chronione. Podjęto znaczące działania mające na

celu przywrócenie właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków, ale wsparcie jest nierównomierne.

Scenariusz negatywny

Brak odpowiedniej polityki i konsekwencji w działaniu powoduje, iż spadek emisji zanieczyszczeń jest na niewystarczającym poziomie, podobnie jak stan jakości powietrza. Efektywność energetyczna w budynkach mieszkalnych jest na niższym poziomie niż w budynkach publicznych. Wymiana źródła ciepła na ekologiczne i ekonomiczne w budynkach użyteczności publicznej jest częściej realizowana niż ma to miejsce w przypadku budynków mieszkalnych. Widoczne są duże braki w zakresie edukacji w obszarze niekorzystnych efektów gazów cieplarnianych. Transport publiczny ulega stopniowym zmianom, ale nie jest realizowany zgodnie z określonym planem, działania są chaotyczne i nieskoordynowane. Brakuje spójnej koncepcji oraz wsparcia dla regionów znajdujących się w SSW. Region nie inwestuje w stacje ładowania pojazdów elektrycznych, nie są realizowane zachęty oraz działania edukacyjne zachęcające do korzystania szczególnie w centrach miast z samochodów elektrycznych lub innych alternatywnych środków komunikacji, które nie wykorzystują silników spalinowych. W regionie utrzymywany jest aktualny stan gospodarki odpadami komunalnymi, działania edukacyjne nie przynoszą wymiernych efektów. Nie powstrzymano procesu degradacji terenów oraz tworzenia nielegalnych wysypisk, w miejsce zniwelowanych problemów pojawiają się nowe. Wciąż pojawiają się potrzeby w zakresie modernizacji sieci kanalizacyjnej i deszczowej, szczególnie na obszarach oddalonych od większych miast, czy też na suburbiach większych miast. Utrzymuje się ilość energii pozyskanej z OZE< nie realizuje się nowych inwestycji, gdyż jest to nieopłacalne dla inwestorów. Turystyka rozwija się z poszanowaniem przyrody, ważniejszy jest jednak zysk i możliwość realizowania atrakcyjnych inwestycji, kosztem ochrony przyrody. Utrzymywany jest stan inwestycji w ochronę przyrody, nie są jednak realizowane nowe przedsięwzięcia, nie pojawiają się plany ochrony parków krajobrazowych, brak monitorowania obszarów chronionych. Podjęto się jedynie utrzymaniu działań mających na celu przywrócenie właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków, ale wsparcie jest nierównomierne i niekonsekwentne.

Rekomendowane działania wraz z propozycją wskaźników i kryteriów wyboru projektów.

W obszarze gospodarka niskoemisyjna (ochrona powietrza) uwzględniono aspekty związane z ochroną powietrza, tj. ograniczeniem niskiej emisji w celu zapewnienia standardów jakości powietrza (redukcja emisji PM10, PM2.5, BaP), a korelujące z nimi związane ze wzrostem efektywności energetycznej, zwiększeniem udziału OZE w bilansie energetycznym i redukcją emisji CO₂ w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej. Natomiast pozostałe aspekty związane z mitygacją zmian klimatu ujęto w sektorze „zmiany klimatu”.

W sektorze środowiskowym związanym z efektywnością energetyczną i wymianą wysokoemisyjnych źródeł ciepła na paliwa stałe, połączonych z termomodernizacją budynków rekomendacje obejmują:

- objęcie wymianą źródeł ciepła w budynkach mieszkalnych lub poszczególnych lokalach mieszkalnych, a także budynkach użyteczności publicznej;
- W projektach należy przewidzieć możliwe szerokie grono odbiorców końcowych, w tym właścicieli budynków jednorodzinnych i wielolokalowych, właścicieli poszczególnych lokali w budynkach wielolokalowych, wspólnoty mieszkaniowe i spółdzielnie. Działaniem powinno się objąć także budynki komunalne i użyteczności publicznej;
- Jako element uzupełniający projektu należy przewidzieć możliwie, według obowiązującego prawa oraz standardów i wewnętrznych wytycznych IZ RPO WZ, uproszczone oceny energetyczne i klimatyczne budynków lub lokali, kampanie edukacyjne w zakresie zdrowotnych aspektów zanieczyszczenia powietrza i konieczności wymiany wysokoemisyjnych źródeł ogrzewania gospodarstw domowych, w tym także lokalne systemy informowania o stanie jakości powietrza, prezentujące dane o bieżącej jakości powietrza z wykorzystaniem czujników niskokosztowych.

Rekomendacja uzasadniona faktem, iż wsparcie będzie kontynuacją działań 2.5, 2.6, 2.7, 2.8, oraz 2.14 i 2.15 (Zachodniopomorski Program Antysmogowy) RPO WZ 2014-2020.

Ponadto zaproponowano zmiany, których efekty widoczne są w odniesieniu do sektora środowiskowego, ale łączą w sobie obszar gospodarki niskoemisyjnej (ochrony powietrza) oraz obszaru transportu, przypisanego do sektora społecznego.

W sektorze środowiskowym związanym z rozwojem zeroemisyjnego transportu publicznego rekomendacje obejmują:

- Realizacja projektów w zakresie budowy lub rozbudowy infrastruktury zintegrowanego systemu transportu publicznego w celu ograniczenia ruchu drogowego w centrach miast, w tym zakup zeroemisyjnego taboru transportu miejskiego, zakup i montaż publicznych stacji ładowania pojazdów elektrycznych oraz rozwiązań uzupełniających komunikację publiczną, opartych o rozwiązania zeroemisyjne (np. systemy carsharing, systemy elektrycznych pojazdów transportu indywidualnego, systemy park&ride, bike&ride, etc).
- Jako element uzupełniający projekty należy przewidzieć kampanie edukacyjne zachęcające do korzystania z transportu publicznego i zeroemisyjnego, a także systemów zarządzania mobilnością (np. zintegrowany bilet) i informowania o bieżącym stanie jakości powietrza.

Rekomendacja uzasadniona faktem, iż działanie będzie kontynuacją działania 2.1, 2.2, 2.3, 2.4 RPO WZ 2014-2020 w ramach Zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej.

Obszar gospodarki obiegu zamkniętego, obejmuje minimalizację wytwarzania odpadów na każdym etapie cyklu życia produktów, recykling (w tym selektywną zbiórkę) oraz przywracanie do użytkowania terenów zanieczyszczonych i zdegradowanych.

W sektorze środowiskowym związanym z organizacją i usprawnianiem systemów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, w tym budową i modernizacją PSZOK, stacji magazynowych i przeładunkowych odpadów selektywnie zebranych wraz z innymi elementami systemów selektywnej zbiórki odpadów, rekomendacje obejmują:

- Działanie stanowić powinno odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO oraz na działania ujęte bezpośrednio w WPGO. Elementem uzupełniającym część inwestycyjną powinny być kampanie edukacyjne w zakresie zwiększenia zasięgu i poprawy jakości selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz wzmocnienie systemów kontroli nad odpadami.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie będzie częściowo kontynuacją działania 3.7 RPO WZ2014-2020 Rozwój gospodarki odpadami komunalnymi.

W sektorze środowiskowym związanym z budową i rozbudową instalacji do recyklingu, w tym linii sortowania odpadów selektywnie zebranych, instalacji recyklingu organicznego, a także produkcji pelletu z odpadów drzewnych rekomendacje obejmują:

- Projekty powinny stanowić odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO oraz na działania ujęte bezpośrednio w WPGO. Jak również odpowiedź na zapotrzebowanie przez inne niż JST jednostki. Elementy uzupełniające część inwestycyjną powinny stanowić kampanie edukacyjne w zakresie zwiększenia zasięgu i poprawy jakości selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz wzmocnienie systemów kontroli nad odpadami.
- Projekty powinny dotyczyć kompleksowej inwestycji w zakresie rozwoju systemu gospodarki odpadami komunalnymi, tj. projekt powinien przewidywać różne elementy systemu gospodarki odpadami: budowa linii sortowniczej, instalacji recyklingu, kampania edukacyjna.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż odpowiada na zapotrzebowanie i jest uwzględniona w zapisach dokumentów programowych. Stanowi jednak nowe działanie.

W sektorze środowiskowym związanym z rekultywacją terenów zdegradowanych, w tym rekultywacją składowisk, likwidacją dzikich wysypisk oraz usuwania porzuconych odpadów rekomendacje obejmują:

- Realizacja projektów polegająca na nadaniu lub przywróceniu terenom zdegradowanym wartości użytkowych. W ramach projektu koszty kwalifikowane dotyczyć mogą instalacji wytwarzania OZE na terenach rewitalizowanych. Działanie stanowić powinno odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO.
- Realizacja projektów może również polegać na usunięciu źródła degradacji i niebezpieczeństwa dla środowiska. W efekcie powstanie miejsce nieużytkowe, ale zabezpieczone przed szkodliwym działaniem. Jak wskazują eksperci, miejsca nieużytkowe,

pozostawione „samym sobie”, są bardzo cennymi i ważnymi elementami środowiska przyrodniczego, zwykle cenniejszymi niż miejsca specjalnie kształtowanie.

Obszar gospodarki wodno-ściekowa obejmuje redukcję zapotrzebowania na wodę, zaopatrzenie w wodę oraz ochronę wód powierzchniowych i podziemnych.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż odpowiada na zapotrzebowanie i jest uwzględniona w zapisach dokumentów programowych. Stanowi jednak nowe działanie.

W sektorze środowiskowym związanym z budową, rozbudową lub modernizacją oczyszczalni ścieków rekomendacje obejmują:

- Realizację projektów, które powinny stanowić odpowiedź na zapotrzebowanie JST wskazane w VI aktualizacji KPOŚK. Przedmiotem projektu może być budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do oczyszczania ścieków w aglomeracjach uwzględnionych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych, w tym w szczególności w pasie nadbrzeżnym.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie stanowić będzie kontynuację działania 3.6 Wsparcie rozwoju systemów oczyszczania ścieków RPO WZ 2014-2020 i będzie odpowiedzią na aktualną diagnozę potrzeb.

W sektorze środowiskowym związanym z budową, rozbudową lub modernizacją sieci kanalizacyjnych rekomendacje obejmują:

- Realizację projektów, które powinny stanowić odpowiedź na zapotrzebowanie JST wskazane w VI AKPOŚK. Przedmiotem projektu może być budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do odprowadzania ścieków w aglomeracjach uwzględnionych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych (2 tys. RLM do 10 tys. RLM). Należy również uwzględnić fakt, iż wyzwania stawiane przez KE są wyższe niż powyżej wskazane. Oczekuje się iż w ramach funduszy europejskich, realizacja obejmie projekty, które będą prowadzić do pełnej zgodności z Dyrektywą ściekową i tylko w aglomeracjach od 10 tys. do 15 tys. RLM. Dopiero po osiągnięciu pełnej zgodności z dyrektywą możliwe byłoby wsparcie w pozostałym zakresie. Rekomenduje się, aby uwzględnić także możliwość finansowania budowy / rozbudowy sieci wodociągowych jako element uzupełniający projekt.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie stanowić będzie kontynuację działania 3.5 Wsparcie rozwoju sieci wodociągowych oraz 3.6 Wsparcie rozwoju systemów oczyszczania ścieków RPO WZ 2014-2020.

W sektorze środowiskowym związanym ze zrównoważoną niebieską gospodarką rekomendacje obejmują:

- Realizację projektów, których tematyką będą działania w zakresie ograniczenia wpływu na środowisko i klimat niebieskiej gospodarki (w tym rybołówstwa, akwakultury, turystyki przybrzeżnej, transportu morskiego, działalności portowej i przemysłu stoczniowego). Przedmiotem projektu mogą być innowacyjne działania, w tym zastosowanie innowacyjnych technologii związanych z niebieską gospodarką, np. odbudowę ekosystemów morskich, dekarbonizację transportu morskiego, ekologizację portów, ośrodków wypoczynkowych,

marin, recyklingu statków morskich i morskich turbin wiatrowych, ograniczeniem zanieczyszczenia wód morskich tworzywami sztucznymi i mikrodrobinami plastiku, przeciwdziałaniem zakwitowi sinic, etc. Działanie jest odpowiedzią na nową politykę Komisji Europejskiej w zakresie zrównoważonej niebieskiej gospodarki (18/05/2021).

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż jest odpowiedzią na nową politykę Komisji Europejskiej w zakresie zrównoważonej niebieskiej gospodarki (18/05/2021).

Obszar dotyczący zmiany klimatu obejmuje mitygację zmian klimatu (w szczególności zwiększenie udziału OZE w bilansie energetycznym) oraz działania adaptacyjne (w tym ostrzeganie przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych).

W sektorze środowiskowym związanym z rozwojem energetyki opartej na OZE rekomendacje obejmują:

- rozwój i wykorzystanie OZE, w szczególności produkcji i magazynowania energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu o biomasę, energię wodną, wiatrową, energię geotermalną. Działania powinny obejmować rozwój jednostek wytwórczych, magazynowanie i przesyłanie energii, tworzenie klastrów lub spółdzielni energetycznych. Działanie jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie większego wykorzystania potencjału energii odnawialnej w regionie i identyfikowany potencjał województwa w tym zakresie.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie większego wykorzystania potencjału energii odnawialnej w regionie i zidentyfikowany potencjał województwa w tym zakresie.

W sektorze środowiskowym związanym z adaptacją do zmian klimatycznych rekomendacje obejmują:

- realizację projektów zwiększających adaptację infrastruktury do zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem miast. Projekty zorientowane powinny być na zmniejszenie skali miejskiej wyspy ciepła, dostosowanie infrastruktury do lepszego zagospodarowania wód opadowych, kształtowania zieleni miejskiej. Finansowanie mogą uzyskać projekty rozwoju „zielono-niebieskiej” infrastruktury, likwidacji powierzchni nieprzepuszczalnych, budowy systemów zagospodarowania wód opadowych oraz rozwoju terenów zieleni w miastach, a także informowania i ostrzegania przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych. Proponowane działania są odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.

Rekomendacja jest uzasadniona gdyż jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.

W sektorze środowiskowym związanym z małą i mikro retencją na terenach pozamiejskich rekomendacje obejmują:

- realizację projektów, których celem powinna być adaptacja do zwiększonej intensywności opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego. Projekty dotyczyć mogą zastosowania rozwiązań zwiększających małą retencję wodną i wykorzystywanie wody opadowej, rozwój lub odtworzenie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę. Jak również mogą dotyczyć budowy lub modernizacji urządzeń wodnych małej retencji.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie jest kontynuacją działania 3.1 RPO WZ 2014-2020, z rozszerzonym katalogiem beneficjentów i zakresem interwencji.

Poniżej rekomendacje dotyczą obszaru Bioróżnorodności, który obejmuje ochronę ekosystemów (i ich poszczególnych elementów przyrodniczych, w tym gleb), ochronę cennych siedlisk i zagrożonych gatunków w tym działania instytucjonalne, edukacyjne, podnoszące świadomość mieszkańców i turystów w zakresie dziedzictwa przyrodniczego.

W sektorze środowiskowym związanym ze wsparciem instytucjonalnych form ochrony przyrody i krajobrazu rekomendacje obejmują:

- działania obejmujące wsparcie instytucjonalnych form ochrony przyrody w zakresie tworzenia planów ochrony parków krajobrazowych, monitoringu obszarów chronionych, utworzenia nowych obszarów chronionych. Z zastrzeżeniem, że takiemu wsparciu musi towarzyszyć stabilne (nie tylko w skali jednej perspektywy finansowej) finansowanie wykonywania zadań ujętych w planie. Plan taki musi zakładać zatem propozycje projektów oraz źródła ich finansowania.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie jest kontynuacją działania 4.6 RPO WZ 2014-2020, z rozszerzonym zakresem interwencji.

W sektorze środowiskowym związanym z zachowaniem lub przywróceniem właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków rekomendacje obejmują:

- realizację projektów zorientowanych na wdrażanie działań ochronnych związanych z poprawą stanu ekosystemów, siedlisk i poszczególnych gatunków (działania ochrony czynnej i biernej), identyfikacji miejsc występowania oraz eliminacji gatunków obcych w tym inwazyjnych, poprzez ochronę naturalnych zbiorowisk roślin.

Rekomendacja jest uzasadniona, jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwania związane z zachowaniem lub przywróceniem właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków.

W sektorze środowiskowym związanym z rozwojem ekoturystyki i turystyki zrównoważonej, korzystającej z zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych rekomendacje obejmują:

- Zgodnie z koncepcją koncentracji/rozproszenia ruchu turystycznego dla właściwego zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych możliwa jest alternatywa, należy dążyć do skupienia ruchu turystycznego w określonych miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze). Polega to na takim zagospodarowaniu obszarów chronionych, aby większość turystów przebywała na specjalnie wybranych w tym celu miejscach lub terenach (określanych przez planistów mianem „dzbanków z miodem” – ang. „honeypots”). Zazwyczaj w miejscach tych lokalizowane są parkingi dla samochodów, miejsca piknikowe, punkty informacji turystycznej, toalety itp., a czasami również placówki gastronomiczne, pola biwakowe, kempingi itd. W niektórych przypadkach zagospodarowanie turystyczne w takich miejscach może być wzbogacone o urządzenia i usługi rekreacyjno-sportowe, sklepy, a nawet muzea przyrodnicze czy przyrodniczo-etnograficzne. Możliwe powinny być też działania na rzecz takiego rozproszenia ruchu turystycznego, aby obecność nielicznych (np. w przeliczeniu na jednostkę powierzchni) turystów nie stwarzała zagrożenia dla zasobów przyrodniczych terenu.

Rekomendacja jest uzasadniona, jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwania związane z rozwojem ekoturystyki i turystyki zrównoważonej, korzystającej z zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych oraz jest zgodne z dokumentami programowymi.

Z punktu widzenia charakteru wsparcia, najbardziej trafne będą wskaźniki mierzące przede wszystkim fizyczne efekty projektów (np. "Odsetek oczyszczalni spełniających łącznie 3 warunki zgodności z dyrektywą (art. 3, 4, 5.2 oraz 10) 91/271/EWG w ogólnej liczbie oczyszczalni ") oraz liczbę osób korzystających z tych efektów (np. "Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków"), bez znaczącego rozdrobnienia i szczegółowego wskazywania grup docelowych – sytuacja społeczno-gospodarcza jest bowiem zmienna, a działania realizowane w ramach funduszy europejskich muszą być odpowiednio elastyczne, by dostosować się do tej zmienności.

Poniżej przedstawiono propozycję rekomendacji wraz z przypisaniem Sektora do którego się odnoszą, a także z propozycją specyficznych kryteriów (szczegółowych) wpływających na wybór projektów w danym obszarze dla nowej perspektywy finansowej 2021 – 2027, a także propozycje wskaźników pomiaru efektów interwencji w danym obszarze.

Sektor (i jego zakres)	Lp.	Propozycja kierunku wsparcia dla nowej perspektywy finansowej 2021-2027 w ramach RPO WZ z wyszczególnieniem grup społecznych mieszkańców regionu, wraz z uzasadnieniem	Propozycja specyficznych kryteriów (szczegółowych) wpływających na wybór projektów w danym obszarze dla nowej perspektywy finansowej 2021-2027	Propozycja wskaźników pomiaru efektów interwencji w danym obszarze
Gospodarka niskoemisyjna (ochrona powietrza) W sektorze uwzględniono aspekty związane z ochroną powietrza, tj. ograniczeniem niskiej emisji w celu zapewnienia standardów jakości powietrza (redukcja emisji PM10, PM2.5, BaP), a korelujące z nimi związane ze wzrostem efektywności energetycznej, zwiększeniem udziału OZE w bilansie energetycznym i	1	<p>Efektywność energetyczna i wymiana wysokoemisyjnych źródeł ciepła na paliwa stałe, połączona z termomodernizacją budynków.</p> <p>Rekomendacja dotyczy objęcia wymianą źródeł ciepła w budynkach mieszkalnych lub poszczególnych lokalach mieszkalnych, a także budynkach użyteczności publicznej.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego.</p> <p>Typy beneficjentów: JST, jednostki organizacyjne JST, ich związki, porozumienia i stowarzyszenia, przedsiębiorstwa komunalne.</p> <p>W projektach należy przewidzieć możliwe szerokie grono odbiorców końcowych, w tym właścicieli budynków jednorodzinnych i wielolokalowych, właścicieli poszczególnych lokali w budynkach wielolokalowych, wspólnoty mieszkaniowe i spółdzielnie. Działaniem powinno się objąć także budynki komunalne i użyteczności publicznej.</p> <p>Jako element uzupełniający projekty należy przewidzieć uproszczone oceny energetyczne i klimatyczne budynków lub lokali, kampanie edukacyjne w zakresie zdrowotnych aspektów zanieczyszczenia powietrza i konieczności wymiany wysokoemisyjnych źródeł ogrzewania gospodarstw domowych, w tym także lokalne systemy informowania o stanie jakości powietrza, prezentujące dane o bieżącej jakości powietrza z wykorzystaniem czujników niskokosztowych.</p> <p>Rekomenduje się oddzielne konkursy i alokacje na każdy typ beneficjenta końcowego (typ nieruchomości).</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wcześniejsze przeprowadzenie uproszczonych ocen energetycznych i klimatycznych nieruchomości uczestniczących w projekcie stwierdzających możliwe do uzyskania efekty ekologiczne, energetyczne i klimatyczne 2. Redukcja emisji CO₂ co najmniej o 30% w każdej wspieranej inwestycji 3. Redukcja EP co najmniej o 30% w każdej wspieranej inwestycji <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Efektywność redukcji PM10 (redukcja PM10/koszt realizacji) 2. Efektywność redukcji CO₂ (redukcja CO₂/koszt realizacji) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Redukcja emisji pyłu PM10 do powietrza z sektora komunalno-bytowego 2. Redukcja emisji pyłu PM2,5 do powietrza z sektora komunalno-bytowego 3. Redukcja emisji benzo(a)pirenu do powietrza z sektora komunalno-bytowego 4. Redukcja emisji gazów cieplarnianych [tony równoważnika CO₂] z sektora komunalno-bytowego 5. Liczba zlikwidowanych lub zmodernizowanych indywidualnych źródeł ciepła 6. Zmniejszenie rocznego zużycia energii pierwotnej w budynkach 7. Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków

redukcją emisji CO2 w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej.		Wsparcie będzie kontynuacją działań 2.5, 2.6, 2.7, 2.15 (<i>Zachodniopomorski Program Antysmogowy</i>) RPO WZ 2014-2020.	3. Lokalizacja działań na obszarach przekroczeń standardów jakości powietrza wyznaczonych w ocenie jakości powietrza	
Natomiast pozostałe aspekty związane z mitygacją zmian klimatu ujęto w sektorze „zmiany klimatu”.	2	<p>Rozwój zeroemisyjnego transportu publicznego.</p> <p>W ramach działania realizowane będą projekty w zakresie budowy lub rozbudowy infrastruktury zintegrowanego systemu transportu publicznego w celu ograniczenia ruchu drogowego w centrach miast, w tym zakup zeroemisyjnego taboru transportu miejskiego, zakup i montaż publicznych stacji ładowania pojazdów elektrycznych oraz rozwiązań uzupełniających komunikację publiczną, opartych o rozwiązania zeroemisyjne (np. systemy carsharing, systemy elektrycznych pojazdów transportu indywidualnego, systemy park&ride, bike&ride, etc).</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego</p> <p>Typy beneficjentów: przedsiębiorstwa świadczące usługi publicznego transport zbiorowego, JST, ich związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne JST, organizacje pozarządowe, zarządcy infrastruktury kolejowej, państwowe jednostki budżetowe, przedsiębiorstwa.</p> <p>Jako element uzupełniający projekty należy przewidzieć kampanie edukacyjne zachęcające do korzystania z transportu publicznego i zeroemisyjnego, a także systemów zarządzania mobilnością (np. zintegrowany bilet) i informowania o bieżącym stanie jakości powietrza.</p> <p>Działanie będzie kontynuacją działania 2.1, 2.2, 2.3, 2.4 RPO WZ 2014-2020 w ramach <i>Zrównoważonej multimodalnej mobilność miejskiej</i>.</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Projekt musi zwiększyć atrakcyjność publicznego zeroemisyjnego transportu zbiorowego 2. Projekt musi przyczyniać się do ograniczenia transportu indywidualnego w centrach miast 3. Projekt musi wynikać z dokumentów planistycznych z poziomu wojewódzkiego lub lokalnego (np. strategia elektromobilności) <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Efektywność redukcji emisji CO₂ 2. Efektywność redukcji emisji PM10 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba zakupionych zeroemisyjnych jednostek taboru pasażerskiego w publicznym transporcie zbiorowym komunikacji miejskiej 2. Liczba uruchomionych publicznych stacji ładowania pojazdów elektrycznych 3. Liczba wspartych rozwiązań uzupełniających komunikację publiczną opartych o rozwiązania zeroemisyjne
Gospodarka obiegu zamkniętego	1	Organizacja i usprawnianie systemów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, w tym budowa i modernizacja PSZOK, stacji magazynowych i przeładunkowych odpadów selektywnie zebranych wraz z innymi elementami systemów selektywnej zbiórki odpadów.	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ujęcie projektu w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odsetek odpadów zebranych selektywnie w relacji do ogółu masy zebranych odpadów 2. Liczba wspartych PSZOK

<p>Sektor obejmuje minimalizację wytwarzania odpadów na każdym etapie cyklu życia produktów, recykling (w tym selektywną zbiórkę) oraz przywracanie do użytkowania terenów zanieczyszczonych i zdegradowanych.</p>		<p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich partnerstwa, związki międzygminne i spółki komunalne oraz inne podmioty realizujące działania publiczne w formule in-house.</p> <p>Działanie stanowić powinno odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO oraz na działania ujęte bezpośrednio w WPGO.</p> <p>Elementem uzupełniającym część inwestycyjną powinny być kampanie edukacyjne w zakresie zwiększenia zasięgu i poprawy jakości selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz wzmocnienie systemów kontroli nad odpadami.</p> <p>Działanie będzie kontynuacją działania 3.7 RPO WZ2014-2020 <i>Rozwój gospodarki odpadami komunalnymi</i>.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 2. Projekt dot. budowy lub rozbudowy PSZOK 3. Uwzględnienie w projekcie działań w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów 4. Projekt oparty o selektywną zbiórkę odpadów u źródła <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Projekt dotyczy kompleksowej inwestycji w zakresie rozwoju systemu gospodarki odpadami komunalnymi, tj. projekt przewiduje różne elementy systemu gospodarki odpadami: budowa PSZOK, budowa stacji przeładunkowych odpadów selektywnie zebranych, urządzenia do selektywnej zbiórki odpadów, kampania edukacyjna. 2. Planowana masa odpadów przewidywana do selektywnej zbiórki w wyniku realizacji projektu 3. Liczba rodzajów (kodów) odpadów komunalnych objętych selektywnym zbieraniem w punktach selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK) 	<ol style="list-style-type: none"> 3. Wydajność urządzeń do recyklingu powstałych w wyniku realizacji projektu
--	--	---	--	---

			<p>4. Liczba rodzajów (kodów) odpadów niebezpiecznych wyselekcjonowanych ze strumienia odpadów komunalnych, zbieranych na PSZOK</p> <p>5. Dodatkowe punkty jeśli projekt zakłada budowę pierwszego PSZOK w gminie</p> <p>6. Dodatkowe punkty jeśli w projekcie przewidziano organizację punktu wymiany rzeczy używanych i/lub punktu napraw</p> <p>7. Dostępność PSZOK osiągnięta po zakończeniu realizacji projektu - liczba dni w tygodniu, w których PSZOK będzie czynny</p>	
	2	<p>Budowa i rozbudowa instalacji do recyklingu, w tym linii sortowania odpadów selektywnie zebranych, instalacji recyklingu organicznego, a także produkcji pelletu z odpadów drzewnych.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich partnerstwa, związki międzygminne i spółki komunalne oraz inne podmioty realizujące działania publiczne w formule in-house.</p> <p>Działanie stanowić powinno odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO oraz na działania ujęte bezpośrednio w WPGO.</p> <p>Elementy uzupełniające część inwestycyjną powinny stanowić kampanie edukacyjne w zakresie zwiększenia zasięgu i poprawy jakości selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz wzmocnienie systemów kontroli nad odpadami.</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ujęcie projektu w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO 2. Uwzględnienie w projekcie działań w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów 3. Projekt oparty o selektywną zbiórkę odpadów u źródła <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wydajność instalacji do recyklingu odpadów komunalnych selektywnie 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odsetek odpadów poddanych recyklingowi w relacji do ogółu masy zebranych odpadów 2. Liczba wspartych instalacji recyklingu 3. Wzrost zdolności recyklingu odpadów komunalnych

		Działanie nowe.	<p>zebranych uruchomionych w ramach projektu</p> <p>2. Projekt dotyczy kompleksowej inwestycji w zakresie rozwoju systemu gospodarki odpadami komunalnymi, tj. projekt przewiduje różne elementy systemu gospodarki odpadami: budowa linii sortowniczej, instalacji recyklingu, kampania edukacyjna</p> <p>3. Liczba rodzajów (kodów) odpadów komunalnych objętych recyklingiem w projekcie</p>	
	3	<p>Rekultywacja terenów zdegradowanych, w tym rekultywacja składowisk, likwidacja dzikich wysypisk oraz usuwanie porzuconych odpadów.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich partnerstwa, związki międzygminne i spółki komunalne oraz inne podmioty realizujące działania publiczne w formule in-house.</p> <p>Działanie dotyczyć ma nadania lub przywrócenia terenom zdegradowanym wartości użytkowych. W ramach projektu koszty kwalifikowane dotyczyć mogą instalacji wytwarzania OZE na terenach rewitalizowanych.</p> <p>Działanie stanowić powinno odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO, w szczególności w zakresie rekultywacji składowisk.</p> <p>Działanie nowe.</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <p>1. W przypadku rekultywacji składowiska - ujęcie projektu w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO</p> <p>Kryteria punktowane:</p> <p>1. Wkład własny większy od minimalnego (promujący montaż finansowe np. ze środkami NFOŚ)</p> <p>2. Rekultywacja terenu w kierunku budowy nowych elementów systemów gospodarki odpadami (np. PSZOK)</p>	

			3. Uwzględnienie wytwarzania energii ze źródeł OZE	
Gospodarka wodno-ściekowa Obejmuje redukcję zapotrzebowania na wodę, zaopatrzenie w wodę oraz ochronę wód powierzchniowych i podziemnych oraz wód morskich.	1	Budowa, rozbudowa lub modernizacja oczyszczalni ścieków. Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego. Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST, przedsiębiorcy będących podmiotami zbiorowego zaopatrzenia w wodę i/lub zbiorowego odprowadzania i oczyszczania ścieków. Działanie stanowić ma odpowiedź na zapotrzebowanie JST wskazane w VI aktualizacji KPOŚK. Przedmiotem projektu może być budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do oczyszczania ścieków w aglomeracjach uwzględnionych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych, w tym w szczególności w pasie nadbrzeżnym. Działanie stanowić będzie kontynuację działania 3.6 <i>Wsparcie rozwoju systemów oczyszczania ścieków</i> RPO WZ 2014-2020 i będzie odpowiedzią na aktualną diagnozę potrzeb.	Kryteria bezwzględne: 1. Ujęcie inwestycji w VI AKPOŚK 2. Wielkość aglomeracji 2-10 tys. RLM 3. Spełnienie wymogów dyrektywy Rady 91/271/EWG w sprawie oczyszczania ścieków komunalnych Kryteria punktowane: 1. Nakład jednostkowy: koszt kwalifikowany inwestycji /wielkość redukcji ładunku ścieków poddanych oczyszczaniu 2. Nakład jednostkowy: koszt kwalifikowany inwestycji /liczba odbiorców 3. Lokalizacja projektu obsługująca obszar wrażliwy (chroniony lub nadbrzeżny) 4. Sposób zagospodarowania osadów ściekowych 5. Zastosowanie technologii wykorzystujących odnawialne źródła energii	1. Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków 2. Odsetek oczyszczalni spełniających łącznie 3 warunki zgodności z dyrektywą (art. 3, 4, 5.2 oraz 10) 91/271/EWG w ogólnej liczbie oczyszczalni 3. Liczba wspartych oczyszczalni ścieków komunalnych
	2	Budowa, rozbudowa lub modernizacja sieci kanalizacyjnych. Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego.	Kryteria bezwzględne: 1. Ujęcie inwestycji w VI AKPOŚK	2. Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków

	<p>Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST, przedsiębiorcy będących podmiotami zbiorowego zaopatrzenia w wodę i/lub zbiorowego odprowadzania i oczyszczania ścieków.</p> <p>Działanie stanowić ma odpowiedź na zapotrzebowanie JST wskazane w VI AKPOŚK. Przedmiotem projektu może być budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do odprowadzania ścieków w aglomeracjach uwzględnionych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych (2 tys. RLM do 10 tys. RLM). Rekomenduje się, aby uwzględnić także możliwość finansowania budowy / rozbudowy sieci wodociągowych jako element uzupełniający projekt.</p> <p>Działanie stanowić będzie kontynuację działania 3.5 <i>Wsparcie rozwoju sieci wodociągowych</i> oraz 3.6 <i>Wsparcie rozwoju systemów oczyszczania ścieków</i> RPO WZ 2014-2020.</p>	<p>2. Element projektu dot. zaopatrzenia w wodę stanowi mniejszą część projektu</p> <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Nakład jednostkowy: koszt kwalifikowany inwestycji / długość sieci kanalizacyjnej2. Nakład jednostkowy: koszt kwalifikowany inwestycji / liczba odbiorców3. Lokalizacja projektu na obszarze wrażliwym (chronionym)4. Dotychczasowy stopień skanalizowania aglomeracji (preferencja dla aglomeracji o niższym poziomie skanalizowania)5. Liczba nowych RLM, która w wyniku realizacji projektu zostanie przyłączona do wybudowanej/ zmodernizowanej kanalizacji <p>1.</p>	<ol style="list-style-type: none">3. Długość wybudowanej lub zmodernizowanej sieci kanalizacji sanitarnej4. Liczba osób korzystających z ulepszanego oczyszczania ścieków5. Liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszanego zaopatrzenia w wodę
3	<p>Zrównoważona niebieska gospodarka.</p> <p>Tematyką projektów będą działania w zakresie ograniczenia wpływu na środowisko i klimat niebieskiej gospodarki (w tym rybołówstwa, akwakultury, turystyki przybrzeżnej, transportu morskiego, działalności portowej i przemysłu stoczniowego).</p> <p>Przedmiotem projektu mogą być innowacyjne działania, w tym zastosowanie innowacyjnych technologii związanych z niebieską gospodarką, np. odbudowę</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <p>-</p> <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Liczba utworzonych nowych miejsc pracy2. Projekt dotyczy innowacji produktowej lub procesowej	<ol style="list-style-type: none">1. Liczba przedsiębiorstw współpracujących z ośrodkami badawczymi2. Redukcja ładunku zanieczyszczeń uwalnianego do wód morskich

		<p>ekosystemów morskich, dekarbonizacją transportu morskiego, ekologizacją portów, ośrodków wypoczynkowych, marin, recyklingu statków morskich i morskich turbin wiatrowych, ograniczeniem zanieczyszczenia wód morskich tworzywami sztucznymi i mikrodrobinami plastiku, przeciwdziałaniem zakwitowi sinic, etc.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST, przedsiębiorstwa, NGOsy, wyższe uczelnie i sektor B+R.</p> <p>Działanie nowe. Jest odpowiedzią na nową politykę Komisji Europejskiej w zakresie zrównoważonej niebieskiej gospodarki (18/05/2021).</p>	<p>3. Preferencje dla projektów dotyczących: morskiej energii odnawialnej, dekarbonizacji transportu morskiego, ekologizacji portów, turystyki przybrzeżnej</p> <p>4. Skala innowacyjności produktów/usług/technologii będących rezultatem projektu</p> <p>5. Projekt realizowany we współpracy z sektorem B+R.</p> <p>6. Preferencje dla projektów: ograniczających emisję substancji do powietrza, emisję CO₂, emisję zanieczyszczeń do wód, zwiększających wykorzystanie OZE</p>	
<p>Zmiany klimatu</p> <p>Obejmuje mitygację zmian klimatu (w szczególności zwiększenie udziału OZE w bilansie energetycznym) oraz działania adaptacyjne (w tym ostrzeganie przed zagrożeniami)</p>	<p>1</p>	<p>Rozwój energetyki opartej na OZE.</p> <p>Przedmiotem działania jest rozwój i wykorzystanie OZE, w szczególności produkcja i magazynowanie energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu o biomasę, energię wodną, wiatrową, energię geotermalną.</p> <p>Działanie obejmuje rozwój jednostek wytwórczych, magazynowanie i przesyłanie energii, tworzenie klastrów lub spółdzielni energetycznych.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa.</p> <p>Typy beneficjentów: przedsiębiorcy, przedsiębiorcy energetyczni, JST, ich związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne JST, jednostki sektora finansów publicznych, szkoły wyższe, kościoły i związki wyznaniowe, wspólnoty mieszkaniowe, spółdzielnie mieszkaniowe, instytucje oświatowe i opiekuńcze, zakłady opieki zdrowotnej, grupy producentów rolnych, organy administracji rządowej prowadzące szkoły, organizacje</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <p>1. Uwzględnienie planowanej instalacji w planowaniu przestrzennym na poziomie wojewódzkim i lokalnym</p> <p>Kryteria punktowane:</p> <p>1. Efektywność inwestycji (nakład finansowy do planowanego uzysku 1 MWh energii z OZE)</p> <p>2. Wielkość redukcji emisji CO₂</p> <p>3. Wielkość redukcji emisji PM10</p>	<p>1. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem</p> <p>2. Redukcja emisji gazów cieplarnianych [tony równoważnika CO₂]</p> <p>3. Liczba jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE</p> <p>4. Dodatkowa zdolność wytwarzania energii z OZE</p>

wynikającymi z warunków pogodowych)		<p>pozarządowe, PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne, partnerstwa wymienionych podmiotów.</p> <p>Działanie jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie większego wykorzystania potencjału energii odnawialnej w regionie i zidentyfikowany potencjał województwa w tym zakresie.</p>	<p>4. Kompleksowość (premiowane powinny być projekty, w których przewidziano każdy z elementów: rozwój jednostek wytwórczych, magazynowanie, przesyłanie energii, tworzenie klastrów lub spółdzielni energetycznych)</p>	
	2	<p>Adaptacja do zmian klimatycznych.</p> <p>Realizacja projektów zwiększających adaptację infrastruktury do zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem miast. Projekty zorientowane powinny być na zmniejszenie skali miejskiej wyspy ciepła, dostosowanie infrastruktury do lepszego zagospodarowania wód opadowych, kształtowania zieleni miejskiej. Finansowanie mogą uzyskać projekty rozwoju „zielono-niebieskiej” infrastruktury, likwidacji powierzchni nieprzepuszczalnych, budowy systemów zagospodarowania wód opadowych oraz rozwoju terenów zieleni w miastach, a także informowania i ostrzegania przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych. Proponowane działania są odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST.</p> <p>Działanie nowe. Jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Spójność z miejskim planem adaptacji do zmian klimatu (dla miast pow. 20 tys. mieszkańców) <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Przyrost powierzchni zielonej w mieście w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (szt./1000 mieszkańców) 2. Kompleksowość projektu – projekt przewiduje wiele elementów dotyczących ograniczenia wyspy ciepła, dostosowanie infrastruktury do lepszego zagospodarowania wód opadowych zwiększenia terenów zielonych, likwidacji powierzchni nieprzepuszczalnych 3. Projekt przewiduje rozwiązania z zakresu informowania i ostrzegania 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba urządzeń wodnych z zakresu zagospodarowania wód opadowych i ochrony przeciwpowodziowej, wybudowana w ramach projektów 2. Objętość retencjonowanej wody 3. Powierzchnia nowozasadzonej zieleni w miastach 4. Zasięg zrealizowanych przedsięwzięć edukacyjno-promocyjnych oraz informacyjnych

			mieszkańców przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych 4. Realizacja projektu na obszarze rewitalizacji	
	3	<p>Mała i mikro retencja na terenach pozamiejskich.</p> <p>Przedmiotem projektów jest adaptacja do zwiększonej intensywności opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego. Projekty dotyczyć mogą budowy lub modernizacji urządzeń wodnych małej retencji, zastosowania rozwiązań zwiększających małą retencję wodną i wykorzystywanie wody opadowej, rozwój lub odtworzenie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST, MSP, NGOsy.</p> <p>Działanie jest kontynuacją działania 3.1 RPO WZ 2014-2020, z rozszerzonym katalogiem beneficjentów i zakresem interwencji.</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <p>-</p> <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Komplementarność. Projekt jest związany z innymi przedsięwzięciami dotyczącymi ochrony środowiska lub gospodarowania zasobów wodnych 2. Powierzchnia oddziaływania projektu 3. Pojemność obiektów spowalniających odpływ wody 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pojemność obiektów małej retencji wodnej 2. Objętość retencjonowanej wody
<p>Bioróżnorodność</p> <p>Obejmuje ochronę ekosystemów (i ich poszczególnych elementów przyrodniczych, w tym gleb), ochronę cennych siedlisk i zagrożonych gatunków w tym</p>	1	<p>Wsparcie instytucjonalnych form ochrony przyrody i krajobrazu.</p> <p>Działanie dotyczyć ma wsparcia instytucjonalnych form ochrony przyrody w zakresie tworzenia planów ochrony parków krajobrazowych, monitoringu obszarów chronionych, utworzenia nowych obszarów chronionych.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST, PGL Lasy Państwowe.</p> <p>Działanie jest kontynuacją działania 4.6 RPO WZ 2014-2020, z rozszerzonym zakresem interwencji.</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Projekt dotyczy inwentaryzacji, planów ochrony lub monitoringu obszarów chronionych 2. Pozytywna opinia służb odpowiedzialnych za ochronę przyrody na obszarze, na którym realizowany będzie projekt <p>Kryteria punktowane:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odsetek obszarów chronionych posiadających zatwierdzone plany ochrony lub plany zadań ochronnych w stosunku do liczby obszarów, dla których plany ochrony i plany zadań ochronnych są wymagane

działania instytucjonalne, edukacyjne i promocję ekoturystyki			<ol style="list-style-type: none"> 1. Status istniejącego lub proponowanego do ochrony obszaru objętego projektem 2. Stopień zagrożenia siedliska lub gatunku (status) lub dotyczy ograniczenia presji gatunków obcych 3. Zasięg terytorialny projektu 	
	2	<p>Zachowanie lub przywrócenie właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków.</p> <p>Działania dotyczyć będą wdrażania działań ochronnych związanych z poprawą stanu ekosystemów, siedlisk i poszczególnych gatunków (działania ochrony czynnej i biernej), identyfikacji miejsc występowania oraz eliminacji gatunków obcych w tym inwazyjnych, ochrony brzegów morskich, wałów wydmowych oraz eliminacja niszczenia brzegów klifowych morza, poprzez ochronę naturalnych zbiorowisk roślin.</p> <p>Grupy docelowe: mieszkańcy województwa.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST, RDOŚ, Parki Narodowe, PGL Lasy Państwowe, Urząd Morski w Szczecinie, NGOsy.</p>	<p>Kryteria bezwzględne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zgodność z przepisami prawa krajowego i unijnego <p>Kryteria punktowane</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Komplementarność (umiejscowienie projektów na obszarach, w których już podjęto działania mające na celu przywrócenie właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków) 2. Rzetelność danych 3. Ranga obszaru, którego dotyczy projekt 4. Powierzchnia realizacji projektu - obszar objęty efektami projektu 5. Znaczenie gatunku lub siedliska dla europejskich lub krajowych zasobów 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony.
	3	Rozwój ekoturystyki i turystyki zrównoważonej, korzystającej z zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych	Kryteria bezwzględne:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba wspartych obiektów.

		<p>Zgodnie z koncepcją koncentracji/rozproszenia ruchu turystycznego dla właściwego zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych możliwa jest alternatywa, należy dążyć do skupienia ruchu turystycznego w określonych miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze). Polega to na takim zagospodarowaniu obszarów chronionych, aby większość turystów przebywała na specjalnie wybranych w tym celu miejscach lub terenach (określanych przez planistów mianem „dzbanków z miodem” – ang. „honeypots”). Zazwyczaj w miejscach tych lokalizowane są parkingi dla samochodów, miejsca piknikowe, punkty informacji turystycznej, toalety itp., a czasami również placówki gastronomiczne, pola biwakowe, kempingi itd. W niektórych przypadkach zagospodarowanie turystyczne w takich miejscach może być wzbogacone o urządzenia i usługi rekreacyjno-sportowe, sklepy, a nawet muzea przyrodnicze czy przyrodniczo-etnograficzne.</p> <p>Typy beneficjentów: JST i ich związki, jednostki organizacyjne JST, RDOŚ, Parki Narodowe, PGL Lasy Państwowe, Urząd Morski w Szczecinie, NGOsy</p>	<p>1. Zgodność z przepisami prawa krajowego i unijnego</p> <p>Kryteria punktowane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Skala popytu – liczba odbiorców 2. Komplementarność (umiejscowienie projektu na obszarach, w których już wyznaczono specjalna strefę dla turystów) 3. Partnerstwo w realizacji projektu 4. Wykorzystanie źródeł OZE 	
--	--	---	---	--

Instrumenty finansowe i wsparcie dotacyjne.

W ramach RPO WZ 2014 – 2020 dla PI 4e, 4c, 4a, 4g, 6e, przypisanych do obszaru gospodarki niskoemisyjnej określono, iż na podstawie oceny ex ante instrumentów finansowych IZ RPO WZ podjęła decyzję o niestosowaniu instrumentów finansowych w ramach przedmiotowych PI. W przypadku PI 6a, przyporządkowanego do obszaru - Gospodarka obiegu zamkniętego (ochrona gleby), również nie zidentyfikowano wsparcia instrumentami zwrotnymi. Podobna sytuacja występuje w przypadku PI 6b – obszar tematyczny, Gospodarka wodno – ściekowa (ochrona wód), PI 5b – obszar tematyczny Zmiany klimatu (adaptacja, ostrzeganie przed zagrożeniami), PI 6d obszar tematyczny Bioróżnorodność (ochrona i wzmacnianie różnorodności biologicznej).

Instrumenty finansowe jak wskazują analizy powinny być stosowane tam, gdzie potencjał finansowy projektodawców jest na wysokim poziomie, a więc wsparcie w formie zwrotnej powinno być kierowane tylko do tych grup. W przypadku przedsięwzięć realizowanych przez przedsiębiorstwa, tam gdzie istnieją możliwości finansowe, rozważyć należy mechanizmy instrumentów zwrotnych, jak również możliwość pożyczek z umorzeniem, po osiągnięciu np. zakładanych poziomów wybranych wskaźników. Można zatem rozważyć wykorzystanie tych instrumentów w obszarze np. zwiększania efektywności energetycznej np. poprzez termomodernizację budynków, czy też np. w przypadku redukcji emisji gazów cieplarnianych, poprzez np. wymianę taboru komunikacji miejskiej na wodorowy, czy hybrydowy.

W trakcie analiz nie zidentyfikowano poszczególnych obszarów w ramach sektora środowiskowego, w których wprowadzenie instrumentów zwrotnych jest zasadne. W efekcie rekomenduje się podtrzymanie w analizowanych obszarach tematycznych wsparcia dotacyjnego. Analizowane w ramach Ewaluacji ex-ante instrumentów finansowych wdrażanych w województwie zachodniopomorskim w latach 2014-2020 przypadki, w których możliwe byłoby zastosowanie instrumentów zwrotnych, potwierdzają, iż wsparcie dotacyjne jest najefektywniejszym rozwiązaniem. Pomimo wskazania możliwości zastosowania instrumentów zwrotnych w przypadku takich inwestycji jak np. Instalacje wytwarzające energię elektryczną ze źródeł odnawialnych, a także instalacje kogeneracyjne, ostatecznie nie wprowadzono takiej opcji.

Rekomendacje – tabela

Tabela 3. Tabela rekomendacji - sektor środowiskowy

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
1.	Przestarzałe instalacje grzewcze w budynkach jednorodzinnych. s.63	Skierowanie wsparcia na możliwość wymiany źródeł ciepła.	IZ RPO WZ	Objęcie wymianą źródeł ciepła w budynkach mieszkalnych lub poszczególnych lokalach mieszkalnych, a także budynkach użyteczności publicznej.	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
2.	Duża liczba samochodów. Większość samochodów to pojazdy niespełniające norm emisji. s.63	Realizacja projektów w zakresie budowy lub rozbudowy infrastruktury zintegrowanego systemu transportu publicznego.	IZ RPO WZ	Realizacja projektów w zakresie budowy lub rozbudowy infrastruktury zintegrowanego systemu transportu publicznego w celu ograniczenia ruchu drogowego w centrach miast, w tym zakup zeroemisyjnego taboru transportu miejskiego, zakup i montaż publicznych stacji ładowania pojazdów elektrycznych oraz rozwiązań uzupełniających komunikację publiczną, opartych o rozwiązania zeroemisyjne (np. systemy carsharing, systemy elektrycznych pojazdów transportu indywidualnego,	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
				systemy park&ride, bike&ride, etc).		
3.	Rosnąca średnia temperatura powietrza Niskie opady atmosferyczne. Rosnąca liczba ekstremalnych zjawisk atmosferycznych. Niska świadomość społeczna i podmiotowa w zakresie oddziaływania zmian klimatu. s. 58.	Realizacja projektów zwiększających adaptację infrastruktury do zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem miast.	IZ RPO WZ	Realizacja projektów zwiększających adaptację infrastruktury do zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem miast. Projekty zorientowane na zmniejszenie skali miejskiej wyspy ciepła, dostosowanie infrastruktury do lepszego zagospodarowania wód opadowych, kształtowania zieleni miejskiej. Finasowanie projektów rozwoju „zielono-niebieskiej” infrastruktury, likwidacja powierzchni nieprzepuszczalnych, budowa systemów zagospodarowania wód opadowych oraz rozwoju terenów zieleni w miastach, a także informowania i ostrzegania przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych.	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
4.	Wraz ze zmieniającym się klimatem rośnie liczba ekstremalnych zjawisk pogodowych, w tym gwałtownych opadów atmosferycznych. Na	Realizacja projektów, których celem powinna być	IZ RPO WZ	Realizacja projektów, których celem powinna być adaptacja do zwiększonej intensywności	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	potrzeby niniejszej diagnozy zebrano dane Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej, obejmujące lata 2014-2019. Na podstawie zebranych danych ustalono liczbę zagrożeń spowodowanych gwałtownymi opadami atmosferycznymi. W całym kraju zanotowano ponad 109 tys. zagrożeń wynikających z gwałtownych opadów. 3,8 proc. wszystkich zagrożeń pochodziło z województwa zachodniopomorskiego. s. 58.	adaptacja do zwiększonej intensywności opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego.		opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego. Projekty dotyczyć mogą zastosowania rozwiązań zwiększających małą retencję wodną i wykorzystywanie wody opadowej, rozwój lub odtworzenie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę. Jak również mogą dotyczyć budowy lub modernizacji urządzeń wodnych małej retencji.		
5.	Mała liczba oczyszczalni ścieków. s.56.	Budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do oczyszczania ścieków.	IZ RPO WZ	Realizacja projektów, które powinny stanowić odpowiedź na zapotrzebowanie JST wskazane w VI aktualizacji KPOŚK. Przedmiotem projektu może być budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do oczyszczania ścieków w aglomeracjach uwzględnionych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych, w tym w	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
				szczegółności w pasie nadbrzeżnym.		
6.	Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie większego wykorzystania potencjału energii odnawialnej w regionie i zidentyfikowany potencjał województwa w tym zakresie. s.55.	Rozwój i wykorzystanie OZE, w szczególności produkcji i magazynowania energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu o biomasę, energię wodną, wiatrową, energię geotermalną.	IZ RPO WZ	Rozwój i wykorzystanie OZE, w szczególności produkcji i magazynowania energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu o biomasę, energię wodną, wiatrową, energię geotermalną. Działania powinny obejmować rozwój jednostek wytwórczych, magazynowanie i przesyłanie energii, tworzenie klastrów lub spółdzielni energetycznych. Działanie jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie większego wykorzystania potencjału energii odnawialnej w regionie i identyfikowany potencjał województwa w tym zakresie.	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna
7.	Na terenie województwa zachodniopomorskiego obszary prawnie chronione zajmują powierzchnię o wielkości blisko pół miliona hektarów. Jest to jeden z mniejszych wyników na tle innych regionów. Tylko cztery województwa (opolskie, śląskie, łódzkie i dolnośląskie) posiadają mniejszą	Działania obejmujące wsparcie instytucjonalnych form ochrony przyrody w zakresie tworzenia planów	IZ RPO WZ	Działania obejmujące wsparcie instytucjonalnych form ochrony przyrody w zakresie tworzenia planów ochrony parków krajobrazowych, monitoringu obszarów chronionych, utworzenia nowych obszarów	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	powierzchnię obszarów prawnie chronionych niż analizowane województwo. Pomimo faktu, iż powierzchnia obszarów chronionych w województwie zachodniopomorskim nie wybija się na tle innych regionów, to należy zauważyć bardzo pozytywną zmianę, polegającą na drugim wyniku w kraju pod względem przyrostu powierzchni obszarów chronionych w latach 2005-2019. W analizowanym województwie przyrost ten wyniósł 5 proc. Tylko w województwie łódzkim powierzchnia obszarów prawnie chronionych zwiększyła się w większym stopniu (o 19,1 proc.). Aż w siedmiu regionach zmniejszyła się powierzchnia tego typu obszarów. Choć w województwie zachodniopomorskim istotnie wzrosła powierzchnia obszarów prawnie chronionych, co należy ocenić pozytywnie, to zarazem udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem nadal utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie. W 2005 roku wynosił 20,8 proc., a na koniec 2019 roku 21,8 proc. Średnia obliczona dla kraju była w 2019 roku wyższa o 10,5 punktu proc. s.59.	ochrony parków krajobrazowych.		chronionych. Z zastrzeżeniem, że takiemu wsparciu musi towarzyszyć stabilne (nie tylko w skali jednej perspektywy finansowej) finansowanie wykonywania zadań ujętych w planie. Plan taki musi zakładać zatem propozycje projektów oraz źródła ich finansowania.		
8.	Zagrożeniem dla bioróżnorodności jest też rosnąca presja turystyczna i mieszkaniowa w szczególności na terenach nadmorskich. Rozwój	Skupienie ruchu turystycznego w określonych	IZ RPO WZ	Zgodnie z koncepcją koncentracji/rozproszenia ruchu turystycznego dla	IV kwartał 2022	Programowa operacyjna

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
	<p>turystyki i mieszkalnictwa niesie szereg zagrożeń dla bioróżnorodności. Po pierwsze, powoduje zmiany w krajobrazie (np. na skutek budowy nowych hoteli, domów czy innych obiektów zbiorowego zakwaterowania). Po drugie, zwiększa hałas (szczególnie w sezonie turystycznym) zakłócający spokój zwierząt. Po trzecie, przyczynia się do niszczenia różnorodności biologicznej. Po czwarta, przyczynia się do wyczerpywania zasobów wodnych (woda wykorzystywana jest do zaspakajania potrzeb rozwijającego się sektora turystycznego i mieszkaniowego). I po piąte, generuje wzmożoną produkcję śmierci i odpadów.</p> <p>s.59.</p>	<p>miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze).</p>		<p>właściwego zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych możliwa jest alternatywa, należy dążyć do skupienia ruchu turystycznego w określonych miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze). Polega to na takim zagospodarowaniu obszarów chronionych, aby większość turystów przebywała na specjalnie wybranych w tym celu miejscach lub terenach (określanych przez planistów mianem „dzbanków z miodem” – ang. „honeypots”). Zazwyczaj w miejscach tych lokalizowane są parkingi dla samochodów, miejsca piknikowe, punkty informacji turystycznej, toalety itp., a czasami również placówki gastronomiczne, pola biwakowe, kempingi itd. W niektórych przypadkach zagospodarowanie turystyczne w takich miejscach może być wzbogacone o urządzenia i</p>		

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji
				usługi rekreacyjno-sportowe, sklepy, a nawet muzea przyrodnicze czy przyrodniczo-etnograficzne. Możliwe powinny być też działania na rzecz takiego rozproszenia ruchu turystycznego, aby obecność nielicznych (np. w przeliczeniu na jednostkę powierzchni) turystów nie stwarzała zagrożenia dla zasobów przyrodniczych terenu.		

